

Häiritsevän erilaiset

Työnvieroksunta Helsingissä 1946–1948

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Historian laitos

Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma

Sinikka Selin

Syyskuu 2009

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos - Institution – Department Historian laitos	
Tekijä - Författare – Author Sinikka Selin			
Työn nimi - Arbetets titel – Title Häiritsevän erilaiset. Työnvieroksunta Helsingissä 1946–1948.			
Oppiaine - Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia			
Työn laji - Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika - Datum – Month and year 30. 9.2009	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages 109 s. + liitteet
Tiivistelmä - Referat – Abstract			
<p>Tutkielma käsittelee viime sotien jälkeisiä sosiaalisia ongelmia niin sanotun pinnarilain kautta. Laki työtä vieroksuviin henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylölaitokseen oli voimassa 1946–1948. Tutkielma selvittää, miten viranomaiset sovelsivat pinnarilakia Helsingissä ja avaa työnvieroksunta-käsitteen sisältöä ja määrittelyä.</p> <p>Tutkielman näkökulma pohjautuu kontekstikonstruktivismiin. Erilaisuuden ja sosiaalisten ongelmien määrittely on jatkuvan keskustelun ja kiistelyn alainen aihepiiri, sillä kyseisissä ilmiöissä ja niiden hallinnassa törmäävät erilaiset intressit ja tavoitteet. Sosiaalisen ongelman määrittely on tulosta aktiivisesta kollektiivisesta määrittelyprosessista, johon osallistuu useita toimijoita. Koska itse laki määritteli työnvieroksunta-käsitteen ja rajasi lain soveltamisalan hyvin väljästi, paikalliset viranomaiset saivat laajat toimintavaltuudet. Tämän vuoksi on tärkeä tutkia, millaiset henkilöt koettiin ongelmallisiksi, ”häiritsevän erilaisiksi”.</p> <p>Tärkein lähdemateriaali työssä on kunnallisen työasiainlautakunnan laatimat henkilöaktit työnvieroksujina käsitellyistä henkilöistä. Henkilöaktit sisältävät lautakunnan omien merkintöjen lisäksi poliisin huolto-osaston, huoltolautakunnan ja lääkäreiden asiakirjoja. Systemaattisen otannan avulla akteista on koottu noin 350 henkilöaktin otos. Nämä henkilöt on jaettu neljään ryhmään sen perusteella, mitkä syyt ovat johtaneet henkilön päätymiseen pinnarikäsittelyyn. Näin muodostuneen neljän ryhmän nimet ovat rikolliset, alkoholiongelmaiset, irtolaisnaiset ja ”kunnon kansalaiset”. Ryhmiä analysoidaan vertailun ja tilastollisten menetelmien avulla.</p> <p>Pinnarilaki oli yhtä aikaa työmarkkina-, sosiaali- ja kontrollipoliittikkaa. Sen soveltamisessa tulivat ilmi valtion työvoimapolitiittiset intressit jälleenrakentavassa ja työvoimapulasta kärsivässä maassa. Työnvieroksujien joukkoon päätyi niin yhteiskunnan syrjässä roikkuvia moniongelmaisia kuin työkyvyttömyydestä tai työn puutteesta kärsiviä tavallisia kansalaisia. Pinnarilaki sai sovellettaessa ”kaatoluokka”-luonteen: sen avulla viranomaisten kynnys puuttua epäilyttävinä pitämiensä henkilöiden elämäänsä madaltui, sillä esimerkiksi alkoholisti- ja irtolaislainsäädännön soveltamisala oli rajatumpi. Sotatoimien päätyttyä viranomaiset kävivät taistoon yhteiskunnan sisäisiä vihollisia, kohonnutta rikollisuutta, muuttuneita moraalikäsitteitä ja lisääntyntä päihteidenkäyttöä, vastaan. Tässä taistelussa pinnarilaki oli viranomaisten tärkein ase ja kontrollikeino.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Työnvieroksunta, pinnarilaki, sosiaaliset ongelmat, kontrolli, Helsinki			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Humanistisen tiedekunnan kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	1
Työnvieroksunta sosiaalisena ongelmana	1
Tutkimustehtävä ja aiheen raja	5
Lähteet ja menetelmät	6
Kontrollivallan rakentuminen	10
Pinnarilaki	15
1 RIKOLLISUUS JA KURITTOMUUS	19
1.1 Työhaluttomat rikolliset	20
1.2 Rötöstelevä nuorimies	28
2 ALKOHOLI YKSILÖN JA YHTEISÖN ONGELMANA	35
2.1 Alkoholiongelmaiset	38
2.2 Juopotteleva räätäli	50
2.3 Kulkumiehen tilapäistyöt ja väliaikaiset asumukset	55
3 MORAALITON IRTOLAISUUS	62
3.1 Irtolaisnaiset	64
3.2 Evakosta laivatytöksi	75
3.3 Juopottelija, viinatrokari, irtolainen	78
4 TYÖMARKKINOIDEN LEVEÄSSÄ MARGINAALISSA	84
4.1 Kunnollisia ja kunniallisia kansalaisia?	86
4.2 Kausityöttömyyttä ja työkyvyttömyyttä	93
LOPUKSI: HÄIRITSEVÄN ERILAISET	99
LÄHDELUETTELO	103
LIITTEET	110

LUETTELO TAULUKOISTA

Taulukko 1. Pinnariryhmä ”rikolliset” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	21
Taulukko 2. Pinnariryhmä ”rikollisten” aiempi syyllistyminen rikoksiin Helsingissä 1946–1948	22
Taulukko 3. Pinnariryhmä ”rikollisten” selitykset työnvieroksunnaalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948	23
Taulukko 4. Pinnariryhmä ”rikollisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948	24
Taulukko 5. Pinnariryhmä ”alkoholistit” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	41
Taulukko 6. Pinnariryhmä ”juopot” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	41
Taulukko 7. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmaisten” aiempi syyllistyminen rikoksiin Helsingissä 1946–1948	43
Taulukko 8. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmaisten” selitykset työnvieroksunnaalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948	45
Taulukko 9. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmaisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948	46
Taulukko 10. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” irtolaismaisen elämäntavan aloittamisajankohta Helsingissä 1946–1948	66
Taulukko 11. Pinnariryhmä ”irtolaisnaiset” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	67
Taulukko 12. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” rikollisuus Helsingissä 1946–1948	70
Taulukko 13. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” selitykset työnvieroksunnaalleen Helsingissä 1946–1948	71
Taulukko 14. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948	72
Taulukko 15. Pinnariryhmä ”kunnon mieskansalaiset” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	86
Taulukko 16. Pinnariryhmä ”kunnon naiskansalaiset” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948	86
Taulukko 17. Pinnariryhmä ”kunnon kansalaisten” selitykset työnvieroksunnaalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948	89
Taulukko 18. Pinnariryhmä ”kunnon kansalaisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948	90

Johdanto

Tämä tutkielma käsittelee sodasta toipuvaa Suomea 1940-luvun jälkipuoliskolla. Tällä kertaa pääosaa eivät näyttele valvontakomission miehet, sotasyllisinä tuomitut tai sotakorvausteollisuuden johtohenkilöt. Tutkielmassa esiintyy lukuisia entisiä rintamamiehiä, lottia ja sota-aikana työvelvollisina työllistettyjä, mutta muissa rooleissa kuin heidät viime sotia koskevassa historiankirjoituksessa on totuttu näkemään. Tämän tutkielman päähenkilöt ovat ”häiritsevän erilaisia”, sellaisia henkilöitä, jotka eivät sopineet yleiseen käsitykseen ”normaalista” käyttäytymisestä.¹ Kolmen sodan jälkeen Suomi ja suomalaiset elivät suurten muutosten aikaa niin poliittisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurillisestikin. Sodista toipuminen ja uuteen tilanteeseen sopeutuminen eivät sujuneet ongelmitta. Normienvastaista käytöstä pyrittiin rauhan ajan vuosina säätelemään ja kontrolloimaan muun muassa irtolais- ja alkoholilainsäädännön kautta. Sotien jälkeisinä vuosina nämä lait eivät viranomaisille riittäneet, niin heikkona kansalaisten moraalinen kunto nähtiin. Eduskunta vastasi huoleen huhtikuussa 1946 säätämällä lain työtä vieroksuvien henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylölaitokseen. Laki tunnettiin yleisesti pinnarilain nimellä.

Työnvieroksunta sosiaalisena ongelmana

Pinnarilailla pyrittiin hillitsemään ja hallitsemaan työnvieroksuntaa, jota itse laissa ei kuitenkaan määriteltä. Näin ollen viranomaiset pystyivät soveltamaan lakia varsin vapaasti monenlaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa pitkään vallalla ollut *rakenteellis-funktionalistinen näkemys* hahmottaa sosiaaliset ongelmat häiriöinä yhteiskunnan tasapainotilassa. Näkökulma keskittyy yhteiskunnallisten olosuhteiden tutkimukseen, minkä kautta tietyt sosiaaliset olosuhteet nähdään voitavan osoittaa ongelmiksi. Rakenteellis-funktionalistisen koulukunnan näkemys sosiaalisista ongelmista tiivistyy Robert Mertonin määritelmässä: ”a social problem exists when there is a sizeable discrepancy between what is and what people

¹ ”Normaalilla” viitataan yhteisön normien eli käyttäytymissääntöjen ja moraalikäsitteiden noudattamiseen.

think ought to be.”² Koulukunnan edustajat lähestyvät sosiaalisia ongelmia objektiivisina ”tiloina”, joita pidetään vastakohtaisina tavalliselle ja ”normaalille” yhteiskunnalle.

Sosiaalinen konstruktivismi on haastanut rakenteellis-funktionalistisen selitysmallin yhteiskunnallisten ongelmien tutkimuksessa 1970-luvulta lähtien. Rakenteellis-funktionalistisen selitysmallin suurin ongelma liittyy sosiaalisten ongelmien käsittelyyn objektiivisesti arvioitavina ”tiloina”. Kuitenkin yhteiskuntatieteilijöiden kiinnostus on usein herännyt vasta sen jälkeen, kun ilmiöt on yleisesti mielletty sosiaalisiksi ongelmiksi. Esimerkiksi rasismia, sukupuolisyrrintää ja ympäristöongelmia on alettu tutkia vasta sen jälkeen, kun ne yleisessä keskustelussa oli määriteltä ongelmiksi. Ympäröivässä yhteiskunnassa käyty keskustelu suuntasi rakenteellis-funktionalistisen koulukunnan edustajien tutkimusta aihevalintoja myöten.³

Tähän ongelmaan tarttui sosiaalinen konstruktivismi. Sen mukaan mikään ilmiö itsessään ei ole sosiaalinen ongelma, vaan näkökulma hahmottaa yhteiskunnalliset ilmiöt kollektiivisina määrittelyprosesseina. Sosiaalisista ongelmista käydään jatkuvaa keskustelua ja kiistelyä, sillä ilmiöissä ja niiden hallinnassa törmäävät erilaiset intressit ja tavoitteet. Ongelman ilmeneminen ja määrittely on aktiivisen kollektiivisen määrittelyprosessin tulosta. Kaikista poikkeuksellisuuksista tai rakenteellisista jännitteistä ei tule sosiaalisia ongelmia tai niiden suhteen ei ryhdytä toimenpiteisiin.⁴ Määrittelyprosessiin osallistuu useita toimijoita, kuten tiedotusvälineet, järjestöt, asiantuntijat ja vaatimusten kohteet. Toimijat esittävät väitteitä, valituksia ja vaatimuksia oletetusta (*putative*) asiaintilasta. Keskustelussa käytetään usein arvolutautuneita termejä ja vedotaan moraalisiin näkökantoihin.⁵

Sosiaalista konstruktivismia edustavat yhdysvaltalaiset sosiologit Malcolm Spector ja John I. Kitsuse loivat mallin sosiaalisten ongelmien luonnonhistoriasta eli ilmiön tyypillisistä kehitysvaiheista. Aluksi jotkut toimijat kiinnittävät huomiota ilmiöön ja alkavat tuoda sitä esiin julkisessa keskustelussa. Toisessa vaiheessa jokin virallinen taho tunnistaa ja tunnustaa ongelman. Asiantilaa ryhdytään yleisesti pitämään

² Merton 1976, 7.

³ Funktionalistinen selitysmalli ei myöskään ota huomioon sitä, että saman ilmiön haitallisuutta saatetaan perustella monesta näkökohdasta erilaisin tavoittein. Kolmas etenkin funktionalistiseen teoriaan liittyvä kritiikki koskee sosiaalisten ongelmien määrittelyn hankaluutta ja epämääräisyyttä ongelmien vaihdellessa itsemurhista globaaleihin ympäristöongelmiin. Best 2008, 5–8.

⁴ Blumer 1971, 298, 302.

⁵ Best 1989, 244–249.

vakavana, mikä voi johtaa asian tutkimiseen ja uudistusehdotuksiin. Seuraavaksi laaditaan toimenpideohjelma. Päätöksentekoon vaikuttavien tahojen kamppailun tuloksena syntyy suunnitelma, jossa ongelma määritellään ensimmäistä kertaa virallisesti. Ohjelmassa rajataan viranomaisten väliset suhteet ja toimintatavat. Ongelman määrittely ei kuitenkaan pääty tähän, vaan se voi muuttua viranomaisten soveltaessa toimenpideohjelmaa.

Seuraavaksi mallissa asian alun perin esiintuoneet toimijat lausuvat oman mielipiteensä virallisten toimien onnistumisesta. Heidän kannanotoissaan saattaa tulla ilmi esimerkiksi toimenpideohjelman tehottomuus, riittämättömyys tai soveltumattomuus. Lakia soveltavat viranomaiset saattavat esimerkiksi kommentoida käytettävänä olevien keinojen riittävyyttä julkisin puheenvuoroin tai kirjelmillä hallinnon korkeammille tasoille. Mikäli viralliselta taholta saatu vastaus ei tyydytä ryhmiä, he saattavat omaksua omia, vaihtoehtoisia toimintamalleja.⁶ Kitsusen ja Spectorin malli tuo esiin, että sosiaalisen ongelman määrittely saattaa muuttua huomattavan paljon vaiheesta toiseen ja ettei määrittelyprosessi pääty toimenpideohjelman laatimiseen.

Sosiaalisia ongelmia tutkivassa konstruktivismissa voidaan erottaa kaksi lähestymistapaa, joita erottaa suhtautuminen määrittelyn kohteena olevan ilmiön arviointiin. Spector ja Kitsuse kehittivät näkökulmaansa myöhemmin niin sanotun *ankaran konstruktivismin* suuntaan, joka on kiinnostunut ainoastaan ongelmaa konstruoivista vaatimuksista. Ankarra konstruktivismi ei ota kantaa siihen, miten esitetyt väitteet vastaavat vallitsevaa asiantilaa. Objektiiviset olosuhteet, joista väitteitä esitetään, ovat tämän suunnan edustajille täysin epäoleellisia. Vaikka ankaran konstruktivismin näkökulmasta asiantilaa ei tulisi voida eikä haluta arvioida, ei tapaustutkimuksissa ole pystytty pysymään näissä rajoissa. ”Konstruoitu” on vertautunut ”kyseenalaiseen” ja ”perusteettomaan”.⁷

Niin sanotut ankarat konstruktivistit edustavat kuitenkin vähemmistöä konstruktivististen tutkijoiden joukossa. Malcolm Spectorin ja John I. Kitsusen ajatukset ovat saaneet laajalti kannatusta niiden ”heikkona lukemisena”, jota on nimitetty

⁶ Spector & Kitsuse 2008, 141–154. (1. painos 1977). Määrittelyprosessin etenemisestä on myös useita muita malleja, jotka kuitenkin vastaavat Spectorin ja Kitsusen mallia pääpiirteissään. Esimerkiksi Best 2008, 17–23.

⁷ Best 2003, 54–56, 58.

kontekstikonstruktivismiksi. Ankaran konstruktivistista näkökulmaa kritisoineen yhdysvaltalaisen sosiologin Joel Bestin mukaan empiirisen tutkimuksen tekeminen on mahdotonta ankarassa konstruktivismissa pitäydyttäessä. Jos määrittelyprosessiin osallistuvien henkilöiden ja ryhmien väitteiden todenperäisyyttä ei arvioida, kaikki väitteet ovat tutkijalle samanarvoisia.

Kontekstikonstruktivismin mukaan sosiaalisten ongelmien syntyminen ja muotoutuminen on riippuvaista ympäristön reaktioista, eikä asiointilaa voida nimittää sosiaalisesti ongelmaksi ennen kuin se määritellään sellaiseksi. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa luotujen konstruktioiden lisäksi voidaan kuitenkin käsitellä myös näistä ajatusrakennelmista riippumatonta asiointilaa. Näin ollen tutkijan on mahdollista vertailla ilmiöstä esitettyjä määrittelyjä vallitsevaan asiointilaan, jonka olemassaolosta ja luonteesta tutkija voi saada tietoja muita kautta. Vaikka myös nämä toteamukset ovat sosiaalisia konstruktioita ja retorisia väitteitä, niiden avulla voidaan arvioida eri määritelmien uskottavuutta ja todenmukaisuutta.⁸

Sosiologi Stanley Cohen on käyttänyt käsitettä moraalinen paniikki viittaamaan jonkin ilmiön laajuuden tai merkityksen saamaan liioitellun suureen huomioon itsessään tai suhteessa muihin vakavampiin ongelmiin. Käsite hyödyntää kontekstikonstruktivismin näkemystä sosiaalisten ongelmien syntymisestä ja ilmiöiden muuttuvasta määrittelystä. Moraalinen paniikki -käsite ei tarkoita, ettei sosiaalista ongelmaa olisi olemassa. Se kuitenkin kohdistaa huomion yhteisön reaktioon, jota se myös pyrkii selittämään.⁹

Oman työni näkökulma pohjautuu kontekstikonstruktivismiin. Erilaisuutta tutkittaessa on tärkeää analysoida, miten poikkeavuuden ja sosiaalisten ongelmien käsitteet ovat rakentuneet. Työnvieroksunta oli käsitteenä uusi, lainsäädäntöön se oli ilmestynyt vuonna 1937 voimaanastuneessa irtolaislaissa. Pinnarilaki voidaan nähdä sosiaalisten ongelmien luonnonhistoriallisessa mallissa toimenpideohjelman laatimisena. Konstruktivistisen mallin mukaan ongelman määrittely kuitenkin elää toimenpideohjelmaa sovellettaessa. Lakia soveltavilla viranomaisilla olikin laajat tulkintamahdollisuudet sen suhteen, mitä työnvieroksunta itse asiassa tarkoitti. Työnvieroksunta voidaan nähdä ”harmaan alueen” ilmiönä kielletyn ja sallitun rajamailla myös pinnarilain määräaikaaisuuden vuoksi. Alun perin laki oli voimassa vain

⁸ Best 1989, 244–249.

⁹ Cohen 2005, xxi–xxxv.

vuoden 1947 loppuun, mutta joulukuussa 1947 sen voimassaoloa pidennettiin vuodella.¹⁰ Tämän vuoksi on mielenkiintoista tutkia, millaisiin henkilöihin viranomaiset sovelsivat lakia – ketkä koettiin ongelmallisiksi.

Tutkimustehtävä ja aiheen raja

Tutkielmani keskiössä ovat Helsingin kaupungissa työnvieroksujina käsitellyt henkilöt. Heitä tutkimalla tulee esiin se, millaisten sosiaalisten ongelmien takia viranomaiset kokivat tarvitsevänsä määräaikaista lakia. Lain soveltamisen analysoiminen on tässä välttämätöntä, koska lakipykälät eivät määritelleet työnvieroksuntaa käsitteenä. Tutkin työnvieroksuntakäsitteen sisältöä ja määrittelyä esittelemällä ja analysoimalla pinnarilain soveltamista Helsingissä 1946–1948.

Työnvieroksunnassa ei ollut kyse ainoastaan henkilön toimeettomuudesta, vaan sen aiheuttamasta haitasta tai vaarasta yhteisölle. Epäsosiaalisiksi nimitettyä elämäntapaa pyrittiin kontrolloimaan monilla muillakin keinoin kuin pinnarilailla. Poliisin ja huoltoviranomaisten toimintaa ohjasivat vuonna 1936 säädetyt irtolais- ja alkoholistolait, joiden toimeenpanosta pinnarilain soveltamisalaa ei voida erottaa. Alkoholisteina ja irtolaisina käsiteltyjen tutkimisen lisäksi myös rikollisuuden analysointi toisi syvempää näkökulmaa sodanjälkeisiin sosiaalisina ongelmina pidettyihin ilmiöihin. Niin laajaa tutkimusta on kuitenkin mahdotonta toteuttaa pro gradu -tutkielman puitteissa.

Pinnarilaki oli voimassa huhtikuusta 1946 vuoden 1948 loppuun. Sen yhteys sodanaikaiseen työvelvollisuuteen on selkeä. Pinnarilakia suunniteltaessa se yhdistyi kansalaisten mielessä yleiseen työvelvollisuuteen¹¹ ja astuessaan voimaan se kumosi vuonna 1943 säädetyt erikoistyöleirilain. Sodanaikaista ja 1940-luvun jälkipuoliskon työvoimapolitiikkaa ja työmarkkinatilannetta on tutkittu makrotasolla.¹² Yleistä työvelvollisuutta on käsitelty aiemmin yhdessä pro gradu -tutkielmassa, joka sivuaa myös erikoistyöleirejä, työvelvollisuudesta kieltäytyneitä ja sitä pakoilleita.¹³ Vaikka sotien aikainen keskustelu kansalaisten moraalista ja työnvieroksunnasta ovat vähän käsiteltyjä tutkimusaiheita, rajautuvat ne tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä

¹⁰ Laki pinnarilain pidentämisestä Ask. 1016 /1947.

¹¹ Ei yleistä työvelvollisuutta. *Helsingin Sanomat* 25.8.1945.

¹² Kalela 1989; Saraste 1983; Paavonen 1987.

¹³ Salminen 2000.

tutkielma käsittelee sodanjälkeistä aikaa ja rauhaan siirtymisen prosessia pinnarilain voimassaolon rajaamana.

Helsingin valitsemiselle tutkimuskohteeksi on useita perusteita. Työnvieroksunnasta käytiin keskustelua koko valtakunnan tasolla, mutta ongelmallisimpana tilanne nähtiin Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa sekä Kemin ja Rovaniemen seuduilla. Työn pakoilua pidettiin nimenomaan kaupunkien ilmiönä. Tavallisinakin aikoina ”epäsosiaalisten henkilöiden” nähtiin viihtyvän nimenomaan suurimmissa asutuskeskuksissa.¹⁴ Tähän voidaan nähdä olevan useampia syitä. Kaupungit tarjosivat laajemman kirjon työmahdollisuuksia ja myös laittomia toimeentulokeinoja, minkä vuoksi ne houkuttelivat työvoimaa myös maaseudulta. Sopivaa tai mieluista työtä ei kuitenkaan aina löytynyt. Kaupungeissa työnvieroksijat, kuten muutkin sosiaalisten ongelmien aiheuttajat, näyttäytyivät massana, joka kiinnitti eri tavalla huomiota kuin yksittäistapaukset harvaväkisemmällä maaseudulla.

Lähteet ja menetelmät

Tutkimukseni liikkuu kolmella tasolla, ja käytän työssäni useita erityyppisiä lähteitä ja tutkimusmenetelmiä. Yhteiskunnan makrotason toimintaa avaan poliisi- ja huoltoviranomaisten ammattilehtien ja eduskunta-asiakirjojen kautta. Pinnarilain säätämistä voidaan sosiaalisten ongelmien luonnonhistoriallisen mallin mukaan luonnehtia virallisen toimenpideohjelman laatimiseksi. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä ei ole säilynyt lain valmistelusta lähdemateriaalia, joten valtiopäiväasiakirjat valottavat parhaiten tätä vaihetta sosiaalisen ongelman määrittelyssä. Lain viralliset perustelut käyvät ilmi hallituksen esityksestä. Siinä tuodaan julki lakiesityksen tavoitteet ja yhteydet ajankohdan muihin sosiaalisiin kysymyksiin.

Tutkielman toinen taso pureutuu lain käytäntöön soveltamiseen ja viranomaisten toimintaan paikallisyhteisön tasolla. Tälle tasolle päästäkseni olen kerännyt aineistoa Helsingissä työtä vieroksuvina käsitellyistä henkilöistä. Työvoima-asiat, jotka sisälsivät työvelvollisuuteen liittyvät kysymykset, kuuluivat 1940-luvulla kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosastolle. Sen alaisuudessa

¹⁴ Valtiopäivät 1946, Pöytäkirjat 26.2.1946, 177; Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys n:o 3, 1.

toimivat työvoimapiirit ja kunnalliset työasiainlautakunnat.¹⁵ Tutkimukseni keskeisin lähdemateriaali on Helsingin kaupungin työasiainlautakunnan tuottama aineisto, joka sisältää henkilöaktit työnvieroksujina käsitellyistä henkilöistä. Helsinki muodosti oman työvoimapiirinsä ja kaupungin työasiainlautakunta oli erikoistytölaite- ja valitusasioissa suoraan yhteydessä ministeriöön ja sen yhteydessä toimineeseen työtä vieroksuvien työhönsijoitustoimikuntaan.

Alkuperäisaineiston laajuuden vuoksi tein henkilöakteista systemaattisen otannan. Henkilöaktit on järjestetty arkistokoteloihin vuosittain käsittelyyntulovuoden mukaan ja aakkosittain, joten otantatapa ei aiheuttanut esimerkiksi jonkin tietyn ammatti- tai ikäryhmän painottumista otoksessani. Henkilötapauksilla on ollut yhtä suuri todennäköisyys päätyä otokseen riippumatta siitä, milloin työasiainlautakunta on ensimmäistä kertaa käsitellyt heidän tapauksensa.¹⁶ Olen verrannut otostani tietoihin työasiainlautakunnan kaikkiaan antamista kehotuksista ja määräyksistä. Otokseni vastaa kehotuksen saaneiden pinnareiden sukupuolijakaumaa.¹⁷

Otannan koon valitseminen riippuu aineiston koosta ja heterogeenisyydestä sekä siitä, kuinka montaa muuttujaa halutaan yhtäaikaaisesti tutkia. Valintaan vaikuttaa myös tutkijan käytettävissä oleva aika. Päädyin poimimaan otokseeni joka kymmenennen henkilöaktin kompromissina akteihin syventymisen ja ilmiön kokonaiskuvan hahmottamisen välillä. Pinnarilakia säädettäessä nostettiin esiin sosiaalisia ongelmia, joiden nähtiin vaativan toimia nimenomaan massaluonteensa vuoksi. Tämän suuruiseen otokseen mahtuu kuitenkin myös ”poikkeustapauksia”, mikä on myös merkki työnvieroksuntakäsittelyn suhteellisuudesta.¹⁸

Otokseeni kertyi yhteensä 366 henkilöaktia. Puutteellisten tietojen vuoksi jouduin jättämään näistä pois 20 aktia, joten lopullinen aineistoni muodostui siten 346

¹⁵ Työvelvollisuusasioista vastaavan lautakunnan nimi oli lokakuusta 1939 maaliskuuhun 1941 työvelvollisuuslautakunta, joka siirsi tehtävänsä työvoimalautakunnalle. Väliarhan solmimisen jälkeen lautakunnan tehtäväksi tuli työvoimakysymysten selvittäminen ja työttömyyden kehityksen seuraaminen. Tammikuussa 1946 laki eräiden työasiain hallinnon väliaikaisesta järjestelystä muutti nimen työasiainlautakunnaksi, jonka alaisuuteen myös pinnarilain toimeenpano siis kuului.

¹⁶ Arkisto ei kaikilta osin noudattanut vuosittaista järjestystä, mutta tämä ei vaaranna otokseni luotettavuutta, sillä käsittelen kaikkia pinnareita yhtenä kokonaisuutena. En pyri hahmottamaan, muuttuiko työnvieroksuntakäsite lain lyhyehkönä voimassaoloaikana.

¹⁷ Otokseni henkilöistä 67,2 % on miehiä, kun kaikkiaan miehiä kehotuksen saaneista oli 67,4 %. Otostani kannattaa vertailla nimenomaan kehotuksen saaneisiin, sillä tämä edustaa pinnareiden joukkoa kokonaisuudessaan paremmin kuin määräyksen saaneet. Otokseeni ja pinnarimääritelmiäni kuuluu myös joitakin sellaisia henkilöitä, joista työasiainlautakunnalle tehty esitys ei johtanut toimenpiteisiin eli kehotuksen antamiseen tai määräykseen. HKA, Talk, Da:35, Da:39 ja Da:47.

¹⁸ Otantatavan valitsemisesta ja otoksen koosta ks. esim. Bailey 1987, 95–97.

tapauksesta. Niiden kahden ja puolen vuoden aikana, jolloin pinnarilakia sovellettiin käytäntöön, Helsingin työasiainlautakunta käsitteli pinnareina lähes 3700 henkilöä. Osa heistä oli ulkopaikkakuntalaisia, mutta vertailun vuoksi voidaan todeta, että kaupungin väkiluku oli suuren alueliitoksen jälkeen noin 322 500.¹⁹ Pinnarilain kautta arvioitavaan ”häiritsevän erilaisten” joukkoon kuului hieman yli yksi prosentti Helsingin väestöstä.

Työasiainlautakunnan materiaalia täydentääkseni olen myös käynyt läpi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston saapuneet asiakirjat otokseeni osuneiden henkilöiden osalta. Tämä materiaali on samankaltaista ja suurimmalta osaltaan identtistä Helsingin kaupunginarkistosta löytyvän materiaalin kanssa, mutta joidenkin henkilöiden osalta löysin sellaisia asiakirjoja, jotka puuttuivat kunnallisen tason asiakirjoista.

Työtä vieroksuviiden henkilöiden aktit sisältävät useita asiakirjoja. Suurin osa tapauksista tuli työasiainlautakunnan käsiteltäväksi poliisin huolto-osaston eli niin sanotun huoltopoliisin kautta. Tärkeimmät tiedot henkilöistä on koottu poliisin kuulustelupöytäkirjaan. Henkilötietojen (syntymäaika, siviilisäätty, perhesuhteet, osoite, kirjoillaolopaikkakunta) lisäksi pöytäkirjaan merkittiin aina mahdolliset juopumus- ja irtolaisuuspidätykset sekä tieto siitä, onko henkilö saanut köyhäinhoitoa Helsingissä. Kuulustelussa henkilö myös selvitti työntekoaan ja toimeentuloaan edeltäviltä vuosilta. Kuulustelupöytäkirjan yhteydessä poliisi on lähettänyt lautakunnalle asianomaisen nimilehtikortin, johon on kirjattu henkilön aiemmat kohtaamiset poliisin kanssa ja näistä seuranneet toimenpiteet.

Henkilöaktit sisältävät myös listauksen kunkin pinnaritapauksen käsittelyvaiheista. Kehotukset hankkia työpaikka ja työmääräykset luetellaan aktiin liitetyillä lapuilla, joihin on tehty merkinnät myös kotitarkastuksista ja henkilön käynneistä lautakunnan toimistossa. Muita aktiin kuuluvia asiakirjoja ovat henkilölle annetut työmääräykset ja eri työnantajilta tulleet työtodistukset. Näin aktien perusteella voidaan seurata sekä henkilön työhistoriaa että työasiainlautakunnan toimintaa.

¹⁹ Helsingin tilastollinen vuosikirja 1953. Niin sanotussa suuressa alueliitoksessa vuoden 1946 alussa Helsinkiin liitettiin Haagan kauppala, Huopalahden, Oulunkylän ja Kulosaaren kunnat sekä kolmasosa Helsingin maalaiskunnan alueesta. Myös näiden uusien alueiden asukkaat olivat Helsingin työasiainlautakunnan pinnarikäsittelyn alaisia, ja muutama kuulusteluista on suoritettu Oulunkylän tai Malmin poliisin toimesta. Poliisin päähuomio pinnarilain soveltamisessa näyttäisi kuitenkin keskittyneen kantakaupungin kaduille ja ravintoloihin.

Joidenkin aktien liitteenä löytyy lääkärintodistuksia henkilön työkyvystä ja -kyvyttömyydestä.

Analysoidessani lähdemateriaalia kiinnitin erityisesti huomiota henkilön pinnarikäsittelyyn joutumisen taustalta löytyviin sosiaalisiin ongelmiin. Lähdemateriaali antaa tarkat tiedot henkilöiden aiemmista kohtaamisista poliisin ja huoltolautakunnan kanssa. Näiden tietojen perusteella voidaan muodostaa kuvaa sosiaalisten ongelmien vakavuudesta ja yleisyydestä viranomaisten näkökulmasta. Tämän perusteella jaoin pinnareina käsitellyt henkilöt neljään ryhmään, joita jokaista käsitellään omassa pääluvussaan.²⁰ Ihmisten kategorisointi ryhmiin ei tietenkään ollut ongelmatonta, sillä jokainen tapaus on yksilöllinen ja ainutlaatuinen. Tutkimuksessani tuodaan esiin myös määrittelyjen suhteellisuus.

Näin muodostuneita neljää ryhmää olen analysoinut kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien avulla. Frekvenssijakaumien ja ristiintaulukoinnin avulla esittelen millaisista ihmisryhmistä pinnareissa oli kyse. Kiinnitän huomiota muun muassa pinnareina käsiteltyjen ikään, siviilisäätyyn, asumisoloihin ja ammattitaitoon. Tilastot mahdollistavat myös vertailun ryhmien välillä ja helsinkiläisiin keskimääriin. Vertailemalla pinnareita ja ”normaaleja” tulee selvemmin esiin missä määrin pinnarit olivat erityistapauksia, poikkeuksellisia tai tavallisia.

Kvantitatiivinen aineistonkäyttö pohjautuu siihen oivallukseen, että suurissa yksilömäärissä voidaan havaita säännönmukaisuuksia. Kolme ja puoli sataa henkilöä on kuitenkin liian suuri määrä sellaiselle yksityiskohtaiselle tarkastelulle, joka hahmottaisi heidän elämänsä pinnarikäsittelyä laajemmin. Kolmas taso työssäni liikkuukin yksittäisten työtä vieroksuneina käsiteltyjen henkilöiden tasolla. Olen valinnut jokaisesta neljästä pinnariryhmästä yhden tai useampia tapauksia, joiden kautta pyrin pääsemään numeroiden ja prosentiosuuksien ”taakse” ja konkretisoimaan kahdella yleisemmällä tasolla esiteltyjä ilmiöitä. Henkilöt ovat jossain määrin ”edustavia” ryhmänsä jäseniä, mutta tuovat samalla esiin ongelmien moniulotteisuuden. Työasiainlautakunnan aktin lisäksi olen käyttänyt myös muita lähdeaineistoja täydentääkseni kuvaa henkilön elämästä. Vaikka käyttämäni lähteet ovat viranomaisasiakirjoja, myös työnvieroksijat itse ja heidän lähipiirinsä osallistuivat ilmiön määrittelyyn. Työtä vieroksuneiden oma ääni kuuluu muun muassa

²⁰ Jaottelun perusteista enemmän kunkin ryhmän kohdalla.

viranomaisille esitetyissä selityksissä. Henkilöiden perhe ja sukulaiset, naapurit sekä talonmiehet ilmaisivat oman mielipiteensä pinnariksi epäiltyjen työnteosta ja työmoraalista lautakunnan tarkastajien kotikäyntien yhteydessä.²¹

Käyttämällä niin makro-, paikallis- kuin yksilötasoa pyrin valottamaan työnvieroksuntakäsitettä eri näkökulmista. Tutkielmassani tulevat esiin niin lainsäätäjän ja viranomaisten tavoitteet kuin se, miten pinnarikäsittely asettui osaksi yksilöiden elämäkertaa. Tutkimalla työnvieroksujina käsiteltyjä henkilöitä sekä yksittäistapauksina että suurempina ihmisryhminä pyrin vastaamaan yksittäisen ja yleisen suhteeseen liittyvään haasteeseen. Mikro- ja makrotasoilla tehdyt havainnot saattavat olla keskenään ristiriitaisia, minkä vuoksi näiden tasojen yhdistämistä saatetaan tutkimuksessa vältellä. Yksittäisiä tapauksia analysoiva lähestymistapa antaakin usein sekä tukea että haastetta yleisellä tasolla tehtäville päätelmille. Yksittäistapausten kuvailu ja analysointi syventää ymmärrystä sosiaalisista ongelmista ja tuo esiin pinnareiden eri ryhmienkin sisältä löytyvän laajan tapauskirjon. Aineiston tilastollinen käsittely sen sijaan antaa tukea ilmiöstä tehtäville laajemmille tulkinnoille.

Kontrollivallan rakentuminen

Normien eli yleisten käyttäytymissääntöjen ja moraalikäsitysten noudattaminen on tärkeää yhteisön toimivuudelle, minkä vuoksi yhteisöt ohjaavat jäseniään normienmukaiseen toimintaan ja rankaisevat niiden rikkomisesta. Yksilön hyödyllisyys yhteisölleen kanavoituu ennen kaikkea työnteon kautta, joka siten on tärkeä yhdistävä tekijä yhteisön ja yksilön välillä. Tämän vuoksi toimettomuus herättää voimakkaita kontrollointiyrityksiä. Toimettomien valvonnassa yhdistyvät kaksi tavoitetta: työvoiman tarjonnan turvaaminen ja yhteiskuntarauhan ylläpitäminen.

Suomessa toimettomuutta ja myös muuta sosiaalista poikkeavuutta kontrolloitiin palveluspakon ja laillisen suojelun järjestelmän avulla taloudellisen liberalismin läpimurtoon asti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Ilman luvallista ammattia tai palveluspaikkaa olevat henkilöt voitiin katsoa irtolaisiksi, jotka lähetettiin sotaväkeen tai yleisiin töihin työlaitoksiin. Taloudellisen liberalismin myötä palveluspakosta ja laillisen suojelun järjestelmästä luovuttiin ja niiden tilalle pahantapaisuutta

²¹ Kaikki tutkielmassa mainitut yksittäisten pinnarien ja heidän läheistensä nimet ovat pseudonyymejä.

kontrolloimaan säädettiin joutolaisasetus vuonna 1865. Aihe pysyi ajankohtaisena ja vuonna 1883 kuljeskelemisen, toimettomuuden ja siveettömyyden kontrolloimiseksi annettiin irtolaisasetus. Irtolaislainsäädännön kehittämisellä oli selvä yhteys yhteiskunnan taloudellisissa rakenteissa ja työelämän organisoinnissa tapahtuviin muutoksiin. Yksilön normienmukaisen käyttäytymisen kontrollointi täytyi palveluspakon ja laillisen suojelun järjestelmän lakkauttamisen jälkeen rakentaa muilla tavoin. Irtolaiskysymyksen nousu herätti myös tieteellistä kiinnostusta. Ensimmäinen irtolaisiin kohdistuvasta kontrollipolitiikasta tehty tutkimus Suomessa oli K. J. Ståhlbergin vuonna 1893 ilmestynyt oikeustieteellinen väitöskirja Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Hän käsitteli aihetta puhtaasti juridisena kysymyksenä kuvaamalla lainsäädännön kehittymistä ja senhetkistä tilaa.²² Irtolaisasetuksen tilalle säädettiin vuonna 1936 alkoholisti- ja irtolaislait. Niiden mukaan viranomaiskäsittelyn ei ollut tarkoitus olla rangaistus vaan yksilön eduksi koituva huoltotoimenpide.

Kontrollipolitiikan ja yhteiskunnan marginaalissa eläneiden tutkimiseen heräsi uutta mielenkiintoa 1970-luvulla niin sanotun kielellisen käänteen ja sosiaalishistorian nousun myötä. Samalla aiheeseen avautui uudenlainen näkökulma, joka pyrki esittämään tavanomaisesta yhteiskunnasta syrjässä olevat ihmiset subjekteina sen sijaan, että heitä käsiteltäisiin toimenpiteiden kohteina ja tahdottomina objekteina. Tutkijat kyseenalaistivat yhteisön vallan ja merkityksen erilaisuuden määrittelyssä. Näkökulma pureutui myös ongelmien tiedostamisen ja yhteiskuntapolitiikan muotoilun analysointiin sekä huomioi käsitteiden ajallisen muuttumisen ja uudelleenrakentumisen.

Tällaista sosiaalista konstruktivismia hyödyntävää tutkimusta edustaa historiantutkija Toivo Nygårdin vuonna 1985 julkaistu väitöskirja. ”Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa” käsittelee lainsäädännön lisäksi myös kontrollikoneiston kohteeksi joutuneita. Nygård problematisoi irtolaiskäsitteen kiinnittämällä huomiota siihen, että sen määritelmä on sidoksissa paitsi juridiseen muotoiluun, myös kontrollia harjoittaneiden elinten toimintaan. Viranomaisten kyky ja halu valvoa määräysten noudattamista vaihteli, mikä heijastui irtolaiskäsitteen määrittelyyn. Näin ollen lainsäädännön tutkimisen lisäksi vähintään yhtä tärkeää on tutkia normien soveltamista.²³ Toivo Nygård on tutkinut myös muita normeista poikkeavia irtolaisten lisäksi. Tällainen tutkimus laajenee käsittelemään koko yhteisöä,

²² Ståhlberg 1995 (1. painos 1893).

²³ Nygård 1985, 9–14.

vaikka tutkimuskohteena olevat henkilöt ovat eläneet yhteiskunnan marginaalissa: erilaisuutta ja poikkeavuutta määrittelemällä yhteisö luo omakuvaansa ja pyrkii vahvistamaan yhtenäisyyttään.²⁴

Irtolaislainsäädäntöä on sovellettu myös etnisiin vähemmistöihin. Historiantutkija Panu Pulma on käsitellyt romaniväestöön kohdistuvan vähemmistöpolitiikan luonnetta ja muuttumista Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Niin sanottu mustalaiskysymys nousi esiin talvi- ja jatkosotien jälkeen karjalaisten evakuoinnin myötä. Romaneja siirtyi asumaan kuntiin, jossa heitä ei aiemmin ollut ollut ja asutuskeskusten laitamille, joita he aiemmin olivat karttaneet. Romanien perinteiset elinkeinot eivät sopineet kaupunkiympäristöön, mikä vaikeutti sopeutumista ja kiristi viranomaisten kielteisiä ja epäluuloisia asenteita entisestään.²⁵

Irtolaislainsäädännön kautta kanavoitui myös pyrkimys kontrolloida yhteisön jäsenten seksuaalisuutta. Brittisosiologi Jeffrey Weeksin mukaan tämä pyrkimys on voimistunut läntisen Euroopan maissa 1800-luvun alusta lähtien.²⁶ Weeks näkee merkittävänä syynä tähän taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, sillä seksuaalisuus kiinnittyy väestöpolitiikan kautta yhteisön hyvinvoinnin ja jatkuvuuden takaamiseen.²⁷ Suorimmin seksuaalisuuteen liittyvä kontrolli koskee seksin myyntiä. Sen viranomaisvalvonta on vaihdellut Suomessa suuresti ohjesääntöisestä prostituutiosta tiukkoihin ”kieltolakeihin”, mikä kuvaa sosiaaliin ongelmiin liittyvien käsitteiden jatkuvaa (uudelleen)muotoutumista.

Vuoden 1936 irtolaislaki määritteli irtolaiseksi henkilön, jolla oli tapana hankkia tuloja ”hyvien tapojen vastaisilla ja siveellisesti hylättävillä keinoilla”, tai joka muuten tuotti elämäntavallaan ”ilmeistä vaaraa yleiselle järjestykselle, turvallisuudelle tai siveellisyydelle”.²⁸ Prostituutiota historiallisena ilmiönä ovat Suomessa tutkineet Antti Häkkinen ja sosiologi Margaretha Järvinen. Kummankin tutkimukset kattavat useiden vuosikymmenien ajanjaksot. Vaikka tutkijat hahmottavat prostituution suhteellisen aikaan ja paikkaan sidottuna käsitteenä, tutkimuksissa ei huomioida 1940-

²⁴ Nygård 2001, 11–20.

²⁵ Pulma 2000, 229–230; Pulma 2006, 195–199.

²⁶ Weeks tarkoittaa nimenomaan kontrollipyrkimysten voimistumista eikä normien tiukentumista. Esimerkiksi esiaviolliseen seksiin liittyvät normit ovat löystyneet, mitä kuvastaa muun muassa salavuoteuden poistaminen Suomessa rikoslaista 1926.

²⁷ Weeks 1989, 10–15, 122.

²⁸ Irtolaislaki, Ask. 57/1936.

luvun kriisivuosien heijastusvaikutuksia seksikauppaan ja ilmiön määrittelyyn.²⁹ Tutkittavan ajankohdan poikkeuksellisuutta ei huomioida myöskään Tervalammen työsiirtolan irtolaisnaisia käsittelevässä pro gradu -tutkielmassa, joka käsittelee vuosia 1942–1947.³⁰

Alkoholin väärinkäyttö on Suomessa liitetty moniin sosiaalisiin ongelmiin, mihin on vaikuttanut käsitys erityisestä ”suomalaisesta viinapäästä”. Historiantutkija Matti Peltonen on käsitellyt alkoholikulttuuria ja -politiikkaa kontrollin näkökulmasta. *Remua ja ryhtiä* -tutkimuksessa hän tuo ilmi ristiriitaisuuden alkoholipolitiikan retoriikan ja todellisuuden välillä 1940- ja 1950-luvuilla. Väite siitä, että alkoholi olisi aiheuttanut Suomessa poikkeuksellisen suuria ongelmia, on tosi vain sen valossa, että poliisi teki valtavasti juopumuspidätyksiä. Kulutus oli maltillisella, suorastaan alhaisella tasolla.³¹

Juoppouden ja alkoholin väärinkäytön määrittelystä ruohonjuuritasolla, eli poliisiviranomaisen, huoltolautakunnan tai Alkoholiliikkeen tarkkailijoiden ja alkoholin väärinkäyttäjän kohtaamisesta ei ole tehty yhtä paljon tutkimusta. Ilkka Taipaleen sosiaalilääketieteellinen väitöskirja tarkastelee asunnottomia ja asunnottomuutta sekä poikkeavan alkoholinkäytön yhteyttä näihin ilmiöihin. Tutkimus paikantuu Helsinkiin vuosille 1937–1977. Taipale erittelee viranomaisten käytännön toimintaa ja käytettyjä keinoja selvittäen, mikä ”paikka” alkoholinkäyttäjille ja asunnottomille on osoitettu, niin konkreettisesti huoltotoimenpiteiden kuin abstraktimmallakin yhteiskunnallisella tasolla. Taipaleen tutkimuksessa sota esiintyy suurta asuntopulaa aiheuttavana tekijänä, mutta sen muita, vähemmän konkreettisia vaikutuksia ei huomioida.³²

Erilaisuuden ja poikkeavuuden määrittelemisen ja kontrollointi nousevat tärkeään asemaan julkisessa keskustelussa etenkin yhteisön kohdatessa muutoksia, jotka haastavat ja kyseenalaistavat yksilöllisiä ja kollektiivisia identiteettejä.³³ Kontrollipolitiikkaa analysoivan tutkimuksen lisäksi oman työni kannalta keskeistä on sota- ja kriisiaikojen sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen tutkimus. Poliittiseen ja tapahtumahistoriaan tukeutuneen tutkimuksen rinnalla on laajentunut

²⁹ Häkkinen 1995; Järvinen 1990.

³⁰ Juurikkala, Virva (1997): Häpeäksi kansakunnalle. Tervalammen naisirtolaiset 1942–1947. Tervalampi toimi irtolaishuoltolana vain vuodet 1942–1947.

³¹ Peltonen 2002, 22–25, 175–177.

³² Taipale 1982.

³³ Jenkins 2008, 1–15, 26.

yhteiskunnallisempi näkökulma, joka on kiinnostunut tapahtumatason takaa paljastuvista rakenteista ja ”tavallisten ihmisten” kokemuksista. Sosiaali- ja kulttuurihistoriallinen tutkimus on haastanut aiempaa sisäistä yhtenäisyyttä painottavaa käsitystä sotavuosien Suomesta ja suomalaisista.³⁴

Tutkijoita on alkanut kiinnostaa myös rauhaan palaamisen problematiikka, sillä sotien aiheuttamat yhteiskunnalliset ongelmat voivat olla suurimmillaan taisteluiden päätyttyä. Historiantutkija Petri Karonen on kuvannut tätä käsitteellä *rauhankriisi*. Konkreettisen jälleenrakentamisen lisäksi yhteiskunta tarvitsee myös henkistä jälleenrakennusta. Poikkeukselliset ja voimakkaita tunteita herättäneet kokemukset jäävät ihmisen mieleen ja heijastuvat myös seuraaviin sukupolviin. Aikalaisilla on taipumus ymmärtää rauhan solmimisen merkitsevän paluuta sota-aikaa edeltävään aikaan, mutta sen arvo- ja normimaailmaan palauttaminen voi osoittautua mahdottomaksi. Ongelmat saattavat vaatia konkreettisia toimia, mutta niiden taustalla on vaikeita, laajoja ja abstrakteja kysymyksiä.³⁵

Moraaliin liittyvät kysymykset olivat ajankohtaisia sota-aikana ja sen jälkeen, sillä yhteisön joutuessa kriisiin yksilöiden ja yhteisöjen arvot ja arvostukset nousevat pinnalle. Kansallisuutta koskevien määrittelyjen lisäksi sota korostaa myös sukupuolten välistä roolijakoa. Miesten tehtävä on olla rohkeita ja isänmaallisia sekä tarvittaessa antaa henkensä. Naiset sen sijaan käsitetään ennen kaikkea kansakunnan moraalisena selkärankana, joiden on oltava valmiita uhraamaan poikansa ja miehensä kansakunnan edun nimissä. Yhteisön näkökulmasta tärkein kysymys naisten kohdalla on kuitenkin liittynyt siveellisyyteen. Sotaa teoretisoivissa tutkimuksissa on viitattu nuorten miesten suhteellisen korkeaan osuuteen sekä naisten seksuaalisen vapauden ja poliittisen vaikutusvallan kapeuteen useissa sodasta kärsivissä yhteiskunnissa.³⁶ Kotimaisessa tutkimuksessa naisten seksuaalisuuteen kohdistuvat säätelypyrkimykset ovat tulleet esiin suomalaisten ja saksalaisten välisiä suhteita sekä lottien käyttäytymistä ja siitä käytyä keskustelua analysoitaessa.³⁷

³⁴ Suomalaisesta tutkimuksesta enemmän ks. Kinnunen & Kivimäki 2006, 10–13. Kansainvälisestä tutkimuksesta Bourke 2006; Kivimäki 2006a.

³⁵ Karonen 2006, 12–20; Tarjamo & Karonen 2006, 383–387.

³⁶ Hagemann 2004; Hagemann 2009.

³⁷ Suomalaisnaisten ja saksalaismiesten välisistä suhteista Lähteenmäki 1999; Junila 2000. Lotista Olsson 2005; Kinnunen 2006.

Seksuaalikäyttäytymiseen kohdistuvat säätelypyrkimykset liittyivät 1940-luvun kriisiajan keskusteluun kansalaisten moraalien heikentymisestä. Viranomaisten, kriminologien ja poliitikkojen kannanotoissa sekä tiedotusvälineiden uutisoinnissa kannettiin huolta rikollisuuden kasvusta, juopottelun yleistymisestä ja sukupuolitautilien leviämisestä. Näitä sosiaalisia ongelmia vastaan taisteltiin lainsäädännön ja tiukemman kontrollin avulla.

Pinnarilaki

Kesäkuussa 1939 oli säädetty työvelvollisuuslaki, jota tarkennettiin toukokuussa 1942. Lain tavoitteina oli valjastaa kaikki työvoimaresurssit käyttöön ja turvata työntekijöiden riittäminen välttämättömille mutta epäsuosituille työaloille. Jokainen Suomen kansalainen 18 vuotta täyttäneistä 65-vuotiaisiin asti oli yleisen työvelvollisuuden alainen. Hänet voitiin ”määrätä tekemään maanpuolustukselle tai väestön toimeentulolle tärkeää taikka maan talouselämän ylläpitämiseksi välttämätöntä työtä”.³⁸ Työvelvollisuuslain päätarkoitus oli toimia pelotteena, mutta marraskuussa 1943 eduskunta säätöi erikoistyöleirilain työvelvollisuuslakia täydentämään. Tätä lakia oli tarkoitus soveltaa henkilöihin, jotka eivät soveltuneet tavallisiksi työvelvollisiksi työtä vieroksuvaan elämään tai pahennusta herättävien elämäntapojensa vuoksi.

Suomi ja Neuvostoliitto solmivat välirauhansopimuksen syyskuussa 1944 ja poikkeusajan lainsäädännöstä alettiin pyrkiä eroon. Työvelvollisuuslakien soveltaminen lopetettiin syksyn 1944 kuluessa marraskuun loppuun mennessä. Päätös tehtiin jo ennen kuin armeijan demobilisaatiota oli käynnistetty, sillä viranomaiset pelkäsivät sotaväsymyksestä kärsivän kansan kasvavaa tyytymättömyyttä.³⁹ Erikoistyöleirilain soveltamisesta luovuttiin asetuksella vuoden 1944 lopussa, mutta itse lakia ei kumottu.⁴⁰

Kesällä 1945 hallitus alkoi suunnitella sodanaikaisen työvelvollisuuslain tilalle uutta lakia, sillä työhaluttomuutta ja -tehottomuutta nähtiin ilmenevän huolestuttavan paljon. Työvoimalle oli suuri kysyntä, sillä elokuun puolivälissä työpaikkoja oli maassa täyttämättä yli 2300 ja työnhakijoiksi oli ilmoittautunut vain sata

³⁸ Työvelvollisuuslaki 22.5.1942, Ask. 418/1942, § 1.

³⁹ Kalela 1989, 138.

⁴⁰ Asetus erikoistyöleireistä annetun lain soveltamisen lakkaamisesta 21.12.1944, Ask. 993/1944.

henkilöä. Vapaana olevien työpaikkojen määrään ei oltu edes laskettu maa- ja metsätalouden suurta vajausta.⁴¹ Hallituksen lakiesitys annettiin eduskunnalle 29.1.1946 heti valtiopäivien avaamisen jälkeen. Lain perusteluina todettiin, että rehellistä työtä tekemättömien määrä oli moninkertaistunut sodan jälkeisinä poikkeuksellisin aikoina. Näiden epäsosiaalisten henkilöiden kuvattiin viettävän ”joutilasta ja epäsiiveellistä tai muutoin paheellista, vieläpä useassa tapauksessa rikollistakin elämää, tuottaen siten häiriötä ja vaaraa yleiselle järjestykselle, terveydenhoidolle tai siiveellisyydelle”.⁴²

Esityksessä tuotiin esille myös se, että maan tuotanto- ja talouselämä tarvitsivat kipeästi työvoimaa sotakorvausten maksamista ja elintason kohottamista varten. Yhteiskunta ei voinut suhtautua välinpitämättömästi siihen, että jotkut kansalaisista laiminlöivät velvollisuutensa toimia yhteisen hyvän puolesta. Kolmanneksi syyksi määrääkaiseksi ehdotetulle laille mainittiin se, ettei näiden henkilöiden toimettomaan oleskeluun pystytty puuttumaan irtolaislainsäädännön nojalla sen vuoksi, että poliisi ei pystynyt todistamaan paheksutun elämäntavan tavanomaisuutta ja jatkuvuutta. Kuvatuunlainen elämäntapa oli hallituksen esityksen mukaan aiheuttanut paljon yleistä tyytymättömyyttä, minkä vuoksi lain säätäminen oli tarpeen.⁴³

Laki tuli koskemaan kaikkia 18 vuotta täyttäneitä Suomen kansalaisia ja sen nojalla oli mahdollista määrätä henkilölle ”sopivaksi katsottavaa rehellistä ja hyödyllistä työtä”⁴⁴ valtion järjestämässä työpaikassa, ellei henkilö kyennyt osoittamaan vastaanottaneensa säännöllistä työtä. Todistamisvastuu elämäntavasta oli työtä vieroksuvana pidetyllä henkilöllä itsellään toisin kuin irtolaisuuden kohdalla. Lakiehdotuksen mukaan soveltamisen ulkopuolelle tulisi jättää ne henkilöt, jotka ovat irtolais-, alkoholisti- tai lastensuojelulakien taikka köyhäinhoitolain säätämän laitoshoidon tarpeessa.⁴⁵

Lakiehdotuksen perusteluissa korostettiin valtion toimesta järjestettyjen työpaikkojen verrannollisuutta tavallisiin työsuhteisiin muun muassa sillä, että määräämisen sijaan ehdotuksessa käytettiin välillä lievempää sanaa osoittaminen. Työhön osoitetuilla tulisi olla samat oikeudet kuin vapaassa suhteessa olevilla - lukuun

⁴¹ ”Työtä vieroksuvat ainekset työhön pakkokeinoin”, *Helsingin Sanomat* 21.8.1945.

⁴² Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys N:o 3, 1.

⁴³ Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys N:o 3, 1.

⁴⁴ Pinnarilaki Ask. 260/1946, 1 §.

⁴⁵ Vuoden 1922 köyhäinhoitolain 36–38 §:ien nojalla köyhäinhoiton piiriin kuuluivat muun muassa sairaat, avuntarpeessa olevat henkilöt, mielisairaat, sokeat, kuuromykät, raajarikkoiset, kaatuvatauiset ja tylsämieliset. Köyhäinhoitolaki Ask. 145/1922.

ottamatta sitä, että he eivät halutessaan voineet vaihtaa työpaikkaa. Työmääräys voitiin antaa enintään vuodeksi kerrallaan. Työhön määrätyille maksettaisiin työehtosopimuksen tai muun palkkasopimuksen mukaista palkkaa ja heitä koskisivat samat säädökset esimerkiksi vuosilomasta kuin vapaitakin työntekijöitä.⁴⁶

Lakiehdotuksessa otettiin myös huomioon se mahdollisuus, ettei pelkkä työhön määrääminen riittäisi oikaisemaan epäsosiaalisiksi katsottuja henkilöitä kaidalle polulle. Jos työmääräyksen saanut ei totellut määräystä, poistui työpaikalta tai vietti siellä epäsäännöllistä ja pahennusta herättävää elämää, voitiin hänet määrätä erikoistylölaitokseen toistaiseksi ja enintään vuodeksi kerrallaan.⁴⁷

Hallituksen antaman lakiesityksen mukaan poliisille oli tarpeen antaa valtuudet pidättää työnvieroksunnasta epäilty henkilö asian käsittelyn ajaksi. Poliisi vastaisi myös henkilöiden toimittamisesta työpaikkaan tai erikoistylölaitokseen. Työtä vieroksuvien henkilöiden työhön sijoittamista ohjaisivat kuitenkin työvoimaviranomaiset sodanaikaisen työvelvollisuuden tapaan. Siten ylin viranomainen olisi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö, ja paikallisella tasolla toteuttamisesta vastaisivat työasiainlautakunnat. Turvatakseen yhtenäisen käytännön syntymisen ja asiallisten perusteiden säilymisen erikoistylölaitokseen määräämisessä ehdotettiin perustettavaksi kahdeksanjäseninen toimikunta kaikkien erikoistylölaitosehdotusten käsittelyä varten.⁴⁸

Lain eduskuntakäsittelyssä sen sisältö ei muuttunut suuresti. Työväenasiainvaliokunta ilmaisi huolensa siitä epämääräisyydestä, jolla työnvieroksunta määriteltiin, mutta yhtyi yksimielisesti kannattamaan hallituksen lakiesitystä, jota ehdotti hyväksyttäväksi muuttamattomana.⁴⁹ Suuri valiokunta näki ripeässä tahdissa valmistellun lain suurimpana puutteena pinnariksi epäiltyjen huonon oikeusturvan. Sen mukaan työasiainlautakunnan päätöksistä tuli voida valittaa erikoistylölaitosesityksistä päättävälle työtä vieroksuvien työhönsijoitustoimikunnalle ja tämän jälkeen vielä korkeimpaan hallinto-oikeuteen asti. Valiokunta halusi myös lisätä

⁴⁶ Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys N:o 3, 1, 5, 6 ja 7 §.

⁴⁷ Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys N:o 3, 1 ja 10 §.

⁴⁸ Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Hallituksen esitys N:o 3, 2, 10, 17, 20 ja 23 §.

⁴⁹ Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Työväenasiainvaliokunnan mietintö N:o 1. Työväenasiainvaliokunnan asiakirjat vuodelta 1946 puuttuvat eduskunnan arkistosta.

lain 17 §:ään momentin siitä, että pinnariksi epäiltyä ei voitaisi suoraan määrätä työhön. Ennen sitä olisi henkilölle annettava tilaisuus esittää selitys.⁵⁰

Lakiesityksen palatessa eduskunnan täysistunnon kolmanteen käsittelyyn se julistettiin yksimielisesti kiireelliseksi ja myös äänestys lain hyväksymisestä sai harvinaisen yksiselitteisen lopputuloksen. Lakiesitys hyväksyttiin suuren valiokunnan tekemien lisäysten jälkeen yksimielisesti.⁵¹ Eduskunnan vastauksessa tosin huomautettiin, että työtä vieroksuvan henkilön määritelmä laissa oli kovin epäselvä. Tämän vuoksi toimeenpanoviranomaisille tulisi antaa tarkat menettelyohjeet ja heidän välisen yhteistyönsä tulisi olla mahdollisimman saumatonta. Näin vältettäisiin ”se vaara, että lain soveltamisessa mentäisiin pitemmälle, kuin lain tarkoitus edellyttää”.⁵²

⁵⁰ EA, Suuren valiokunnan pinnarilakijaoston kokouksen pöytäkirja 1.3.1946; EA, Suuren valiokunnan pöytäkirjat 7.3.1946.

⁵¹ Valtiopäivät 1946, Pöytäkirjat I, 12.3.1946, 287.

⁵² Valtiopäivät 1946, Asiakirjat I, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen N:o 3.

1 Rikollisuus ja kurittomuus

Yksi tärkeimmistä syistä pinnarilain säätämisen taustalla oli huoli kasvavasta rikollisuudesta sekä kurin ja järjestyksen puutteesta. Sodan nähtiin aiheuttaneen kansalaisten moraalien löystymisen. Sodan aikana kiristynyttä valvontaa ei vielä ollut syytä purkaa, vaan päinvastoin etenkin poliisi peräänkuulutti tiukempia toimia. Sodan aikana väkivaltarikollisuus oli vähentynyt, mutta omaisuusrikokset olivat yleistyneet jo välirauhan aikana verrattuna viimeisiin rauhan vuosiin. Suurinta kasvu oli näpistysten, varkauksien ja murtojen kohdalla. Kavallukset ja petokset vähenivät sotavuosina, mitä voidaan selittää liiketoiminnan supistumisella. Selvin muutos rikollisuudessa tapahtui kuitenkin vasta jatkosodan päättäneen välirauhansopimuksen jälkeen. Syksyn 1944 ja vuoden 1945 lopun välillä poliisin tietoon tuli 3,5 kertaa enemmän rikoksia kuin viimeisinä rauhanvuosina 1930-luvun jälkipuoliskolla.⁵³

Rikollisuuden ajallista vaihtelua seurattaessa on muistettava, että kyse on nimenomaan poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta. Poliisin oma toiminta resursseineen ja painotuksineen vaikutti merkittävästi objektiivisilta näyttävien tilastojen muodostumiseen. Poliisi myönsi tämän itsekkin, sillä todetessaan tilastoidun rikollisuuden alentuneen syksyllä 1948 poliisi selitti tämän johtuvan oman henkilökuntamääränsä vähentymisestä.⁵⁴ Näin ollen ”kasvavaa rikollisuutta” voidaan arvioida myös kasvavana huomionkiinnittymisenä rikollisuuteen. Joka tapauksessa poliisin huoli kurin ja järjestyksen puutteesta levisi yleiseen mielipiteeseen. Helsingillä nähtiin olevan erityinen huolenaihe, sillä pääkaupunkiin evakuoituneen väestön joukossa oli paljon entisiä rikollisia ja lisäksi kaupunkiin virtasi toimeettomia nuoria. Ilman työtä ja asuntoa olevina heidän nähtiin helposti sortuvan rikollisiin toimeentulokeinoihin.⁵⁵

Kaikkein huolestuttavimpana poliisi piti yleistä välinpitämättömyyttä. Oikean ja väärän välisen rajan nähtiin kansalaisilla hämärtyneen. Kriisiaikoina rikollisuuteen olivat alkaneet sortua myös sellaiset kansalaiset, jotka tavanomaisissa oloissa eivät olisi syyllistyneet laittomuuksiin. Varkaudet, näpistykset ja murrot olivat yleistyneet eniten siellä, missä varsinaiset sotatoimet ja niiden aiheuttamat

⁵³ Jaakkola 1987, 58–59.

⁵⁴ Levä 2008, 129–134.

⁵⁵ Yltyvästä rikollisuudesta, *Suomen poliisilehti* 1-2/1945, 25–27; Yltyvä rikollisuus, *Suomen poliisilehti* 3/1945, 67–69.

väestönsiirrot olivat tapahtuneet. Rikosmahdollisuudet olivat kontrollin puutteessa yksinkertaisesti parantuneet – ”tilaisuus tekee varkaan”.⁵⁶

Toisaalta ymmärrettiin, että mikäli lakipykälillä ei voinut olla mitään tehoa, jos ne olivat ristiriidassa kansan yleisen oikeustajun kanssa. Eniten käytetyt esimerkit tästä koskivat aiemmin epäonnistunutta kieltolakia ja säännöstelyrikkomuksia. Poliisit katsoivat läpi sormien säännöstelymääräysten pieniä rikkeitä, jotka olivat erittäin yleisiä. Kaksi kolmannesta perheistä hankki tavaroita ”mustasta pörssistä” yli neljänneksen enemmän kuin laillinen kulutus salli.⁵⁷ Säännöstelymääräysten mukaiset elintarvikkeiden korttiannokset olivat niukkoja.⁵⁸ Poliisikunta piti tärkeänä tiukentaa keinottelun valvontaa ja koventaa tuomioita. Kesäkuussa 1945 eduskunta sääti lain, joka salli säännöstelyrikoksesta rangaistujen pitämisen pakkotyössä tuomion suorittamisen jälkeen.⁵⁹

1.1 Työhaluttomat rikolliset

Rikoslaki ja säännöstelyrikoksista annetut ankarammat tuomiot eivät kuitenkaan poliisin mielestä riittäneet aseiksi rikollisuutta vastaan käytävässä sodassa. Myös työnvieroksujina käsiteltyjen joukosta löytyy runsaasti sellaisia henkilöitä, joiden elämäntapaan kuului rikostenteko. He olivat saaneet useampia tuomioita ja saattoivat pinnarikäsittelyn aikanakin joutua oikeuden eteen ja vankilaan. Kaikki nämä rikollisiksi nimittämäni henkilöt olivat miehiä. Rikoksiin syylistyneitä naisia oli epäilty myös irtolaisuudesta, joten olen luokitellut heidät irtolaisnaisten ryhmään. Taulukossa 1 on esitetty rikollisten ikä- ja siviilisäätyjakauma. Ryhmä on selvästi muita pinnariryhmiä pienempi kooltaan, minkä vuoksi ryhmästä tehtävien päätelmien suhteen on syytä olla varovainen. Rikollisten nuori ikä kuitenkin kiinnittää huomiota verrattuna muihin pinnareihin. Naimattomia alle 30-vuotiaita oli ryhmästä 39 %. Nuorimmat rikolliset olivat kaksi vasta 18- ja kolme 19-vuotiasta nuortamiestä.

⁵⁶ Nimim. Rasti: Sivullisen silmällä XVIII, *Suomen poliisilehti* 22/1944, 702–703; nimim. Rasti: Sivullisen silmällä XX, *Suomen poliisilehti* 1-2/1945, 29.

⁵⁷ Mäntyjärvi, V. Taistelu rikollisuutta vastaan. *Suomen poliisilehti* 23-24/1946, 595–596; V. M.: Irrallisia ajatuksia rikosten luokittelusta. *Suomen poliisilehti* 4/1947, 108–110; Kalela 1989, 120.

⁵⁸ Päivittäisen ravinnon keskimääräinen energiamäärä oli vuosisadan alusta lähtien ollut noin 3200 kaloria. Sotavuosina korttiannokset antoivat kevyen työn tekijöille 1000–1500 kaloria ja erittäin raskaan työn tekijöille 1950–2800 kaloria. Kontula 1996, 27.

⁵⁹ Nimim. Kenttämies: Säännöstelymääräysten valvonnasta. *Poliisimies* 1/1946, 22.

Taulukko 1. Pinnariryhmä ”rikolliset” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948⁶⁰

	Siviilisääty			
<i>Ikä</i>	Naimaton	Naimisissa	Eronneet	Yhteensä
18-19	5	0	0	5
20-29	10	2	2	14
30-39	4	7	2	13
40-49	1	4	0	5
50-	0	1	0	1
Yhteensä	20	14	4	38

Valtaosa rikollisten pinnariryhmästä oli kirjoilla Helsingissä, vain 18 % heistä oli kirjoilla jollain muulla paikkakunnalla. Suurin osa tämän ryhmän miehistä asui pysyvästi Helsingissä ja heillä oli myös osoite pääkaupungissa. Yksitoista henkilöä eli ”vailla vakinaista asuntoa” ainakin jossain vaiheessa pinnarikäsittelyä, mikä on suhteessa vähemmän kuin miespinnareiden joukossa keskimäärin. Rikollisten suhteellisen yleinen nuoruus ja naimattomuus saattoi vaikuttaa tähän, sillä kaikki eivät olleet muuttaneet kirjojaan vanhempiensa luota vaikean asuntotilanteen, toistuvien vankeustuomioiden tai asevelvollisuuden suorittamisen takia. Poliisille he voivat ainakin ilmoittaa osoitteen, vaikka eivät välttämättä olisikaan siellä yöpyneet.

Vaikka rikollisten ryhmä on lukumäärältään pieni, siihen mahtuu useita henkisen työn tekijöitä. Eräs useita omaisuusrikoksia tehnyt mies kertoi lautakunnalle hankkineensa toimeentulonsa avustamalla henkilöitä oikeudessa ja hänen ammattinimikkeekseen kirjattiin asianajaja. Joukkoon mahtuu myös hankkijana ja tuntikirjurina toiminut konttorityöntekijä, kauppaedustustehtäviä tehnyt rakennusmestari ja kaksi liikemiestä. Osto- ja myyntiliikkeen pyörittämiseen oli helposti yhdistettävissä rikollisia toimeentulokeinoja, esimerkiksi varastetun tavaran välittämistä. Sekatyömiehiä, merimiehiä ja varastoapulaisia rikollisista oli 18 tapausta eli lähes puolet.

Ammattitaitoa hankkineita ruumiillisen työntekijöitä oli rikollisista 15 miestä. Heitä olivat muun muassa kolme puuseppää, putkityömiehes, sähköasentaja, autonkuljettaja ja suutari. Rikollispinnareiden suhteellisen nuori ikä tulee esiin siinä, että ryhmästä löytyy metallialan oppilas ja matematiikkaa teknillistä alaa varten opiskeleva nuorimies. Toisaalta henkilö ei välttämättä ole harjoittanut taitojaan

⁶⁰ Ryhmä eronneet sisältää myös asumuserossa eläneet.

vastaavaa ammattia. Monessa tapauksessa vapausrangaistukset päätivät miesten työhistoriaa ja rikoksesta rangaistun oli vaikea löytää ammattinsa mukaisia töitä.

Lähes jokainen rikolliseksi luokittelemani henkilö oli aiemmin saanut ainakin yhden vankeustuomion ja 42 % vapausrangaistuksen saaneista ainakin yksi tuomioista oli ollut vähintään yhden vuoden pituinen. Sotavuosina kenttäoikeudet olivat tiukentaneet lainkäyttöä ja pidentäneet vapausrangaistuksia, mutta yli vuoden pituista tuomiota ei annettu ensimmäistä kertaa näpistykseen syyllistyneelle. Millaisia laittomuuksia nämä rikollisiksi nimeämäni henkilöt olivat tehneet? Sodanjälkeinen rikollisuuden kasvunahan oli leimallisesti omaisuusrikosten yleistymistä.

Taulukko 2. Pinnariryhmä ”rikollisten” aiempi syyllistyminen rikoksiin Helsingissä 1946–1948

Omaisuusrikos tai -rikoksia	23
Väkivaltarikos tai -rikoksia	1
Väkivalta- ja omaisuusrikos	3
Säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti ja omaisuusrikoksia	7
Säännöstelymääräysten rikkominen, väkivalta- ja omaisuusrikoksia	1
Ei tietoa mikä rikos	3
Yhteensä	38

Taulukosta 2 näkyy, että yhtä henkilöä lukuun ottamatta kaikki rikolliset oli aiemmin tuomittu omaisuusrikoksesta. Taulukossa omaisuusrikollisuuden tyyppejä ei ole eroteltu, mutta suurin osa näistä rikoksista oli varkauksia, näpistyksiä ja murtoja. Petokseen, kavallukseen tai väärennökseen oli syylistynyt yhdeksän henkilöä, joista heistäkin seitsemän oli tehnyt myös ensimmäisen tyyppisiä omaisuusrikoksia. Jos aiemmin omaisuusrikoksiin syylistyneiden ajateltiin muodostavan riskiryhmän, pinnarilain avulla poliisi pystyi siivoamaan kaupungin kaduilta ainakin joitakin epäilyksenalaisia, vaikka näyttö puuttui. Pinnarilain avulla yritettiin pienentää poliisin työtaakkaa, kun rikoksista epäillyt voitiin passittaa työmaalle ilman pitkäkestoista todisteiden keruuta ja oikeusprosessia. Säännöstelymääräysten rikkominen ja laiton viinanmyynti näyttäisivät olleen rikollisille ”sivuelinkeinoja” omaisuusrikosten rinnalla. Muutaman henkilön kohdalla ei ole tietoa, mistä rikoksesta rangaistus on annettu eivätkä oikeus- ja vankilaviranomaiset aina tiedottaneet työasiainlautakuntaa minkä laittomuuden vuoksi pinnari oli joutunut heidän hoiviinsa. Lautakuntaa kiinnosti vain se, että henkilö oli toistaiseksi poissa kaupungin kaduilta vetelehtimästä.

Taulukko 3. Pinnariryhmä ”rikollisten” selitykset työnvieroksunnalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948

Vakituisesti töissä	1
Tilapäistöissä	13
Itsenäinen yrittäjä	3
Sairastaminen	4
Ei ole löytänyt sopivaa työpaikkaa	5
Ei ole välittänyt tehdä töitä	10
Muu syy	2
Yhteensä	38

Rikollisiksi nimettyjen henkilöiden voi katsoa vältelleen laillista työntekoa. Taulukossa 3 nähdään heidän esittämänsä selitys toimettomuudelleen. Tilapäistöitä tehneiden osuus on suurin, mutta lähes yhtä paljon oli niitä, jotka ensimmäisessä pinnarikäsittelyssä ”paljastivat”, etteivät yksinkertaisesti halunneet tai välittäneet tehdä töitä. Vaikka pakkotyövoima oli viimeksi sotienkin aikana osoittautunut tehottomaksi, viranomaiset näkivät sen ainoana vaihtoehtona työhaluttomuuden kitkemiseksi.⁶¹

Pinnarilain toimivuutta rikollisten henkilöiden kohdalla voidaan tutkia seuraamalla heidän kulkuaan työnvieroksujakäsittelyssä. Poliisiviranomaisia turhautti se, ettei heillä ollut valtuuksia passittaa pinnariepäilyjä suoraan työmaalle, vaan joutui päästämään heidät vapaaksi kuulustelujen ja kehotuksen antamisen jälkeen. Rikollisten välinpitämättömyydestä ja työhaluttomuudesta kielii se, että 74 % heistä ei reagoinut mitenkään saatuaan kehotuksen hakeutua töihin tai antaa hyväksyttävä selitys ja sai siten työmääräyksen. Vain kaksi henkilöä hankki itse vapaasti työpaikan ja kuusi selitti olevansa sairaana.

Rikollisten työhaluttomuus heijastui myös pinnarikäsittelyn pituuteen. Lautakunnan ensimmäisen ja viimeisen merkinnän välillä on keskimäärin 13 kuukautta. Rikollisista vain kymmenen henkilöä oli pinnarikäsittelyssä alle puoli vuotta, joka oli lautakunnan antamien työmääräysten ja vapaan työsuhteen valvonta-ajan pituus. Rikollisten syyt pinnarikäsittelystä poistumiseen nähdään taulukossa 4. Vain neljä rikollista hankki itse vapaasti töitä ja pysyi paikassa ainakin valvonta-ajan. Kuusi henkilöä työasiainlautakunta tai ministeriö vapautti sairauden ja työkyvyttömyyden vuoksi. Suurin osa rikollisista pinnareista passitettiin vankilaan, heitä ei etsintäkuulutuksista huolimatta tavattu tai määräaikainen laki ehti umpeutua. Pinnarilain soveltamisen epäonnistumisesta ja erikoistylaitosten tehottomuudesta kielii se, että

⁶¹ N. Saarnio: Erikoistyläleirit. *Suomen poliisilehti* 15/1944.

kymmenestä sinne määrätystä rikollisesta laitokseen saatiin toimitettua vain kuusi miestä ja näistäkin viittä käsiteltiin työnvieroksujana uudestaan erikoistylolaitoksesta vapautumisen jälkeen.

*Taulukko 4. Pinnariryhmä ”rikollisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen
Helsingissä 1946–1948*

Vapaan työsuhteen valvonta-ajan päättyminen	4
Sairastaminen ja työkyvyttömyys	6
Henkilö joutunut vankilaan	9
Lain voimassaoloaika umpeutunut	8
Henkilöä ei ole tavoitettu	7
Muu syy	4
Yhteensä	38

Rikollisten pinnareiden kohdalla työnvieroksunta tarkoitti työhaluttomuutta ja työnteon välttelyä. Henkilöt hankkivat toimeentulonsa muilla keinoin, joista todennäköisesti ainakin osa rikkoi lakia. Työnvieroksujina käsiteltyjen henkilöiden rikollisuutta voidaan analysoida kriminologisten teorioiden avulla. Ne voidaan karkeasti ottaen jakaa kahteen osaan riippuen siitä, etsitäänkö teoriassa rikoskäyttäytymiselle selitystä yksilöstä vai yhteisöstä. Yksilö- ja yhteisöselitysten välillä on perinteisesti vallinnut jännite, mutta eri teorialiikkeet eivät välttämättä ole ristiriidassa keskenään. Sosiaalipsykologiset mekanismit voivat selittää, miksi tiettyjen yksilöiden kohdalla sosiaalis-rakenteelliset alttiudet ”puhkeavat”. Eri teorioiden selitysvoima vaihtelee sen mukaan, minkä ajan ja paikan rikollisuutta ja poikkeavuutta niillä pyritään selittämään. Sosiaalis-rakenteelliset selitysmallit ovat vahvimmillaan suurten sosioekonomisten erojen yhteiskuntia tutkittaessa. Yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien ja resurssien tasa-arvoistuminen on kasvattanut yksilötekijöiden merkitystä.⁶²

1940-luvun Suomessa yhteiskunnan sosiaaliset kerrostumat olivat selkeitä, vaikka demokratisoituminen, elinkeinorakenteen muutos, teollistuminen ja koulutusmahdollisuuksien parantuminen olivat alkaneet muokata sosiaalista rakennetta jo edeltäneen sadan vuoden aikana. Vuonna 1940 suuri enemmistö kansasta kuului ruumiillisen työn tekijöihin. Perheen päämiehistä työväestöön laskettiin 56 % suomalaisista ja talonpoikia, joista valtaosa pienviljelijöitä, oli 21 %. Yhteiskunnan varakkaimpaan kerrokseen, johon kuuluivat suurviljelijät ja ylempi virkamieskunta, sekä teollisuuden, liikenteen ja kaupan yrittäjät ja johtajat, kuului ainoastaan 2 %

⁶² Kivivuori 2008, 45, 364–365, 371–374.

perheitten elättäjistä. Keskiluokkaan (pienyrittäjät, toimihenkilöt ja alempi viranhaltijakunta) kuului 10 % perheitten päämiehistä. Hieman yli 10 % ammatti oli tuntematon tai he olivat ilman ammattia.⁶³

Rakenteellisilla tekijöillä voi arvioida olevan merkittävää selitysvoimaa tarkasteltaessa 1940-luvun rikollisuutta. Klassisin rikollisuutta selittävä teoria on *sosiaalinen paineteoria*. Poliisilehdistössä myönnettiin, että varkaus- ja ryöstörikosten taustalla saattoi olla todellinen puute. Puute saattoi olla henkilökohtaista laatua, mutta yleisesti ottaen sen ajateltiin motivoivan rikollisuutta nostamalla anastetun tavarán arvoa. Taloudellisen tilanteen parantuminen ja säännöstelyn purkaminen toisivat helpotusta tilanteeseen, mutta sitä ennen olisi turvauduttava muihin keinoihin. Rikollisten ankaralla rankaisemisella ajateltiin herätettävän pelkoa ja vahvistettavan kansalaisten luottamusta oikeusjärjestelmään.⁶⁴

Köyhyyden ja kurjuuden saatettiin myöntää olevan suurimpia rikollisuuden aiheuttajia, mutta taloudellissosiaalisten olosuhteiden muuttaminen on hidas tapa hillitä rikollisuutta. Asuntokysymyksen ratkaiseminen ja sosiaaliturvan kehittäminen olivat laajoja ja vaikeita haasteita. Sotien jälkeen rikollisuuskysymyksen ratkaisemisessa haluttiin kuitenkin nopeasti näkyviä tuloksia. Rikollisuuden vastustamisessa ei kiinnitetty huomiota sosiaalisten seikkojen merkitykseen. Ainoastaan alkoholin ja rikollisuuden välistä yhteyttä painotettiin kovasti.⁶⁵

Sosiaalisen paineteorian lisäksi on esitetty myös muita kriminologisia teorioita. Sodan jälkeistä rikollisuutta analysoitaessa sosiaalisen kontrollin puute voi selittää laittomuuksien yleistymistä.⁶⁶ Niin sanotun *kontrolliteorian* mukaan yksilöllä ei ole riittävää yllykettä käyttäytyä lakien ja yhteiskunnan normien mukaisesti ilman sosiaalista kontrollia. Koska ihmiset pyrkivät tyydyttämään tarpeitaan ja halujaan, saattaa heille joskus tulla houkutus turvautua normienvastaisiin keinoihin. Sosiaaliset

⁶³ Waris 1952, 177–188, 331.

⁶⁴ Alanen, Aatos: Näkökohtia rikollisuuskysymyksessä, *Poliisimies* 5/1945, 139–140; Kannatettavia toimenpiteitä. *Poliisimies* 17/1945, 725–726.

⁶⁵ A.E.T.: Rikollisuuden syistä. *Suomen poliisilehti* 10/1945, 393–394. Alanen, Aatos: Näkökohtia rikollisuuskysymyksessä, *Poliisimies* 5/1946 139–142.

⁶⁶ Sosiaalista kontrollia on käsitelty kriminologiassa myös rikollisuutta *lisäävänä* tekijänä. Leimaamisteorian mukaan rikolliseksi leimaaminen voi vahvistaa uusiin laittomuuksiin syyllistymistä ja rikollisella uralla pysymistä. Yksilön kohteleva rikollisena saa hänet tulkitsemaan itsensä poikkeavaksi ja rikolliseksi ja toimimaan tällä tavoin. Kivivuori 2008, 219–221, 268–269.

siteet ja instituutiot voivat hillitä tätä, mikäli henkilö arvioi hänellä olevan enemmän menetettäväänään teon paljastuessa kuin teosta saatava hyöty olisi.⁶⁷

Kontrolliteoria selittää yksilön normista poikkeavaa käyttäytymistä tämän heikoilla tai katkenneilla siteillä yhteiskuntaan. Perhettä ja parisuhdetta pidetään tärkeimpinä yhteisöön kuulumista ja sen normeihin sitoutumista voimistavina tekijöinä. Muita sosiaalisia siteitä luovia instituutioita ovat mielekkääksi koettu työ ja siteet asuinpaikkaan. Kontrolloivia instituutioita ovat muun muassa koulu ja armeija. Normienmukaista käyttäytymistä vahvistavat instituutiot toimivat sekä virallisen että epävirallisen kontrollin kautta.⁶⁸

Työnvieroksujina käsitellyistä rikollisista vain 37 % eli avioliitossa. Yksineläminen oli heidän joukossaan huomattavasti yleisempää kuin helsinkiläismiesten joukossa keskimäärin. Esimerkiksi kaikista 30–39-vuotiaista helsinkiläisistä alle 20 % oli naimattomia, leskiä tai eronneita (ks. liite 3). Vaikka rikollisten siviilisäätyjakamaa selittää osin heidän nuori ikänsä, parisuhteen ulkopuolella eläneiden osuus, 63 %, on silti huomattavan korkea. He eivät olleet investoineet parisuhteen ja perheen kaltaiseen sosiaaliseen instituutioon, joka vähentää toimettomuutta ja rikollisuutta. Lisäksi parisuhteen ulkopuolella elävällä on enemmän aikaa ystävien muodostamalle vertaisryhmälle, jossa ajankäyttö ja toiminta ovat usein jäsentymättömiä.⁶⁹

Rikollisilla elämää ei jäsentänyt myöskään työnteko. Vaikka henkilöillä saattoi olla ammattitaitoa tai mahdollisuus sen oppimiseen, ammatin harjoittaminen ja opiskeluaikheet olivat monella keskeytyneet. Mielekästä ja palkitsevaa työtä työntekoa ei välttämättä mielletty samalla tavalla kuin nykyään: työtehtävien mielenkiintoisuuden sijaan tärkeämpää saattoi olla se, pystyikö tuloilla elättämään itsensä ja perheensä. Ammattitaidottoman työntekijän vaikutusmahdollisuudet työpaikan ja työtehtävien valinnassa olivat joka tapauksessa heikot. Laittomat toimeentulokeinot olivat rikolliseen elämäntapaan tottuneelle epävarmojen työmarkkinoiden vaihtoehto.

⁶⁷ Kivivuori 2008, 186–188. Kontrolliteoriaa on kritisoitu siitä, että se olettaa kaikkien ihmisten pyrkivän toteuttamaan omaa etuaan jopa väkivalloin. Evoluutiopsykologian näkökulmasta tällainen on liian yksiulotteinen katsantokanta. Se on osoittanut, että ihmisen myötäsyttyisiin kykyihin kuuluu paitsi valmius rikkoa normeja sekä tarkkailla ja rangaista niitä rikkovia, myös pyrkimys välttää konflikteja neuvottelulla ja sovittelulla. Kivivuori 2008, 215.

⁶⁸ Kivivuori 2008, 194–201.

⁶⁹ Kivivuori 2008, 195.

Vaikka suurin osa rikollisista oli helsinkiläisiä, heidän siteensä paikkakunnalle eivät välttämättä olleet vahvat tai he saattoivat kiinnittyä sellaisiin rikollisen alamaailman instituutioihin, joissa levisi tietoa rikosten tekotavoista ja laittomuuksille suotuisia asenteita.⁷⁰ Liikkuvuus yhteiskunnassa oli lisääntynyt sota-aikana asevelvollisuuden ja työvelvollisuuden suorittamisen sekä evakuintien takia. Siteet kotipaikkakunnalle ja sen ihmisiin katkesivat ja tilalle tulivat uusi ympäristö ja vieraat ihmiset. Tämä vaati sopeutumista, mutta avasi myös mahdollisuuksia. Normienvastainen käyttäytyminen on helpompaa uudella ja tuntemattomalla paikkakunnalla, jolla siteet epävirallisen kontrollin lähteisiin (ystävät, hyvänpäiväntutut, kasvoiltaan tutut ihmiset) haurastuvat tai katkeavat.

Armeija on esimerkki totaalisesta instituutiosta, joka kontrolloi asevelvollisen elämää kokonaisvaltaisesti. Sen sisäiset normit ja ryhmähengen luominen yleensä vahvistavat palvelusaikana normienmukaista käyttäytymistä.⁷¹ Kotiuttamisen myötä miehet vapautuvat tiukasta kurista ja heidät palautetaan siviilielämään, johon sopeutuminen ei aina ole helppoa. Sotimisen on arvioitu raaistavan ihmistä tekemällä normaalioloissa äärimmäisistä teoista, väkivallasta ja tappamisesta hyväksyttäviä tekoja, joihin suorastaan kannustetaan. Siviiliyhteiskunnan sääntöihin palaaminen ei ole helppoa huolimatta siitä, millaisia tunteita – vihaa, pelkoa, nautintoa, syyllisyyttä – henkilö on kokenut väkivallanteoistaan. Sodan ja rikollisuuden välisen yhteyden tutkimista hankaloittaa kuitenkin se, että rikostilastot eivät erottele varsinaisiin taisteluihin osallistuneita sotilaita, takarintamalla olleita tai armeijan tukitoimintoja ylläpitäneitä ja kotirintamalla eläneitä toisistaan.⁷² Myöskään työasiainlautakunnan henkilöakteista ei käy ilmi, missä roolissa rikolliset olivat sotavuodet kokeneet.

Suurin muutos ja kasvu sodan jälkeisessä rikollisuudessa tapahtui seksuaalirikoksissa. Siveellisyysrikosten ja raiskausten määrä oli alkanut kasvaa jatkosodan aikana ja lisääntyi voimakkaasti koko 1940-luvun jälkipuoliskon ajan.⁷³ Sota oli erottanut naisten ja miesten elinpiirit moneksi vuodeksi ja erilaiset kokemukset olivat muokanneet ja muuttaneet aiemmin tuttujaakin ihmisiä vieraiksi toisilleen. Rintamalla taistelleiden miesten ei välttämättä ollut helppo solmia tavanomaisia suhteita

⁷⁰ Oppimisteoriasta enemmän ks. Kivivuori 2008, 219–266.

⁷¹ Kivivuori 2008, 201.

⁷² Bourke 1999, 354–359.

⁷³ Jaakkola 1987, 50–54.

vastakkaiseen sukupuoleen, sillä sotiminen ja tappaminen olivat vaatineet tunteiden kylmettämistä ja kieltämistä. Työnvieroksujina käsitellyistä rikollisista ei kuitenkaan kukaan ollut syyllistynyt seksuaalirikokseen ja vain muutama heistä oli tehnyt väkivaltarikoksen. Tämä ei toisaalta todista sen puolesta, ettei sotiminen olisi saattanut lisätä väkivallantekoja. Pinnariryhmä rikollisten laittomuudet olivat kuitenkin nimenomaan omaisuusrikoksia.

1.2 Rötöstelevä nuorimies

Pinnarilain avulla yritettiin saada kuriin saattamalla työhön aiemmin rikoksiin syyllistyneitä henkilöitä, joita poliisi saattoi epäillä uusista laittomuuksista, mutta todisteet puuttuivat. Yksi tällainen henkilö oli vuonna 1923 syntynyt Veikko Väisänen. Hänen isänsä toimi putkityömiehenä ja äiti hoiti kotia. Helsingissä varttunut Väisänen meni kansakoulun jälkeen töihin 14-vuotiaana. Ensin hän oli puolisen vuotta asentajaoppilaana eräässä autokorjaamossa ja meni sen jälkeen töihin radiotehtaalle, missä opiskeli radioasentamista vuodet 1939–1941. Työsuhde katkesi, kun hän hakeutui vapaaehtoisesti työvelvolliseksi. Alkusyksystä 1941 hän lähti Viipuriin erään rakennustoimiston töihin. Kuukauden kuluttua vastikään 18 vuotta täyttänyt nuorimies kuitenkin palasi Helsinkiin ja radiotehtaan palvelukseen.⁷⁴

Marraskuussa 1941 eräs Väisänen pikkuveljen tovereista pyysi Väisästä myymään kadulta löytämänsä kultasormuksen. Poika oli itse vasta 13-vuotias, ja Väisänen kävi myymässä sormuksen erääseen kultasepäntuokseen. Väisänen sai hinnasta 100 markkaa ja sormuksen löytänyt poika 300–400 markkaa. Ennen joulua poika antoi Väisäsen myytäväksi naisten rannekellon, jota ei tämän mukaan enää kotona tarvittu. Väisänen alkoi suorittaa asepalvelustaan tammikuussa 1942. Jo aiemmin hän oli kuulunut puolitoista vuotta suojeluskuntaan. Alokaskoulutuksen jälkeen Väisänen sai komennuksen autokouluun ja toimi kesäkuun alusta lähtien autonkuljettajana sotatalousesikunnassa Helsingissä. Elokuussa Väisänen kuitenkin joutui rikospoliisin kuulusteltavaksi, sillä hänen myymänsä sormus ja rannekello osoittautuivat varastetuiksi. Poika oli ottanut ne ja paljon muita koruja ja hopeaesineitä perheen vuokraemännältä. Viikko kuulustelujen jälkeen Väisänen siirrettiin autonkuljettajaksi

⁷⁴ HKA, Talk, Be:73; HKA, Talk, Fa:70; HRO IX os. tuomiokirja Cb V:169 12.9.1942, 8 §.

Kainuun suojeluskuntapiiriin. Syyskuussa 1942 hän sai kolmen kuukauden vankeustuomion varastetun tavaran kätkemisestä.⁷⁵

Tuomio oli kuitenkin ehdollinen ja Veikko Väisänen jatkoi asepalveluksen suorittamista Kajaanissa. Seuraavan vuoden tammikuussa hän joutui uudelleen oikeuden eteen. Tapaninpäivän iltana 1942 autonkuljettaja oli ottanut yksiköstään kuorma-auton ja ajanut sillä noin 20 kilometrin päässä olleelle seurantalolle. Väisänen oli nimittäin saanut aiemmin päivällä kuulla häätansseista ”Mainuan pirtillä”. Väisänen oli ottanut kyytiinsä myös 10–15 ohikulkijaa. Juhlat olivat jatkuneet läpi yön, kunnes aamuneljältä ryhmä oli lähtenyt paluumatkalle. Kainuun suojeluskuntapiirin kenttäoikeus rankaisi Väisästä palveluspaikalta poistumisesta ja valtion omaisuuden luvattomasta käyttöönnotosta kahdeksalla kuukaudella vankeutta.⁷⁶ Veikko Väisänen kärsi tuomiostaan Oulun lääninvankilassa kolme kuukautta, sillä hänet armahdettiin huhtikuun puolivälissä. Sotilasvankien oli mahdollista saada armahdus lähtemällä vapaaehtoisesti takaisin rintamalle.⁷⁷ Väisänen palasi suojeluskuntapiirin palvelukseen Kajaaniin, mutta ei enää päässyt autonkuljettajaksi vaan toimi apumiehenä.⁷⁸

Heinäkuussa 1943 hänet siirrettiin kiväärimieheksi Rajajääkäripataljoona 5:een Seesjärven pohjoispuolelle Itä-Karjalaan. Jääkäri Väisästä luonnehdittiin palvelushaluttomaksi ja taistelua pakoilevaksi pelkuriksi, joka oli lisäksi ”suuri suunsoittaja, joka on omiaan saamaan aikaan kurittomuutta joukossa”. Heinäkuun lopussa 1944 Väisäsestä tuli rintamakarkuri. Kun hänet saatiin Kerimäellä kiinni, hän selitti hermojensa menneen piloille ja olleensa etenkin tykistötulen aikana ainaisessa pelossa. Lääkärin määräämät lääkkeet eivät olleet auttaneet, joten hän oli päättänyt karata. Karkaamisesta oli sovittu edellisenä iltana neljän muun nuoren miehen kanssa. Kukaan viidestä karkulaisesta ei halunnut nimetä aloitteentekijää. Ainoastaan Väisästä oli aiemmin rangaistu. Komppanian päällikkö luonnehti kolmea miehistä vähintään kohtalaisiksi sotilaisiksi ja arveli heidän karkaamisensa johtuneen liikarasisituksesta, harkinnan puutteesta ja toisten yllytyksestä. Sen sijaan Väisästä ja erästä toista miestä pidettiin huonoina sotilaina ja lausuntojen mukaan he olivat levittäneet ”huonoa henkeä

⁷⁵ KA, HRO Cb V:169, 12.9.1942 8 §; HKA, Talk, Be:73; KA, sotilaskantakortti.

⁷⁶ KA, T-18998, Kainuun suojeluskuntapiirin kenttäoikeus 8.1.1943 1 §.

⁷⁷ Nuorteva 1987, 208–210.

⁷⁸ KA, sotilaskantakortti.

myös tovereihinsa”. Kaikki viisi sotilasta tuomittiin viiden vuoden kuritushuonerangaistukseen sotapelkuruudesta.⁷⁹

Eduskunnan joulukuun alussa säätämällä lailla myönnettiin täydellinen armahdus sotatuomioistuinten alle kahden vuoden pituisiin tuomioihin rikoksista, jotka oli tehty ennen välirauhansopimuksen solmimista. Yli kahden vuoden tuomiot määrättiin puolitettaviksi.⁸⁰ Tämän mukaan Väisäsen tuomio olisi lyhentynyt kaksi ja puolivuotiseksi, mutta ilmeisesti hän ei joutunut kärsimään marraskuun puolivälissä annettua rangaistustaan lainkaan. Kiväärimies kotiutettiin 27.11.1944 ja hän palasi Helsinkiin asettuen asumaan vanhempiensa luokse Töölöön. Sotien jälkeen hän ei hankkinut vakituista työtä, mutta oli välillä töissä rakennuksilla ja viilaajaoppilana. Kevään 1945 kuluessa hänet pidätettiin kahdesti päihtymyksestä ja toisella näistä kerroista häntä myös epäiltiin varkaudesta.⁸¹

Vuoden 1946 lokakuussa Väisänen joutui rikospoliisiin kuulusteltavaksi, sillä poliisia kiinnosti hänen osallisuutensa heinäkuussa tapahtuneeseen lasku- ja kirjoituskoneryöstöön. Kuuden saaliiksi saadun koneen arvon laskettiin olleen yhteensä 340 000 markkaa. Summa oli suuri, sillä autonapumiehenä Väisänen tienasi korkeintaan 300 markkaa päivässä. Oikeudessa Väisäsen äiti olisi halunnut poikansa lähetettävän lääkärintarkastukseen, sillä hänen mukaan oli syytä epäillä, ettei poika ollut täysijärkinen. 22-vuotias Väisänen ei itse halunnut lääkärin tutkittavaksi. Väisänen sai 18 kuukauden kuritushuonerangaistuksen. Tuomiosta hän kärsi vuoden ja vapautui lokakuun lopussa 1947.⁸²

Helsingin huoltopoliisi käsitteli Väisästä työtä vieroksuvana ensimmäisen kerran tammikuussa 1948. Vapautumisensa jälkeen hän oli ollut työttömänä lukuun ottamatta paria viikkoa, jotka hän oli työskennellyt silmä- ja korvaklinikan rakennuksella. Oman selityksensä mukaan hän oli sairastellut, sillä oli kärsinyt polvilumpion murtumasta jo ennen vankilatuomiota. Poliisi antoi hänelle kehotuksen hakeutua töihin tai antaa tyydyttävä selitys työn tekemättömyydestään kymmenen vuorokauden aikana. Yksitoista päivää kuulustelujen jälkeen Väisänen ilmoittautui työasiainlautakunnan kansliassa ja esitti lääkärintodistuksen, jossa suositeltiin

⁷⁹ KA, T-18944 Rajajääkäriprikaatin kenttäoikeus 16.11.1944 77 §, asiakirjavihko.

⁸⁰ Nuorteva 1987, 214–215.

⁸¹ KA, sotilaskantakortti; HKA, Talk, Be:73; HKA, Talk, Fa:70.

⁸² KA, HRO, Cb IX:317, asiakirjavihko 234/1946; HKA, Talk, Fa:70.

kuukauden lepoa polven loukkaantumisen vuoksi. Nuorimies ilmoitti matkustavansa morsiamensa luo Kajaaniin. Väisänen oli vielä ehdonalaisessa, joten hänen tuli saada valvojaltaan suostumus. Väisäselle myönnettiin matkustuslupa lääkärintodistuksen perusteella, kunhan tämä palaisi työasiainlautakunnan määräämään uuteen lääkärintarkastukseen mennessä.

Väisänen ei kuitenkaan mennyt omaehtoisesti huoltopoliisin yhteydessä toimineen II kaupunginlääkäriin vastaanotolle vaan huoltopoliisi otti hänet kiinni ja toimitti lääkäri Esko Helskeen tarkastettavaksi. Lääkärintodistuksen mukaan Väisänen oli loukannut polvensa edellisenä vuonna, mutta nyt polvi toimi jo normaalisti. Pinnarilla oli hyvä yleiskunto eikä tarttuvia tauteja⁸³ oltu löydetty, joten Helske katsoi tarkastettavan pystyvän raskaaseen ruumiilliseen työhön. Mies sai kuuden kuukauden työmääräyksen Siuntio–Lappbölen tietyömaalle.

Poliisi toimitti Väisäsen tietyömaalle 16.2.1948. Kuukautta myöhemmin työasiainlautakunnalle saapui työmaan päällikön erikoistyölaitosesitys. Väisänen oli juhlinut eräänä lauantai-iltana työviikon päättymistä viettämällä ”työtävieroksuvien yhteismajoituspaikkakunnalla juopottelevaa ja pahennusta herättävää elämää”. Tämän jälkeen pinnari oli kadonnut omille teilleen. Työasiainlautakunta lähetti poliisille virka-apupyynnön. Etsintäkuulutuksen perusteella Väisänen otettiin kiinni kahta kuukautta myöhemmin. Huoltopoliisin lausunnossa kannatettiin miehen passittamista erikoistyölaitokseen, sillä Väisänen oli jo usean vuoden ajan elänyt toimettomana ja vanhempiensa rasituksena. Kirjeessä huoltopoliisi myös totesi pitävänsä miestä pidätettynä siihen asti, kunnes ministeriön yhteydessä toimiva toimikunta tekisi ratkaisun asiassa. Uudessa lääkärintarkastuksessa polvivammaa ei enää mainittu, vaan mies todetaan terveeksi ja raskaaseen ruumiilliseen työhön sopivaksi.

Väisäsen omassa selityksessä hän kertoi hakanneensa kangella maata tietyömaalla ja olleensa erittäin ahkera työmies. Maanajosta vastanneet hevostmiehetkin, jotka toimivat urakkapalkalla, olivat olleet tyytyväisiä miehen työsuoritukseen. Nämä olivat jopa ihmetelleet, miten mies jaksoi ahkeroida niin pienellä palkalla. Tuntipalkaksi Väisänen sanoi hänelle luvatus 65 markkaa tunnilta. Palkanmaksun yhteydessä hänelle kuitenkin maksettiin vain 56 markkaa. Hän oli ottanut asian puheeksi rakennusmestarinkin kanssa, joka ”ei ottanut kuuluviin korviinsa puhettani”. Tästä

⁸³ Pinnareiden lääkärintarkastuksissa kiinnitettiin erityistä huomiota tuberkuloosiin ja sukupuolitauteihin.

kimmastuneena Väisänen sanoi jääneensä omille teilleen pääsiäisen jälkeen: ”ajattelin hakea sellaisen työpaikan, jossa saa sen palkan, minkä työstä luvataan kun kerran työni teen kunnolla ja eikä laiskuudesta eivät [*sic*] voi syyttää.”⁸⁴

Toukokuun lopussa työtä vieroksuviien työhönsijoitustoimikunta määräsi Väisänen kuudeksi kuukaudeksi Suomenniemen erikoistylaitokseen Etelä-Karjalaan. Viimeisinä merkintöinä työasiainlautakunnan aktissa on työkorttien lähettäminen erikoistylaitokseen 31.5.1948 ja 27.12.1948 kirjattu ”keskeytetään”. Väisänen oli jo valmiiksi poliisin huomissa, joten hänet todennäköisesti saatiin toimitettua erikoistylaitokseen. Erikoistylaitoksesta saatettiin vapauttaa ennen määräaikaan hyvän käytöksen ja ahkeruuden perusteella, mutta Väisänen kohdalla näin ei käynyt. Koska lain soveltaminen päättyi vuoden 1948 lopussa, työasiainlautakunnan aktissa ei ole tietoja Väisänen myöhemmistä vaiheista.⁸⁵

Poliisin kiinnostus Veikko Väisäseen johtui paitsi tämän toimettomuudesta, myös siitä, että se halusi toimittaa rikollisuuteen taipuvaisen nuoren miehen pois pääkaupungista. Ensimmäisellä kiinniottokerralla hänet todettiin työkyvyttömäksi, mutta myöhemmin hänet saatiin toimitettua pinnarityömaalle. Veikko Väisänen rikolliselle polulle hairautumista voidaan yrittää selittää usealla eri syyllä. Yleisimmällä tasolla kulkeva selitys liittyy Väisänen ikään ja sukupuoleen. Vertailtaessa ikä- ja sukupuoliryhmien rikollista käyttäytymistä eri kulttuureissa, sen on todettu olevan selvästi yleisintä nuorten miesten keskuudessa. Evoluutiokriminologian mukaan erityisesti tämän ikä- ja sukupuoliryhmän edustajien vahvistaessa itsetuntoaan ja etsiessä kunnioitusta he ovat valmiita lisäämään riskinottoa ja turvautumaan jopa aggressioon ja rikoksiin. Teoriaa on käytetty selittämään etenkin nuorten miesten väkivaltarikollisuutta. Mitättömän pienestä erimielisyydestä alkanut kiista saattaa johtaa äärimmäiseen väkivaltaan, sillä riidassa on kyse myös muiden kunnioituksesta ja sosiaalisesta statusasemasta kilpailemisesta.⁸⁶ Rikollisen alamaailman käytäntöihin kuuluu myös sosiaalisen aseman hankkiminen ja vahvistaminen ympäröivän yhteiskunnan normeja rikkomalla.

Evoluutiokriminologia tunnistaa ilmiön olevan yhteydessä myös yhteiskuntarakenteeseen ja henkilön sosiaaliseen asemaan. Alhainen sosiaalinen asema

⁸⁴ HKA, Talk, Fa:70.

⁸⁵ HKA, Talk, Fa:70; KA, KulkM tv, Ea:235 Y-3191.

⁸⁶ Kivivuori 2008, 56–59; Wilson & Daly 1985, 59–60, 69–70.

tai uhka sosiaalisen aseman heikentymisestä vaikuttaa nuorten miesten rikosalttiuden puhkeamiseen. Kun mahdollisuuksia on vähän tai tilanne koetaan epäoikeudenmukaisena, yleisinhimillinen halu pärjätä ja edetä elämässä voi muuttua turhautumiseksi ja kanavoitua rikollisuutena. Monessa historiallisen kriminologian tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota rikollisten taustaan entisinä sotilaina.⁸⁷ Vaikka työasiainlautakunnan pinnariakteista ei käy ilmi henkilöiden sodanaikainen toiminta, on oletettavaa, että myös rikollisuuteen taipuvista pinnareista moni oli juuri vapautunut armeijan palveluksesta. Yhtäältä kynnyksellä äärimmäisiin keinoihin, jopa väkivaltaan, turvautumiseen oli laskenut ja toisaalta totaalaisesta instituutiosta vapautumisen jälkeen ei miehillä ollut selvää suuntaa elämälleen. Toimeentulon hankkimiseksi ja oman elintason parantamiseksi kaikki keinot otettiin käyttöön.

Väisänen pinnarikäsittelystä löytyy myös yksilökohtaisempia selittäviä tekijöitä. Väisänen itse selitti rikosten ja rikkomustensa olleen pikemminkin impulsiivisia kuin suunnitelmallisia tekoja, vaikka tämä on myös voinut olla tapa yrittää lieventää tuomiota. Ensimmäisessä rikoksessa hän ei itse ollut aktiivinen osapuoli, vaan tarttui tilaisuuteen kun tuttu tarjosi koruja myytäväksi edelleen. Hän ei välttämättä ymmärtänyt kelloa ja sormusta varastetuiksi. Ajatus tansseihin lähtemisestä oli syntynyt vasta samana päivänä. Samoin idea konttorikoneiden ryöstöstä keksittiin ja toteutettiin yhden päivän aikana. Heikkoon itsekontrolliin viittaa myös miesten toiminta ryöstön jälkeen. Miehet kertoivat käyttäneensä saadut varat välittömästi juhlimiseen.⁸⁸

Säännöllisen päivätyön tekeminen ei houkuttanut, kun mies oli huomannut, että rahaa pystyi hankkimaan myös muilla keinoin. Väisänen sai ensimmäisen tuomionsa varsin nuorena, vaikka rangaistusta ei pantukaan täytäntöön. Seuraavana vuonna hän kuitenkin joutui useaksi kuukaudeksi vankilaan tansseihin lähtemisestä. Rikolliseksi leimaaminen altistaa uusiin laittomuuksiin syylistymiselle ja rikollisella uralla pysymiselle, sillä ”tuomitseva katse” vahvistaa rikollista identiteettiä.⁸⁹ Väisänen saattoi kokea saamansa tuomiot epäoikeudenmukaisina ja suhteettoman ankarina, mikä ei ainakaan parantanut hänen yleistä lain ja sääntöjen kunnioitustaan. Kriisiajankohta kiristi lainkäyttöä ja esimerkiksi kenttäoikeuksien tuomioiden on todettu olleen

⁸⁷ Kivivuori 2008, 142–143, 152–154.

⁸⁸ KA, HRO, Cb IX:317, asiakirjavihko 234/1946.

⁸⁹ Kivivuori 2008, 268–269.

ankarampia kuin yleisissä alioikeuksissa.⁹⁰ Erikoistytöläitosesitystä varten kirjoittamassaan vastineessa Väisänen toi ilmi ristiriidan hänelle luvattun ja maksetun palkan välillä. Yhteisten sääntöjen noudattamiseen on vaikea sitoutua, jos sitä vaativat tahot eivät itse pidä yhteisiä sopimuksia arvossa.

⁹⁰ Jaakkola 1987, 46.

2 Alkoholi yksilön ja yhteisön ongelmana

Toinen helsinkiläisten pinnareiden joukosta erottuva ryhmä olivat alkoholin väärinkäyttäjät. Alkoholin väärinkäytöllä tarkoitettiin juopottelua ja humalahakuista juomista. Poliisi- ja huoltoviranomaiset esittivät yhteyden alkoholin väärinkäytön ja lukuisten sosiaalisten ongelmien välillä: juoppouden lisäksi se liitettiin omaisuus- ja väkivaltarikollisuuteen, avioerojen runsauteen ja sukupuolitautilien leviämiseen. Siten alkoholinkulutus ja huoli kansalaisten moraalista liittyivät tiiviisti yhteen. Alkoholi sai yhteiskuntapolitiikassa varsin paljon huomiota ja viranomaisten keinovalikoima oli laaja alkoholistihuollosta ostajaintarkkailuun.⁹¹

Niin sanotut huoltolait eli lastensuojelulaki sekä alkoholisti- ja irtolaislait olivat astuneet voimaan vuonna 1937. Ennen sodan syttymistä uusia pykälä ei ehditty ottaa kunnolla käyttöön, vasta sodan jälkeen niiden toimivuutta päästiin kokeilemaan. Uudet lait korostivat yhteiskunnan puuttumisen yksilön elämään olevan ensisijaisesti yksilön omaksi eduksi koituva huoltotoimenpide eikä rangaistus. Lisäksi lakien henki painotti ennaltaehkäisevää huoltotyötä, sillä varhaisella puuttumisella oli havaittu päästävän parhaimpiin lopputuloksiin ja kevennettävän yhteiskunnalle kertyvää huoltorasitusta.⁹²

Huoltomenettely eteni vaiheittain kiristäen ja koventaen toimia, mikäli toivottua tulosta ei oltu saavutettu. Alkoholistihuollon toimenpiteiden kohteeksi jouduttiin yleensä kolmen yhden vuoden sisällä tapahtuneen juopumuspidätyksen jälkeen. Aluksi alkoholistille voitiin antaa varoitus juopottelevasta elämäntavasta. Tämä tarkoitti huoltolautakunnan nuhtelua joko suullisesti tai kirjallisesti, ja sen ohessa tuli henkilöä auttaa ”vapautumaan epäedullisesta ympäristöstä ja hankkimaan itselleen sopiva asunto ja työpaikka”.⁹³ Varoituksen keskeisimpänä tarkoituksena oli tiedottaa alkoholistia ankarammista huoltotoimenpiteistä, jotka seuraisivat, mikäli tämä ei

⁹¹ Verkko, Veli: Kolmivuotissodan ja aselevon vaikutukset rikollisuuteemme. *Suomen poliisilehti* 24/1945, 1058–1065; Raatikainen, Uuno: Mitä kunta voi tehdä raittiusasian hyväksi? *Huoltaja* 17/1947, 269.

⁹² Sarlin, Bruno: Onko olemassa mahdollisuuksia yhteiskunnallisen huoltorasituksen supistamiseen huoltotoiminnan inhimillisyyksivaatimusta sivuuttamatta? *Huoltaja* 15/1944, 354–355; Laukas, Arvo: Alkoholistien hyväksi tapahtuva viihdytys- ja kasvatustoiminta alkoholistihuoltolassa. *Huoltaja* 23/1948, 382.

⁹³ Toivola 1943, 58.

muuttaisi elämäntapaansa.⁹⁴ Varoitus saattoi olla pelkkä muodollisuus. Ainakin ennen alkoholistolain säätämistä Helsingin huoltolautakunnan on todettu jakaneen nuhteluita automaattitoimenpiteenä muiden kiireidensä ohella.⁹⁵

Seuraava askel alkoholistihuollossa oli henkilön asettaminen raittiusvalvontaan. Tämä velvoitti huollettavan noudattamaan huoltolautakunnan antamia määräyksiä asumisesta ja työnteosta. Kuitenkaan häntä ei saatu määrätä kunnalliskotiin tai työlaitokseen. Lisäksi alkoholistilta saatettiin edellyttää säännöllistä ilmoittautumista huoltolautakunnalle sekä täydellistä pidättäytymistä väkijuomista ja huonosta seurasta. Lisäksi henkilön oli suostuttava lääkärin tarkastuksiin ja hoidettavaksi. Raittiusvalvonta saattoi kestää yhdestä kolmeen vuotta. Ellei muista toimenpiteistä ollut apua, voitiin henkilö määrätä alkoholistihuoltolaan. Laitoshoitoa koskevan päätöksen teki lääninhallitus, joka toimi huoltolautakunnan tai poliisipäällikön esityksestä. Huoltolahoidon jälkeen henkilö asetettiin jälkivalvontaan vähintään kuudeksi kuukaudeksi.⁹⁶

Alkoholistiparantoloiden todellisuus poikkesi huoltolain hengestä, joka korosti yksilöllisiä huoltotoimenpiteitä ja henkilön kokonaisvaltaista auttamista. Kuvaavaa on, että alkoholistien huoltolaksi muutettiin kesäkuussa 1947 Tervalammen työlaitos, joka oli perustettu tehostamaan pulavuosina annetun köyhäinavun takaisinerintää. Vuodesta 1942 vuoteen 1947 Tervalammelle oli sijoitettu naisirtolaisia, mutta nämä eivät kyenneet suoriutumaan raskaista töistä. Alkoholistiparantolaksi nimeltään muutettuun työlaitokseen ottamista ohjasi hoidettavien tarpeiden ohella laitoksen työvoimatilanne. Niin sanottu työterapia oli tärkein hoitomuoto, vaikka myös muita hoitomuotoja yritettiin sisällyttää huollettavien viikkorytmiin.⁹⁷ Esimerkiksi joulukuussa 1947 vahvistetun päiväjärjestyksen mukaan Tervalammen alkoholistihuoltolan hoidokkien ohjelmaan kuului kahdeksan tuntia töitä viitenä päivänä viikossa. Lauantaisin työaika oli tunnin lyhyempi. Vähäisellä vapaa-ajallaan huollettavien piti osallistua jumalanpalveluksiin sekä valistus- ja kerhotoimintaan.⁹⁸

⁹⁴ Toivola 1943, 58–59.

⁹⁵ Halila 1977, 104.

⁹⁶ Toivola 1943, 60–65, 83–84.

⁹⁷ Kesti-Helia, Aapo: Kotkan huoltoväki tutustumiskäynnillä Lapinjärven alkoholistiparantolassa 29.5.1949. *Huoltaja* 15-16/1949, 301–302.

⁹⁸ Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1947, 191/1947.

Huolto ei ollut tuloksellista: erään alkoholistiparantolan potilaista raittiiseen elämäntapaan oli palannut viitisen prosenttia hoidetuista.⁹⁹ Helsingin huoltotoimen apulaisjohtaja Osmo Toivola korosti kuitenkin, ettei laitoshoidon huonoihin tuloksiin kannattanut kiinnittää liikaa huomiota. Huoltolaan jouduttiin toimittamaan vaikein ”aines”, jonka joukossa Toivola totesi olevan runsaasti toivottomia tapauksia. Samat henkilöt palautuivat huoltolaan kerta toisensa jälkeen.¹⁰⁰

Alkoholistolaki siirsi vastuun alkoholistien käsittelyssä järjestysviranomaisilta huoltoviranomaisille. Yhteistyö ei kuitenkaan ollut aina saumatonta ja poliisi piti huoltotoimenpiteitä liian lievinä. Alkoholistolain perusteella järjestysviranomaiset pystyivät tarttumaan vain räikeisiin ongelmatapauksiin, minkä vuoksi vaadittiin myös muita kontrollipoliittisia toimia. Tällainen oli vuonna 1947 voimaan tullut raittiushuoltolaki. Sen perusteella huoltolautakunta puuttui alle 25-vuotiaiden nuorten alkoholin väärinkäyttöön jo yhden juopumustapauksen jälkeen.

Tärkein ja laajimmalle ulottuva kontrolloikeino oli Alkoholiliikkeen ostajaintarkkailu. Ostajaintarkkailujärjestelmä pyrki estämään sekä henkilökohtaista väärinkäyttöä että alkoholijuomien laitonta kaupankäyntiä. Laiton alkoholinmyynti tarjosi helpon ja houkuttelevan tulonansaintamahdollisuuden, koska väkijuomille oli paljon kysyntää etenkin ”kuivalla” maaseudulla. Järjestelmä perustui myymälätodistuksiin, jotka kiinnittivät henkilöt tietyn myymälän asiakkaaksi ja auttoivat Alkoholiliikettä seuraamaan henkilön ostoksia. Välittämisestä tai alkoholin henkilökohtaisesta väärinkäytöstä epäillyt voitiin asettaa myyntikieltoon. Järjestelmä kuitenkin vuoti salakauppiaiden kohdalla, sillä tarkkailijoiden oli vaikea hankkia tarpeeksi todisteita. Ostajaintarkkailu oli sotavuosina aloitettu väliaikaisena ratkaisuna, mutta järjestelmän käyttöä jatkettiin tammikuussa 1945 ja huhtikuussa 1946 asetuksen muutos muutti myymälätodistukset pysyväksi ratkaisuksi.¹⁰¹

Kaupungissa käytettiin alkoholin lisäksi myös muita päihdyttäviä aineita. Niin sanotut morfinistit olivat kuitenkin huomattavasti harvinaisempia. Sodan jäljiltä maahan oli jäänyt sotasairaaloissa yleisesti kivunlievitykseen sekä yskän- ja

⁹⁹ Kesti-Helia, Aapo: Kotkan huoltoväki tutustumiskäynnillä Lapinjärven alkoholistiparantolassa 29.5.1949. *Huoltaja* 15-16/1949, 301–302.

¹⁰⁰ Toivola 1943, 147–150.

¹⁰¹ Kahlos 2001, 28–36. Ostajaintarkkailijoista luovuttiin vuonna 1957, sillä järjestelmä ei auttanut vaikeimpien alkoholistien kontrolloinnissa. Myymälätodistukset olivat kuitenkin käytössä vuoteen 1971 asti. Kahlos 2006, 209.

unilääkkeenä käytettyä heroiniä, joka kulkeutui Helsingissä erityisesti nuorison käyttöön. Poliisin huolto-osaston arvion mukaan käyttäjiä oli noin 500, mutta huumeiden käyttäjät itse arvioivat määränsä jopa kaksinkertaiseksi. Huumeiden käyttöön ja siihen liittyvään rikollisuuteen poliisi puuttui irtolaislain avulla.¹⁰²

2.1 Alkoholiongelmaiset

Alkoholilaki, raittiushuoltolaki ja ostajaintarkkailujärjestelmä eivät riittäneet kitkeneet väkijuomien väärinkäyttöä, vaan viranomaiset vaativat uusia keinoja puuttua häiriö- ja ongelmakäyttäytymiseen. Työnvieroksujiksi määriteltyjen joukossa suurin ryhmä olivat alkoholiongelmaiset, joita voidaan katsoa olleen 115 tapausta eli 33 % otoksen pinnareista. Alkoholin väärinkäyttö tulee akteissa ilmi monella tavoin. Suurin osa henkilöistä oli sellaisia, jotka toistuvasti pidätettiin juopumuksesta. Koska poliisin tiedossa olivat vain Helsingissä tapahtuneet pidätykset,¹⁰³ se saattoi tiedottaa työasiainlautakunnalle henkilön alkoholinkäytöstä esimerkiksi seuraavasti: ”Henkilö viettää juopottelevaa elämää kuluttaen päivisin aikaansa kuppiloissa istuskellen”. Toisaalta poliisillakaan ei ollut yksiselitteistä linjaa siitä, millaisen käytöksen tuli johtaa juopumuspidätykseen tai raittiushuoltolain täytäntöönpanoon.¹⁰⁴

Alkoholin ongelmakäyttö tulee akteissa esille myös muulla tavoin. Jotkut henkilöt toivat itse kuulustelussa ilmi taipumuksensa väkijuomiin ja saattoivat jopa pyytää viranomaisilta apua ongelmaansa. Akteista löytyy runsaasti esimerkkejä myös tapauksista, joissa alkoholin jatkuva väärinkäyttö tulee esiin epävirallisen kontrollin kautta.¹⁰⁵ Poliisiin tai työasiainlautakuntaan ottivat yhteyttä alkoholin ongelmakäyttäjien entiset ja nykyiset vaimot, kun he eivät enää pystyneet elättämään lapsiaan. Elatusapua oli saatettu yrittää saada maksettavaksi jo kaupunginvoudin ja ulosottotoimienkin avulla, mutta jos mies irtisanottiin juopottelun ja epäsäännöllisyyden vuoksi työpaikoistaan, ei tästä ollut apua. Juopottelu saattoi tulla ilmi myös työasiainlautakunnan tarkastajan kertomuksissa. Kotikäynneillä haastateltiin

¹⁰² Nimim. Rep.: ”Ranskalaisella visiitillä” Helsingin huolto-osastossa. *Poliisimies* 18/1950, 409.

¹⁰³ Henkilöt saattoivat oleskella pitkiä aikoja muilla paikkakunnilla. Vrt. luku 2.3.

¹⁰⁴ Ks. esim. Alanen, Aatos: Päihtymistilan oikeudellisesta arvioinnista. *Suomen poliisilehti* 8/1945, 287–289.

¹⁰⁵ Juopumuspidätysten antama vaillinaisen kuva ja epävirallisen kontrollin merkitys henkilön alkoholiongelmaa arvioitaessa tulee esiin erityisesti luvussa 2.3.

työpinnarin elämää läheltä seuraavia, kuten talonmiestä, naapureita ja vuokranantajaa. Myös isännöitsijä saattoi kertoa antaneensa henkilölle useita varoituksia juopottelevan ja häiritsevän elämän takia.

Kaikki alkoholiongelmaisten ryhmään luokittelemani henkilöt ovat miehiä. Työnvieroksujina käsiteltiin myös alkoholiongelmaisia naisia, mutta aikakauden viranomaiskäytännöt heijastuvat väistämättä aineistoni tulkintaan. Vuoden 1936 huoltolakien tarkoitus oli eriyttää huoltoa, mutta käytännössä irtolaisuus ja alkoholin väärinkäyttö liittyivät yhteen. Monen miesalkoholistin elämäntapa viittasi vahvasti irtolaisuuteen tai irtolaisuudesta epäilty nainen saattoi olla vahvasti päihtynyt huoltopoliisin käsittelyyn joutuessaan. Viranomaiskäytännössä lakien soveltamisalat kuitenkin erkanivat sukupuolen mukaan. Naiset määriteltiin irtolaisiksi, vaikka pääasiallisena ongelmana olisikin ollut alkoholi. Irtolaislakia sovellettiin huomattavasti vähemmän miehiin, ja tällöin lähinnä parantumattomina pidettyihin ulkosalla majaileviin ”juoppoihin”.¹⁰⁶

Alkoholiongelmaisten kohdalla voidaan tehdä arvioita siitä, kuinka kauan ongelmakäyttö oli jatkunut. Arvio juomisen luisumisesta väärinkäytöksi perustuu moneen tekijään. Näitä ovat tiedot henkilön juopumuspidätyksistä, huoltolautakunnan toimenpiteistä ja epävirallisen kontrollin ilmoitukset.¹⁰⁷ Ongelmakäytön aloittamisajankohdan mukaan olen jakanut alkoholiongelmaisten ryhmän kahteen osaan.¹⁰⁸ Sotavuodet muodostavat luontevan jakoajankohdan, koska tutkimus käsittelee rauhaan palaamisen problematiikkaa. Nimitän alkoholisteiksi niitä henkilöitä, joiden ongelmakäyttö oli alkanut jo sotaa edeltävänä aikana. Näiden huoltopoliisin ”vanhojen tuttujen” yksilökohtaiset ongelmat ja yhteiskunnalle aiheuttama ongelmallisuus eivät liittyneet ainoastaan sodan jälkeiseen tilanteeseen, mutta pinnarilaki antoi kontrolliviranomaisille suuremmat valtuudet puuttua henkilöiden elämäntapaan. Juopottelun sota-aikana tai sen jälkeen aloittaneita kutsun juupoiksi. Näillä alkoholiongelmaisilla väkijuomien väärinkäyttö alkoi tai ainakin kärjistyi työntekoa

¹⁰⁶ Taipale 1982, 86–87. Alkoholisteina ja irtolaisina käsiteltyjen määrästä, sukupuolijakaumasta ja huollon perusteista ks. liitteet 6, 7, 9 ja 10.

¹⁰⁷ Epävirallisen kontrollin tieto henkilön alkoholinkäytöstä tulee ilmi esimerkiksi seuraavassa lainauksessa erään naisen kirjeestä työasiainlautakunnalle. ”Min man (...) har fört ett mycket lättsinnigt liv sedan han blev hem förlovad från krigstjänst. Han har inte haft något ständigtvarande arbete på hela den här tiden. Utan endast levat på så kallade affärer och inkomsterna har han använt till alkohol. Han har även sålt och pantasat utav mina ägodelar.” HKA, Talk, Fa:19.

¹⁰⁸ Kuuden henkilön kohdalla ei aktin tiedoista ole voinut päätellä alkoholin ongelmakäytön aloittamisajankohtaa, joten nämä henkilöt jäävät analyysin ulkopuolelle.

ja/tai perhe-elämää haittaavaksi vasta sota-aikana tai sodan päätyttyä. Alkoholista haettiin lohtua rauhaan palaamisen kriisiin.

Alkoholisteiksi luonnehdittavia henkilöitä oli 45 tapusta eli 41 % alkoholiongelmaisista. Kolme henkilöistä oli pidätetty ensimmäisen kerran juopumuksesta jo vuoden 1920 tienoilla kieltolain ensimmäisinä vuosina. Muilla ongelmajuopottelu näyttäisi alkaneen 1930-luvun kuluessa. Alkoholismi oli usein huoltolautakunnan virallisesti toteamaa, sillä 60 %:lle heistä oli annettu jo vähintään kerran varoitus juopottelevasta elämäntavasta. Raittiusvalvontaan, joka oli viranomaisten seuraava toimenpide, oli asetettu 40 % alkoholisteista. Alkoholistiparantolassa ennen pinnarikäsittelyyn joutumista oli ollut 14 henkilöä eli kolmasosa alkoholisteista. Henkilöitä olisi voitu hyvin käsitellä alkoholisteina myös sodan jälkeen, sillä miehet olivat olleet pidätettyinä juopumuksesta keskimäärin 12 kertaa vuoden 1945 jälkeen ennen pinnarikäsittelyyn joutumistaan. Käsittely työnvieroksujana kielii huoltotoimenpiteiden toimimattomuudesta ja alkoholistihuollon riittämättömistä resursseista. Pinnarilaki helpotti poliisin mahdollisuuksia puuttua näiden häiriötä tuottaneiden yksilöiden elämäntapaan.

Juopoiksi kutsumiani henkilöitä oli alkoholiongelmaisten ryhmästä 64 henkilöä eli 59 % alkoholiongelmaisista. Heistä 38 % huoltolautakunta ei ollut käsitellyt alkoholistina, vaikka miehet väärinkäyttivät väkijuomia toistuvasti. Alkoholinkäyttö vaikutti heidän työ- ja perhe-elämäänsä ja oli muutamassa vuodessa muuttunut ongelmalliseksi. Vuoden 1945 jälkeen heidät oli ehditty ottaa kiinni juopumuksesta keskimäärin 11 kertaa. Nämäkin miehet olisi huoltolautakunta siis saattanut luokitella alkoholisteiksi pelkästään toistuvien juopumuspidätystenkin perusteella.

Millaisia miehiä alkoholistipinnarit ja juopottelevat työnvieroksijat sitten olivat? Taulukoissa 5 ja 6 henkilöitä on tarkasteltu ikä- ja siviilisäätyryhmittäin. Alkoholisteista nuorin oli pinnarikäsittelyyn joutuessaan 30-vuotias ja iäkkäin oli täyttänyt 56 vuotta. Juoppojen ryhmässä alle 30-vuotiaiden osuus on sen sijaan 29 %. Kaikkein nuorin alkoholiongelmainen oli vasta 19-vuotias ja vanhin juoppo 54-vuotias.

Taulukko 5. Pinnariryhmä ”alkoholistit” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948¹⁰⁹

Ikä	Siviilisääty				Yhteensä
	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronneet	
18-19	0	0	0	0	0
20-29	0	0	0	0	0
30-39	7	6	2	6	21
40-49	9	5	1	5	20
50-	1	2	0	1	4
Yhteensä	17	13	3	12	45

Taulukko 6. Pinnariryhmä ”juopot” ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948¹¹⁰

Ikä	Siviilisääty				Yhteensä
	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronneet	
18-19	1	0	0	0	1
20-29	10	5	0	2	17
30-39	5	13	2	5	25
40-49	4	9	0	4	17
50-	1	2	0	0	3
Yhteensä	21	29	2	11	63

Alkoholistit ja juopot erosivat toisistaan myös siviilisäädyltään. Valtaosa alkoholiongelmaisista oli yksineläjiä. Avioliitossa eli alle 30 % alkoholisteista, mutta juupoista naimisissa oli lähes puolet, 46 %. Kummatkin osuudet ovat kuitenkin huomattavan alhaisia, kun niitä verrataan tietoihin kaikista helsinkiläisistä, sillä vuoden 1950 väestölaskennan mukaan 20 vuotta täyttäneistä helsinkiläismiehistä oli tuolloin naimisissa 73 %. Avioliiton ulkopuolelle jääneiden pinnareiden jakautuminen siviilisäätymiin erosi sekin huomattavasti helsinkiläisistä keskimäärin. Tavallisesti yksinelävät miehet olivat naimattomia, kun taas alkoholiongelmaisissa pinnareissa oli paljon niitä, joiden avioliitto oli päättynyt eroon. Alkoholisteista 27 % oli aiemmin ollut naimisissa, ja juupoistakin 17 % oli jäänyt yksin avioliiton kariuduttua. Kaikkien helsinkiläismiesten joukossa eronneita ja asumuserossa eläviä oli vain 3,7 %. Eronneiden ja asumuserossa elävien osuus oli lähes kuusi kertaa suurempi alkoholiongelmaisten ryhmässä kuin helsinkiläismiesten joukossa keskimäärin. Alkoholinkäytön ja yksinjäämisen välisestä kausaalisuussuhteesta ei valitettavasti voida

¹⁰⁹ Ryhmä eronneet sisältää myös asumuserossa eläneet.

¹¹⁰ Ibid.

tehdä päätelmiä, mutta yksin eläminen oli joka tapauksessa huomattavasti yleisempää pinnareiden joukossa kuin helsinkiläismiehillä keskimäärin.¹¹¹

Alkoholisteista ja juopoista 90 % oli kirjoilla Helsingissä eli he todennäköisesti olivat asuneet Helsingissä jo pidemmän aikaa. Vaikka henkilöt olivat kirjoilla pääkaupungissa, heillä ei välttämättä ollut kaupungissa kotia. 1940-luvun jälkipuoliskolla asunnottomuus ei ollut ainoastaan tämän ryhmän ongelma. Sodan aikana rakentaminen oli ollut tiukan säännöstelyn alaista ja asuntotuotanto oli keskeytynyt. Lisäksi pommitukset olivat tehneet 3000 helsinkiläistä kodittomiksi. Syksyllä 1944 kaupungin omien evakkojen lisäksi Helsinkiin saapui luovutettujen alueiden evakkoja ja asuntotilanne alkoi nopeasti kiristyä. Asumista säädeltiin huoneenvuokrasäännöstelyllä¹¹² ja asumislupajärjestelmällä¹¹³. Myös hätämajoitukseen jouduttiin kuitenkin turvautumaan, ja ihmisiä majoitettiin pommisuojaan, urheilutilojen pukutiloihin ja sotilasparakkeihin. Näissä tilapäissuojissa saattoi yöpyä kerrallaan jopa 2300 henkilöä. Tämän lisäksi kaupungissa oli asunnottomia varten vapaakirkollisten perustama Helsingin vieraskoti ja yömaja Pursimiehenkadulla ja Pelastusarmeijan ylläpitämät yömajat miehille ja naisille. Näissä oli yhteensä 850–900 yösijaa. Suuren alueliitoksen jälkeen Helsingin väkiluku oli noin 322 500 (ks. liitteet 1 ja 2).¹¹⁴ Asunnottomuus oli huomattavan yleistä alkoholiongelmaisten pinnareiden joukossa. Alkoholisteista 62 % on kirjattu ainakin jossain vaiheessa pinnarikäsittelyä asunnottomaksi, kun taas juopoista asunnottomia oli ”ainoastaan” 34 %.

Vaikka henkilöitä kuulusteltiin työnvieroksujina, merkittiin heille kuulustelupöytäkirjaan jokin ammatti, jossa he olivat ainakin aiemmin toimineet.¹¹⁵ Juoppojen joukossa ammattitaitoista työvoimaa oli enemmän kuin alkoholistien ryhmässä. Juopoista 34 % teki töitä, jotka eivät vaatineet ammattitaitoa. Alkoholistien kohdalla vastaava osuus oli peräti 70 %. Ammattitaidottomien joukkoon olen laskenut esimerkiksi satamatyömiehiä, rakennustyöläisiä ja sekatyöläisiä. Juoppojen joukosta

¹¹¹ Tiedot kaikista helsinkiläismiehistä: ks. liite 4.

¹¹² Vuonna 1940 kaupunkoihin ja kauppaloihin perustettujen huoneenvuokralautakuntien oli tarkoitus estää kohtuuttomia vuokria. Elokuusta 1944 lähtien lautakunnan vastuulla oli myös valvoa huoneistojen käyttöä ja tehostaa sitä tarvittaessa.

¹¹³ Asumislupajärjestelmä oli voimassa 1944–1949 ja sillä yritettiin hillitä kaupunkoihin suuntautunutta muuttoliikettä ja estää asuntopulaa pahenemasta entisestään. Järjestelmä edellytti muuttajaa hankkimaan muuttoluvan lähtökunnan työvoimapäälliköltä ja asumisluvan tulokunnan huoneenvuokralautakunnalta.

¹¹⁴ Liitteet 1 ja 2; Helsingin tilastollinen vuosikirja 1953.

¹¹⁵ Henkilöiden ammattitaidon arviointi perustuu sekä heidän ammattinimikkeeseensä että siihen, millaisissa työtehtävissä he toimivat.

löytyi myös muutama henkisen työn tekijä, nimittäin yksi armeijan palveluksessa ollut kartanpiirtäjä, kaksi konttoristia ja kaksi liikemiestä. Ammattitaitoisten työmiesten joukkoon mahtuu useita auton asentajia, puuseppiä ja maalareita sekä esimerkiksi sähköasentaja, hitsaaja ja leipuri. Tämän ammatin harjoittaminen ei kuitenkaan ollut aina pitänyt alkoholiongelmaisia leivässä kiinni. Alkoholisteista 69 % oli joutunut aiemmin turvautumaan Helsingin huoltolautakunnan apuun. Juopoista vain 20 % oli aiemmin saanut köyhäinapua pääkaupungissa.

Alkoholi ei kaikissa tapauksissa ollut ainoa syy, minkä takia miehet olivat joutuneet tekemisiin poliisin kanssa. Pinnarilakia säädettyä oli erityisesti korostettu säännöstelymääräysten rikkomisen ja laittoman viinanmyynnin saamista kuriin. Taulukosta 7 huomataan, että alkoholiongelmallisista miehistä 43 % ei ollut aiemmin syyllistynyt rikokseen tai laittomuus oli ollut niin vähäinen, että sitä voidaan nimittää rikkomukseksi. Rikkomukseksi olen luokitellut esimerkiksi henkilöllisyystodistuksen puuttumisen tai ulkonaliikkumiskiellon rikkomisen. Myös alkoholi saattoi liittyä rikkomuksiin, kuten väkijuomien hallussapitoon huveissa ja rattijuoppouteen.

Taulukko 7. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmiaisten” aiempi syyllistyminen rikoksiin Helsingissä 1946–1948

Ei aiempia rikoksia tai rikkomuksia	42
Rikkomus	8
Yhteensä: ei aiempia rikoksia tai rikkomus	50
Omaisuusrikos	27
Väkivaltarikos	5
Omaisuus- ja väkivaltarikos	1
Säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti	22
Säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti ja omaisuusrikos	8
Säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti ja väkivaltarikos	2
Yhteensä: rikoksesta rangaistuja	65
Kaikkiaan	115

Alkoholiongelmiaisten rikollisuutta on syytä käsitellä yhtenä ryhmänä tilastollisen luotettavuuden vuoksi. Omaisuusrikokset olivat kaikista yleisin rikostyyppi, joihin rikoksia tehneistä yli puolet oli syyllistynyt. Omaisuusrikoksiin sisältyy varkaudet, varastetun tavaran kätkemiset, murrot ja niiden yritykset, kavallukset sekä petokset. Rangaistukset kaikista omaisuusrikoksista olivat ankaria. Lompakon varastamisesta saatettiin tuomita kymmenen kuukautta vankeutta ja takkivarkaalte annettiin puolen

vuoden vapausrangaistus. Aineisto ei anna mahdollisuuksia tehdä johtopäätöksiä alkoholiongelmiaisten tekemien omaisuusrikosten yhteydestä päihteiden käyttöön, mutta luvuissa 2.2 ja 3.3 tulee esiin joitakin esimerkkejä näiden kahden välisestä suhteesta. Aiempi tutkimus on arvioinut päihteidenkäytöllä olevan suuri vaikutus sekä omaisuus- että väkivaltarikollisuuteen: rikoksia tehdään päihteiden vaikutuksen alaisena ja niiden käytön kustantamiseksi.¹¹⁶

Sodanaikaista ja sen jälkeistä rikollisuutta tutkittaessa poikkeusajan erityislainsäädännön merkitys on suuri. Korkeimmillaan vuonna 1943 poikkeusajan lakeihin perustuvia rangaistuksia oli 45 % alioikeuksien tuomioista. Vielä vuonna 1946 niiden osuus oli 21 %.¹¹⁷ Ankarat säännöstelymääräykset ja alkoholijakelun tiukentunut kontrolli synnyttivät uusia toimeentulokeinoja, mikä näkyy myös alkoholiongelmiaisten rikollisuutta tarkasteltaessa. Laittoman viinanmyynnin ja säännöstelymääräysten rikkomisen luokittelua samaan kategoriaan puolustaa myös se, että useat henkilöistä olivat syyllistyneet kumpaankin näistä laittomuuksista. Säännöstelymääräysten rikkomisen oli varsin yleistä ja poliisi katsoi pitkälti läpi sormien omiin tarpeisiin tapahtuvia rikkomuksia.¹¹⁸ Kaikkiaan alkoholiongelmiaisista 28 % oli saanut tuomion säännöstelymääräysten rikkomisesta, laittomasta viinanmyynnistä tai molemmista rikoksista. Lisäksi poliisi saattoi kirjata henkilöiden kuulustelupöytäkirjaan epäilynsä laittomien toimeentulokeinojen jatkumisesta esimerkiksi jos henkilön oli nähty ”vetelehtivän” jonkun väkijuomamyymälän luona.

Väkivaltarikokset olivat aineiston muutamassa tapauksessa pahoinpitelyjä. Aikalaiskriminologit yhdistivät suomalaisten humalajuomisen väkivaltarikollisuuteen, mutta tämä käsitys ei saa vahvistusta alkoholiongelmiaisten pinnareiden ryhmästä, josta vain 7 % oli syyllistynyt väkivaltarikokseen. Toisaalta läheskään kaikki pahoinpitelyt eivät tulleet poliisin tietoon ja viranomaisten rekistereihin. Useissa alkoholiongelmiaisen aktissa on viitteitä perheväkivallasta, mutta yksityisasunnoissa tapahtuva väkivalta jäi viranomaisilta helposti pimentoon.¹¹⁹

Taulukossa 8 nähdään alkoholiongelmiaisten oma selitys työnteostaan. Heistä 39 % teki tilapäistöitä pinnarikäsittelyyn joutuessaan. Lisäksi joukkoon mahtuu

¹¹⁶ Kivivuori 2008, 211.

¹¹⁷ Tässä on huomioitu sotatilalaki, työvelvollisuuslait sekä hintoja ja kulutusta säännöstelevät määräykset. Jaakkola 1987, 45.

¹¹⁸ Ks. s. 19–20.

¹¹⁹ Tästä esimerkki luvussa 2.2.

vakituksessa työsuhteessa olevia ja itsenäisiä yrittäjiä 13 %.¹²⁰ Ajoittaista toimeettomuutta 11 % henkilöistä selitti sairastamisella. Vajaatyökykyisten osuus alkoholiongelmallisista on todellisuudessa suurempi, sillä moni tilapäistöillä toimeentulonsa hankkiva mainitsi kuulustelun yhteydessä kärsivänsä jostain työkykyä alentavasta sairaudesta. Niitä, jotka eivät olleet löytäneet sopivaa työpaikkaa tai eivät yksinkertaisesti näyttäneet välittävän tehdä töitä, oli yhteensä 31 %. Henkilöiden jakamisessa näihin kahteen ryhmään on hyödynnetty poliisin, työasiainlautakunnan ja työnvälitystoimiston arvioita henkilön aktiivisuudesta työnhakijana ja tämän ammattialan työtilanteesta. Sopivan työpaikan puute saattoi liittyä terveydellisiin tekijöihin aikana, jolloin ammattitaidottomalle henkilölle oli tarjolla vain raskasta ruumiillista työtä.

Taulukko 8. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmisten” selitykset työnvieroksunnalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948

Vakituisesti töissä	6
Tilapäistöissä	45
Itsenäinen yrittäjä	9
Sairastaminen	13
Ei ole löytänyt sopivaa työpaikkaa	14
Ei ole välittänyt tehdä töitä	22
Muu syy	6
Yhteensä	115

Monet alkoholiongelmallisista pinnareista pysyivät työasiainlautakunnan käsittelyssä pitkään, mutta asiassa voidaan huomata eroja alkoholistien ja juoppojen välillä. Alkoholisteista yli puolet pysyi pinnarikäsittelyssä yli vuoden. Juopoista tähän ylsi vain 28 %. Yhden alkoholistin tapaus oli lautakunnan kirjoissa koko lain soveltamisen ajan, kaksi ja puoli vuotta. 42 % juopoista ja 33 % alkoholisteista oli lautakunnan käsittelyssä korkeintaan puoli vuotta. Työmääräykset annettiin aina kuudeksi kuukaudeksi ja sen verran kesti myös lautakunnan vapaisiin työsuhteisiin kohdistuva valvonta.

Alkoholiongelmallisista 45 % vapautui pinnarikäsittelystä hankkimalla itse töitä ja pysymällä vapaasti solmitussa työsuhteessa valvonta-ajan. Ryhmästä löytyy kuitenkin myös niitä, jotka eivät pinnarikäsittelyyn joutumisesta huolimatta ryhdistäytyneet. Lähes kolmanneksesta alkoholiongelmallisista työpaikan päällikkö teki työasiainlautakunnalle erikoistyölaitosesityksen. Kaikkien kohdalla käsittely ei edennyt

¹²⁰ Itsenäiset yrittäjät ja toisen palveluksessa olleet henkilöt olen listannut sen vuoksi erikseen, että itsenäisten yrittäjien työntöön aktiivisuutta oli henkilöiden itsensä vaikea todistaa ja työasiainlautakunnan vaikea varmistaa.

työtä vieroksuviien työhönsijoitustoimikunnan käsittelyyn asti, sillä henkilö saattoi ilmaantua takaisin työmääräyksen alaiselle työpaikalleen tai hänen todettiin lääkärintarkastuksessa kykenevän vain kevyeen työhön. Toimikunta käsitteli 23 alkoholiongelmaisen tapaukset ja 15 heistä lähetettiin erikoistylaitokseen. Muut toimikunta vapautti sairauden perusteella tai katsottuaan heidät alkoholisteina huoltolainsäädännön alaisiksi.

Taulukko 9. Pinnariryhmä ”alkoholiongelmisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948

Vapaan työsuhteen valvonta-ajan päättyminen	52
Työmääräyksen päättyminen	3
Henkilö vapautettu erikoistylaitoksesta määräajan päätyttyä	4
Henkilö vapautettu erikoistylaitoksesta ennen määräajan päättymistä hyvän käytöksen ja ahkeruuden vuoksi	2
Sairastaminen ja työkyvyttömyys	11
Lain voimassaoloaika umpeutunut	15
Henkilöä ei ole tavoitettu	13
Muu syy	15
Yhteensä	115

Taulukossa 9 nähdään myös muita syitä pinnarikäsittelystä poistamiseen. Kodittomista ja paljon liikkeellä olevista pinnareista osa jäi tavoittamatta, vaikka kontrollin tiukkuudesta kertoo se, että työnvieroksujia yritettiin tavoittaa poliisin etsintäkuulutusten kautta. Helsingissä työnvieroksunnasta epäilty mies saatettiin järjestelmän avulla ottaa kiinni muilla paikkakunnilla liikkueensa. Lain voimassaoloajan umpeutumisen tai henkilön tavoittamatta jäämisen kautta lautakunnan valvonnasta poistui 24 % alkoholiongelmaisista. Kohta ”muu syy” pitää sisällään neljä alkoholistihuoltolaan ja viisi vankilaan joutunutta.

Alkoholin häiritsevä väärinkäyttö näyttäisi olleen suurin ongelma, johon Helsingin viranomaiset puuttuivat pinnarilain avulla, sillä alkoholi liittyi myös muiden pinnarien kuin alkoholiongelmisten elämään. Juopottelu saattoi johtaa työnteon epäsäännöllisyyteen ja ajoittaiseen toimettomuuteen. Poliisin ratsian osuessa kohdalle henkilö voitiin luokitella työnvieroksujaksi, vaikka henkilö olisi tehnyt jatkuvasti tilapäistöitä. Työsuhteiden katkonaisuus ei välttämättä johtunut henkilön omasta valinnasta tai käyttäytymisestä vaan kouluttamattoman työvoiman heikosta asemasta työmarkkinoilla.¹²¹ Lautakunta käsitteli työnvieroksujina myös selviä

¹²¹ Työllisyydestä, työttömyydestä ja työmarkkinoista enemmän luvussa 4.

alkoholistitapauksia, joiden kohdalla väkijuomien yletön nauttiminen oli jo aiemmin yhdistynyt henkilön syrjäytymiseen työmarkkinoilta.

Alkoholisteiksi katsotuille henkilöille ei pinnarilain mukaan saanut antaa työmääräyksiä tai lähettää erikoistylölaitokseen, mutta pykälää sovellettaessa saatettiin toimia toisin. Uudistuneen huoltolainsäädännön soveltamista vielä opeteltiin eikä alkoholistihuoltoon riittänyt taloudellisia resursseja, mikä tuli ilmi esimerkiksi huoltolapaikkojen jatkuvana puutteena. Lisäksi alkoholistina ja pinnarina käsittelyn välisen rajan häilyvyyteen vaikutti väkijuomien väärinkäytön mieltäminen huonoksi tavaksi, joka yksilöltä voitiin poistaa palauttamalla hänet säännölliseen elämäntapaan kurin ja järjestyksen avulla. Tässä tehtävässä työntekoon pakottaminen oli viranomaisten keskeisin väline sekä alkoholi- että pinnarilain soveltamisessa.

Alkoholiongelmaisten pinnareiden tilannetta voidaan analysoida kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä voidaan pohtia sitä, miksi henkilöt joivat alkoholia. Alkoholi nautintoaineena rentouttaa ja saa aikaan mielihyvän tunteen. Juominen on usein myös sosiaalinen tapahtuma. Alkoholia voidaan kuitenkin käyttää myös päihtymistarkoituksessa. Koetaan, että ongelmat ja vaikeudet unohtuvat helpommin humalassa. Alkoholiin ja muihin päihteisiin voi kehittyä myös riippuvuutta, joka voi olla luonteeltaan fysiologista, psyykkistä tai sosiaalista. Päihteidenkäyttöön yhdistyy usein heikko itsekontrolli, mikä heijastuu henkilön elämänhallintaan laajemminkin. Halut ja tarpeet pyritään tyydyttämään välittömästi eikä henkilö kykene pitkäjänteiseen toimintaan.¹²² Kieltolaki ja sota-aika olivat pohjustaneet juomiseen rohkaisevaa ilmapiiriä ja kokonaan raittiiden määrä oli supistunut sota-aikana. Esimerkiksi ylioppilaista oli vuonna 1945 ehdottoman raittiita 28 %, kun 1930-luvulla heidän osuutensa oli ollut 45 %.¹²³

Toisaalta voidaan pohtia yhteisön reaktiota: mitkä piirteet alkoholinkäytöstä olivat yhteisölle ongelmallisia? Tähän liittyi selvästi kerralla nautitun alkoholin määrä ja sen aiheuttama ”maisti”, humala tai ”kaatokänni”. Yhteensä suomalaiset eivät käyttäneet alkoholia muita eurooppalaisia enempää 1940-luvulla, mutta kerralla nautitut alkoholimäärät olivat suurempia. Ajalla ja paikalla oli suuri vaikutus siihen, kuinka todennäköisesti viranomaiset kiinnittivät huomiota humaltuneeseen ja tämän häiriökäyttäytymisen. Päiväsaikaan ”kuppiloissa” istuminen

¹²² Kivivuori 2008, 98–99, 113, 116.

¹²³ Peltonen 2002, 12.

oli erityisen paheksuttavaa. Poliisi kohdisti kontrollinsa etenkin niin sanottuihin III luokan ravintoloihin, jotka oli suunnattu työläisväestölle. Alkoholinkäytön suhteen merkittävänä erottavana tekijänä maaseutu-kaupungit -jaon ohella nähtiin yhteiskuntaluokka. Ylempien yhteiskuntaluokkien ”juomaringit” edustivat sivistynyttä tapakulttuuria kun taas kaupungin ja maaseudun työmiesten alkoholinkäyttö aiheutti ”viinapulman”. Matti Peltonen on kuitenkin arvioinut, että vaikka 1950-luvun taitteen alkoholikasvatusprojektissa puhuttiin lähinnä alempien yhteiskuntaluokkien kaitsemisessa ja opettamisessa, se oli myös sivistyneistön itsekasvatusta.¹²⁴

Alkoholin ongelmakäyttöön heijastui myös asuntotilanne, jonka suhteen yhteiskuntaluokat olivat eriarvoisessa asemassa. Varakkailla oli paremmat mahdollisuudet piilottaa alkoholin nauttiminen ja humaltuminen paitsi ulkona ravintoloissa asioidessaan myös yksityisessä kotipiirissä. Vuokrasäännöstely pakotti helsinkiläiset avaamaan asuntonsa ovet tuntemattomille, mutta alivuokralaisuus, ahtaasti asuminen ja asunnottomuus olivat yhteiskuntaluokasta riippuvaisia ilmiöitä. Asunnon jakaminen useampien ihmisten kesken ylläpiti sosiaalista kontrollia ja hillitsi ongelmakäyttäytymistä. Alkoholiongelmaisista raportoivat työasiainlautakunnalle huoltopoliisin lisäksi nykyiset ja entiset vaimot, äidit, naapurit, isännöitsijät ja alivuokralaiset. Asunnottomien kohdalla juopumuspidätysten ja pinnarikäsittelyyn joutumisen vaaraa kasvatti se, ettei kodittomilla toimeettomilla ollut päivisin mitään oleskelupaikkaa. Asuntoloissa ja pommisuojoissa ei saanut oleskella päiväsaikaan, joten ”kuppiloissa” istuminen ja kaduilla maleksiminen olivat ainoa vaihtoehto.

Alkoholiongelmaisten pinnareiden elämäntilannetta, väkijuomien väärinkäyttöä ja ”pinnarihistoriaa” eriteltäessä on käynyt esiin, ettei kyseessä ole yhtenäinen ryhmä. Väkijuomista haettiin lohtua moneen vaivaan. Ryhmä koostuu yksilöistä, joista jokaisen elämä on kulkenut omalla tavallaan. Tästä huolimatta ryhmässä voidaan havaita kaksi toisistaan erottuvaa ihmisjoukkoa. Ennen sotaa alkoholin ongelmakäytön aloittaneiden kohdalla pinnarilaki lisäsi kontrolliviranomaisten mahdollisuuksia puuttua heidän elämänsä kulkuunsa. Huoltotyötä tehneet viranomaiset kokivat lain ”tehokkaaksi aseeksi” ja olivat pettyneitä

¹²⁴ Peltonen 2002, 42–43, 173.

määräaikaiseksi säädetyn lain päättymiseen: kaduilla ja ”kuppiloissa” vetelehtimiseen ei voitu enää puuttua yhtä herkästi.¹²⁵

Alkoholiongelmaisten toisen joukon kohdalla väärinkäyttö oli alkanut sota-aikana tai ensimmäisinä vuosina rauhan solmimisen jälkeen. Suurimmalla osalla alkoholinkäyttö oli alkanut todennäköisesti jo aiemmin, mutta vuoden 1939 jälkeen se ”karkasi käsistä”. Vaikka aktit eivät kaikissa tapauksissa kerro henkilöiden edesottamuksista sotien aikana, sotavuodet vaikuttivat kaikkien suomalaisten elämään. Kaikki miehet eivät kohdanneet sotaa rintamalla taistellen, mutta sodan kokeminen voi traumatisoida myös muulla tavoin. Yksi tapa paeta sodasta saatuja traumoja oli turvautua päihteiden väärinkäyttöön. Osa rintamalla morfiiniin, heroiiniin ja amfetamiinin johdannaisiin tottuneista miehistä turvautui samoihin aineisiin siviiliin palattuun. Vaikka huumeisiin ei olisikaan ehtinyt muodostua riippuvuussuhdetta, sota oli tutustuttanut veteraanit aineiden vaikutusmekanismeihin. Esimerkiksi heroiinia oli helppo hankkia apteekista laillisesti reseptillä, sillä lääkärit määräsivät ainetta erilaisiin särkyihin ja hengitystievaivoihin. Lääke oli halpa eikä sen vaaroja tiedostettu. Suurin osa huumeusaineiden käyttäjistä oli nuoria poikia.¹²⁶ Kaiken kaikkiaan alkoholin juominen oli kuitenkin yleisempi ja edullisempi tapa paeta tuskaisia kokemuksia ja turruttaa oloa.

Mielenterveysongelmia ei osattu tai pystytty hoitamaan riittävästi. Kysymys oli myös taloudellinen, sillä niin sanotusti parhaassa työiässä oleville ja fyysisesti suhteellisen ehjinä sodasta selvinneille miehille ei ollut varaa maksaa korvauksia ja antaa hoitoa, mikä olisi kenties johtanut ”korvausneuroosiin”. Sota-aikana psykiatrisia häiriöitä määriteltäessä keskustelussa oli mukana myös 1930-luvulla vahvana elänyt pelko suomalaisten degeneraatiosta. Psykkisesti sairastuneiden miesten pelättiin olleen alun perinkin mieleltään heikkoja. Normaalilla psyykellä ja tahdonvoimalla varustettu suomalaismies pystyi tappamaan vihollisia ilman pitkäkestoisia psyykkisiä häiriöitä.¹²⁷

Pinnarilaki oli yksi yritys puuttua sodan kolhimien miesten alkoholinkäyttöön. Helsingin työasiainlautakunta sai kuitenkin kokea, etteivät sen aseet olleet riittäviä. Osittain työkykyiset henkilöt olivat ongelmallinen ryhmä muutenkin,

¹²⁵ Taipale 1982, 139.

¹²⁶ Ylikangas 2009, 177–181.

¹²⁷ Kivimäki 2006c, 237, 239, 242, 245.

mutta liikkuvan poliisin järjestyksenpitotehtävää vaikeutti etenkin rappiolle joutuneet invalidit, jotka maleksivat ”päivät päästään huonomaineisissa ruokaloissa ja kahviloissa sekä väkijuomamyymälöiden ympäristöissä useimmiten väkijuomien vaikutuksen alaisina”. Miehet myivät viinaa, pullolappuja, elintarvikekuponkeja ja tupakkaa, välittivät asiakkaita viinakauppiaille sekä kerjäsivät ruoka-annoksia, kaljaa, tupakkaa ja viinaryyppyjä aseveljeyteen ja invalidadeettiin vedoten. Palatessaan rintamalta miehet olivat olleet kansakunnan sankareita. Niinpä viranomaisten oli vaikea toimia, kun isänmaan takia haavoittunut ja työkykynsä menettänyt veteraani totesi: ”Kyllä valtio saa pitää huolen, ette te mitään voi, viekää mihinkä hyvänsä vaan.”¹²⁸

2.2 Juopotteleva räätäli

Armas Pönnin tapaus kertoo erään sodan aikana juopottelun aloittaneen työpinnarin elämäntarinan. Pönni oli syntynyt vuonna 1913 Viipurissa ja käynyt kuusi vuotta kansakoulua. Tämän jälkeen hän hankki itselleen räätälin ammattitaidon. Asevelvollisuuden mies suoritti moitteetta Viipurin ilmatorjuntarykmentissä vuosina 1934–1935. Lokakuussa 1939 Pönni kutsuttiin uudelleen palvelukseen ja hän palveli konekiväärimiehenä koko talvisodan ajan aina toukokuun alkuun saakka. Heinäkuussa 1940 hän muutti Virojoelta Helsinkiin, missä asui väliaikaisesti Meritullinkadun Raittiuskodissa.¹²⁹ Syyskuun alussa hän muutti Töölöön Tavastjernankadulle. Samassa osoitteessa asui myös hänen tuleva vaimonsa. Aune Lampinen oli syntyjään helsinkiläinen ja muutaman vuoden Pönniä nuorempi. Lampisen ammatiksi on osoiterekisteriin merkitty myyjätär. Pönni ja Lampinen avioituivat 5.10.1940.

Maaliskuussa 1941 Pönnin perheeseen syntyi ensimmäinen lapsi. Nuori isä kutsuttiin kuitenkin armeijan palvelukseen kesäkuussa, viikkoa ennen jatkosodan syttymistä. Aluksi hän ei joutunut lähtemään kauaksi kodistaan, sillä mies osallistui Helsingin ilmapuolustukseen. Heinäkuun 22. päivä hänet kuitenkin siirrettiin 251. ilmatorjuntakonekiväärikomppaniaan. Se oli 12. divisioonan alainen ja osallistui Länsi-Kannaksen valtaukseseen. Syyskuussa hän teki ensimmäisen rikkeensä palatessaan lomalta juopuneena, mistä hänelle määrättiin kaksi vuorokautta yksinkertaista arestia.¹³⁰

¹²⁸ HKA, Talk, Da:35, Työasiainlautakunta KulkM:lle 4.10.1946, L 689.

¹²⁹ Yömajoista, asuntoloista, hoito- ja huoltokodeista ks. liitteet 1–2.

¹³⁰ HKA, Osrek; KA, kantakortit.

Marraskuun 1. päivänä Pönni siirrettiin takaisin Helsingin ilmatorjunnasta vastaavaan yksikköön. Kaupungin houkutukset olivat lähellä ja seuraavassa kuussa Pönni otettiin kiinni luvattomalta iltalomalta. Hän oli käyttänyt löytämäänsä iltalomatodistuskorttia ja hankkinut sen avulla kahdeksan kertaa ”omaa lomaa” käydäkseen Helsingissä ravintoloissa. Ennen viimeiselle luvattomalle iltalomalle lähtöään hän oli nauttinut runsaasti väkijuomia jo patterissa ollessaan. Seuraavana aamuna hän heräsi Helsingin päävartiossa muistamatta edellisillan tapahtumista mitään. Kenttäoikeudessa Pönniä syytettiin jatketusta luvattomasta poistumisesta, iltalomatodistuksen väärentämisestä ja väkijuomilla itsensä päihdyttämisestä, mistä tuomittiin 4 kuukautta 15 päivää vankeutta.¹³¹

Pönni jatkoi palvelustaan konekiväärimiehenä, mutta syyllistyi vuotta myöhemmin samankaltaiseen rikokseen toistamiseen. Uudenmaan rannikkoprikaatin kenttäoikeus antoi miehelle kaksi kuukautta ja viisi päivää vankeutta juopumuksesta ja palvelusvelvollisuuden laiminlyönnistä. Mies kotiutettiin marraskuussa 1944. Sodan aikana, tammikuussa 1943 perheeseen oli syntynyt toinen lapsi. Sodan päätyttyä nelihenkiseksi kasvaneella perheellä oli ensimmäistä kertaa mahdollisuus elää yhdessä ”tavallista” elämää. Siviiliin palaaminen ei kuitenkaan sujunut Pönniltä ongelmitta. Joulukuussa 1945 hän sai 2750 markkaa sakkoja säännöstelymääräysten rikkomisesta ja seuraavan vuoden huhtikuussa hän syyllistyi varkauteen, mistä hänelle tuomittiin neljä kuukautta ehdollista vankeutta.

Myöskään puolisoiden yhteiselo ei sujunut ongelmitta, sillä pariskunnan avioliitto päättyi eroon tammikuussa 1947. Raastuvanoikeudessa Armas Pönniä syytettiin huorinteosta, sillä tämä oli nähty edellisvuoden elokuussa sukupuoliyhdyntänsä tuntemattoman naisen kanssa. Rikos oli tapahtunut erään ravintolaillan jälkeen puistikossa. Aune Pönnin anomuksesta pariskunnalle myönnettiin avioero, ja miehen tulisi maksaa entiselle vaimolleen elatusapua lapsista. Oikeuskäsittelyn aikaan Aune Pönni oli kolmatta kertaa raskaana, ja hänelle myönnettiin oikeus hakea myöhemmin elatusapua myös tästä lapsesta. Vaikeassa asuntotilanteessa mies jäi asumaan perheensä kanssa. Toukokuussa 1947, kaksi päivää perheen kolmannen lapsen syntymän jälkeen Pönni pidätettiin päihtymyksestä.¹³²

¹³¹ KA, Helsingin suojeluskuntapiirin kenttäoikeuden tuomiokirja 1.4.1942 § 115 ja asiakirjavihko N:o 109.

¹³² KA, HRO, Ca VI:462 asiakirjavihko 8/1947; KA, kantakortti; HKA, Talk, Fa:27.

Harvalukuiset juopumuspidätykset eivät kuitenkaan kerro kaikkea Armas Pönnin elämäntavoista. Syyskuussa 1947 hänen entinen vaimonsa otti yhteyttä työasiainlautakuntaan pyytäen tätä ryhtymään toimiin miehen suhteen. Kirjeessä Aune Pönni kertoi entisen miehensä tehneen aiemmin räätälin töitä kotonaan, mutta vapun jälkeen tämä ei ollut työskennellyt lainkaan lukuun ottamatta yhtä pukua, josta oli ottanut maksun jo aiemmin. Lisäksi hän oli pantannut ompelukoneensa saadakseen ”viinarahaa”. Avioeron yhteydessä mies oli tuomittu maksamaan elatusmaksuja yhteensä 6000 markkaa kuussa, mutta näistä hän oli puolen vuoden aikana maksanut vain kerran 1000 markkaa. Kolmen lapsen äiti pyysi, ettei miehelle kerrotaisi ilmoituksen tekijää. Työasiainlautakunnan tarkastaja kävi perheen luona heti seuraavana päivänä ja kirjasi tarkastuselostukseensa, että Armas Pönni ”viettää päivänsä kaltaistensa juoppojen seurassa”. Aune Pönnin kertomuksen vahvisti myös talonmies Lehtosen rouva, joka kertoi, että oli havainnut Pönnin välttelevän työntekoa ja vetelehtivän päivisin kotona ja kadulla. Isännöitsijä oli antanut miehelle useita varoituksia juopottelusta. Lehtonen kertoi huomanneensa, että Pönni pahoinpiteli vaimoaan myös silloin kun tämä oli ollut raskaana.

Huoltolautakunta vahvisti miehen laiminlyöneen elatusavun maksamisen. Syyksi tähän Pönni oli ilmoittanut sairastamansa vatsakatarrin, minkä vuoksi ei pystynyt työskentelemään säännöllisesti, vaikka töitä räätälillä olisi riittänyt.¹³³ Huoltolautakunta arveli, että todellinen syy huoltovelvollisuuden laiminlyöntiin piili ”miehen ajoittaisessa juopottelussa ja moraalinen rappeutumisessa”. Köyhäinhoitoa mies ei ollut koskaan saanut Helsingissä, mutta hänen entiselle vaimolleen ja lapsilleen sitä oli kyseisenä vuonna jouduttu antamaan. Työasiainlautakunta antoi Pönnille kehotuksen hankkia kymmenen vuorokauden aikana töitä tai antaa tyydyttävä selitys tilanteestaan. Tähän Pönni ei reagoinut mitenkään, joten lautakunta antoi miehelle työmääräyksen Siuntio–Lappbölen tietyömaalle. Määräystä ei kuitenkaan laitettu täytäntöön, sillä työasiainlautakuntaan saapuneessa kirjeessä kaksi herrasmiestä todistivat Pönnin tehneen heille pukuja aiemmin.

Lautakunnan tarkastaja kävi perheen luona uudella kotikäynnillä. Huoneiston keittiö oli muutettu räätälin työhuoneeksi, josta löytyi suuri leikkauspöytä, ompelukone ja kankaita. Tarkastajan saapuessa mies oli parhaillaan työn touhussa

¹³³ Vatsakatarrin voivat aiheuttaa rasvainen ruokavalio, tupakointi ja liiallinen alkoholinkäyttö.

leikaten kaavoja miesten pukuun. Hän sanoi työskentelevänsä parhaillaan kahden asiakkaan tilauspuvun parissa. Aune Pönni kertoi miehensä olleen noin kuukauden ajan raittiina ja tehneen ”melko kunnollisesti työtään” sen jälkeen, kun oli saanut työasiainlautakunnalta kehotuksen. Tarkastaja tosin kirjasi selostukseensa, että ”edellä olevaan lausuntoon vaikutti todennäköisesti pelko, koska mies oli aikaisemmin humalassa ollessaan pahoinpidellyt vaimoaan”.

Lautakunnan tarkastaja haastatteli myös talonmies Lehtosta, joka arveli Pönnin työllistyksen jäävän lyhytaikaiseksi, koska mies oli ryhtynyt töihin vain pelosta joutua maaseudulle töihin. Pönni oli kuitenkin hankkinut työhönsä välttämättömän ompelukoneen takaisin. Lehtonen lupasi yrittää luoda luottamukselliset suhteet Pönnin vaimoon, jotta voisi ilmoittaa lautakunnalle, mikäli mies alkaisi laiminlyödä työtään tai elatusvelvollisuuttaan. Vuonna 1946 miehen tulot olivat olleet 140 000 markkaa, eli noin 2700 markkaa viikossa. Työtä ja tuloja todennäköisesti riittäisi, mikäli mies malttaisi pidättäytyä juopottelemasta. Työasiainlautakunta asetti Pönnin työnteon valvontaan. Puoli vuotta myöhemmin Pönni työskenteli edelleen räätälinä ja lautakunta lopetti miehen työnteon valvonnan maaliskuussa 1948.¹³⁴

Armas Pönnin juopottelu ja alkoholin ongelmakäyttö alkoi sota-aikana, eikä mies pystynyt palaamaan tavalliseen arkeen ja työhönsä armeijasta kotiuttamisen jälkeen. Sotakokemukset traumatisoivat yksilöä, mutta yhteisöllä ei ollut kunnollista käsitystä sodan yksilökohtaisista vaikutuksista.¹³⁵ Konkreettisemmat sosiaaliset ongelmat kuten evakkojen asuttaminen ja asunnottomuus, veivät kaiken huomion. Rintamalta palaaminen ja roolin muutos siviilihenkilöksi ei ollut helppoa. Propagandakoneisto oli yrittänyt helpottaa sotilaiden tehtävää dehumanisoimalla vihollisen taistelijat, mutta väkivaltaan ja tappamiseen osallistuminen jättivät varmasti jonkin jäljen.¹³⁶

Posttraumaattisen stressireaktion on arveltu olleen suhteellisen harvinaista Suomen sotaveteraanien keskuudessa: viime sotiemme veteraaneista alle 10 % on arvioitu sairastuneen, kun esimerkiksi Vietnamin taistelleiden amerikkalaisotilaiden

¹³⁴ HKA, Talk, Fa:27.

¹³⁵ Sotatoimiin osallistumisen vaikutukset yksilöön on huomattu jo pitkään, ja niitä on nimitetty muun muassa taisteluväsymykseksi, kranaattishokiksi ja taisteluneuroosiksi. Ymmärrys sodan pitempikestoista vaikutuksista sodan kokeneisiin kehittyi vähitellen vasta Vietnamin sodan seurauksena Amerikassa. Ensimmäistä kertaa posttraumaattinen stressihäiriö (PTSD) otettiin diagnoosiluokitukseen mukaan vuonna 1980.

¹³⁶ Kivimäki 2006b, 195–197.

kohdalla osuus on arvioitu olevan 30 %. Tutkijat ovat selittäneet tätä vahvalla yhteishengellä, myyttisesti vaalitulla ”talvisodan hengellä” ja sillä, että sotaveteraanit palasivat rintamalta kunnioitettuina. Tutkimus korostaa ”yhteen hiileen puhaltamista” ja nopeaa paluuta tavalliseen elämään.¹³⁷ Jättämällä rintamalla traumatisoituneiden kertomukset sivuosaan ja käyttämällä lähteenä ”selviytyjien” kertomuksia tutkimus ei anna koko kuvaa ilmiöstä.¹³⁸ Se ainoastaan sivuaa rintamalla traumatisoituneiden miesten luomia perhehelvettejä, jotka eivät jättäneet merkintöjä virallisiin asiakirjoihin. Tutkimus myös vähättelee sitä, kuinka ilmiön laajuuden arvioiminen on saattanut johtua sen puutteellisesta tunnistamisesta ja vaikenemalla vähättelystä. Pelko ”korvausneuroosin” leviämisestä johti mielenterveyshäiriöiden alidiagnosointiin taloudellisesti tiukkana aikana. Stressireaktion puhkeaminen joka kymmenennellä rintamalta hengissä palaavalla miehellä merkitsee suunnatonta inhimillistä kärsimystä kymmenillä tuhansilla miehillä.

Yksi tapa paeta sodan traumoja oli turvautua päihteiden väärinkäyttöön. Huoltolautakunnan arvio miehen ”moraalin rappeutumisesta” kuvastaa kuitenkin, miten alkoholista lohtua hakeviin suhtauduttiin. Kysymys oli ensisijassa huonosta tavasta, joka voitiin korjata lisäämällä kontrollitoimenpiteitä. Sodan aiheuttamaa mielenterveyden järkkymistä ja siitä aiheutunutta alkoholismia ei käsitetty sairaudeksi tai riippuvuudeksi. Miehen alkoholinkäyttöön liittynyt väkivaltaisuus teki kodin turvattomaksi, mutta Aune Pönni otti viranomaisiin yhteyttä vasta silloin, kun perhe oli jo joutunut turvautumaan köyhäinhoitoon. Mies kulutti ansionsa väkijuomiin ja panttasi niiden hankkimiseksi myös työskentelyvälineensä.

Työnvieroksunta tarkoitti Armas Pönnin tapauksessa kykenemättömyyttä pidättäytyä alkoholin liiallisesta käytöstä, minkä vuoksi työnteosta ei välillä tullut mitään. Alkoholinkäytön ja kontrollin heikkenemisen välinen yhteys tulee ilmi kahdella tapaa, jotka syvensivät negatiivista kierrettä entisestään. Yhtäältä alkoholin on todettu heikentävän itsekontrollia ja sosiaalisen kontrollin vaikutusta. Toisaalta yksilöltä vaaditaan itsekontrollia, jotta hän ei sorru tarpeidensa välittömään tyydytykseen, kuten päihteiden käyttöön, vaan näkee toimintansa pitkäaikaiset seuraukset.¹³⁹ Armeijasta

¹³⁷ Hautamäki & Coleman 2001, 165–166, 173.

¹³⁸ Kyseinen tutkimus perustuu 1990-luvulla tehtyyn 30 sotaveteraanin haastatteluun. Osallistujat ilmoittautuivat itse vapaaehtoisesti halukkuutensa haastatteluun. Hautamäki & Coleman 2001, 167.

¹³⁹ Kivivuori 2008, 93–98, 211–213.

vapautuessaan Armas Pönnillä oli perhe odottamassa isän ja aviomiehen kotiinpaluuta. Kontrolliteorian mukaan parisuhde ja perhe sitovat yksilöä normienmukaiseen käyttäytymiseen, mutta Pönnin tapauksessa tämä ei riittänyt. Rintamalta palattuaan hän ei pystynyt hillitsemään alkoholinkäyttöään eikä pysymään uskollisena vaimolleen. Pönni jäi perheessään ulkopuoliseksi, mutta etsi seuraa kadulta ”kaltaistensa juoppojen” seurasta. Mies ei ollut ainoa rintamalta palannut veteraani.

Alkoholin aiheuttamat ongelmat eivät näkyneet pelkästään juopumuspidätyksinä, vaikka alkoholipolitiikassa keskityttiin päivittelemään päihtymyspidätysten suurta määrää. Poliisi korjasi juopottelijoita talteen sekä kadulta että ravintoloista ratsioiden yhteydessä. Henkilön asuntotilanne kuitenkin vaikutti pidätyksen todennäköisyyteen. Väestösuojaan tai asuntolaan ei päässyt edes maistissa. Pönnillä oli kuitenkin edelleen koti, ja siten pienempi todennäköisyys joutua viettämään yönsä huoltopoliisin hoivissa – ainakin mikäli juopottelu ei täysin riistäytynyt käsistä. Vaimon pyynnöt, viisihenksen perheen toimeentulon vaikeutuminen ja raastuvanoikeuden avioero- ja elatusapupäätös eivät olleet saaneet Pönniä ryhtymään työntekoon, mutta pinnarikäsittelyyn joutuminen sai miehen ryhdistäytymään ainakin väliaikaisesti. Pönnillä oli asunto, perhe, töitä ja ammattitaitoa.

2.3 Kulkumiehen tilapäistyöt ja väliaikaiset asumukset

Kaikilla alkoholiongelmaisilla pinnareilla ei ollut kotia eikä perhettä. Väinö Hämäläinen oli syntynyt vuonna 1908 Kymissä, Kotkan kaupungin kupeessa. Hän kävi neljä vuotta kansakoulua ja lähti 17-vuotiaana oppipojaksi Enso-Gutzeitin sulfiittiselluloosatehtaalte Kotkaan. Kolme vuotta myöhemmin eristysasentajaksi oppinut nuorimies suoritti varusmiespalveluksensa. Elokuussa 1937 Hämäläinen muutti Kotkasta Helsinkiin ja asettui asumaan Kallioon. Hänen siviilisäädyn kirjattiin eronnut ja hän sai hoitoa sairastamaansa kuppaan. Helsinkiin muuttovuonna Hämäläinen joutui ensimmäistä kertaa tekemisiin kaupungin huoltopoliisin kanssa, sillä mies pidätettiin kolmasti päihtymyksen takia. Seuraavana vuonna pidätyksiä kertyi peräti 17 kappaletta, minkä vuoksi huoltolautakunta määräsi hänet raittiusvalvontaan joulukuun alussa 1938. Valvontaan joutuminen ei kuitenkaan saanut Hämäläistä ryhdistymään vaan juopumuspidätykset jatkuivat. Uudenmaan lääninhallitus teki huhtikuussa 1939

päätöksen hänen toimittamisestaan alkoholistihuoltolaan. Päätöstä ei laitettu toteen, sillä Hämäläistä ei tavattu.¹⁴⁰

Vuoden 1939 keväällä Hämäläinen oleskeli välillä synnyinpaikkakunnallaan, mutta palasi pian Helsinkiin, missä sai majapaikan Pelastusarmeijan asuntolasta Alppikadulta.¹⁴¹ Huhti–toukokuussa 1939 hän joutui kertausharjoituksiin toimien sairaankantajana. Talvisotaan mies ei osallistunut, mutta vuoden 1940 keväällä hän toimi kolmisen kuukautta ajomiehenä. Vaikka Hämäläistä uhkasi alkoholistihuoltolaan lähettäminen, mies ei parantanut tapojaan. Hän ei asunut vakituisesti Helsingissä, mutta silti hänet pidätettiin kaupungissa juopumuksesta useita kertoja. Vuonna 1939 hän joutui huoltopoliisin hoiviin 14 kertaa ja seuraavana vuonna kymmenesti. Vuoden 1940 syksyllä Hämäläinen asui hetken Stevedoring-yhtiön satamatyöläisasuntolassa. Purku- ja lastaustyö satamissa oli kausittaista ja riippuvaista laivojen liikennöintitilanteesta. Vuodenvaihteessa 1940–1941 Hämäläinen asui muutaman viikon Meritullinkadun Sininauhakodissa.

Jatkosodassa Hämäläinen palveli vajaa puoli vuotta keittiömiehenä ja tykkimiehenä. Jälkimmäisessä tehtävässä hän toimi Lempaalassa suomalaisten vallattua Karjalankannaksen ja asetuttua puolustusasemiin. Joulukuussa 1941 mies kotiutettiin ikäluokan kotiuttamisen yhteydessä. Tämän jälkeen Hämäläinen oleskeli ainakin lyhyitä aikoja pääkaupungissa. Tammikuun lopussa 1942 hänet tavattiin luvottomasti sotilaspuku päällä ja ilman henkilöllisyystodistusta. Kummastakin rikkeestä määrättiin sakkoja 100 markkaa. Helmi–maaliskuussa 1942 Väinö Hämäläinen otettiin kiinni juopuneena viisi kertaa. Jokaisella kerralla poliisi toimitti pidätyksestä tiedon kaupungin huoltolautakunnalle, joka yritti antaa varoituksen juopottelevasta elämäntavasta maaliskuun alussa 1942. Tälläkään kertaa huoltolautakunta ei tavoittanut Hämäläistä, joten nuhtelu jäi antamatta. Mies oli ilmoittautunut työvoimalautakuntaan ja lähtenyt vapaaehtoisesti Saimaan kanavan työmaalle. Tämän jälkeen hän työskenteli Äänislinnassa puolustusvoimien palveluksessa 3.12.1942–23.8.1943.¹⁴²

Seuraavan kerran Hämäläinen pidätettiin Helsingissä juopumuksesta 28.8.1943. Sama toistui seuraavassa kuussa ja muutamaa päivää myöhemmin Kallion piiri otti Hämäläisen kiinni, koska tämä ei ollut noudattanut työvoimalautakunnan

¹⁴⁰ KA, Kantakortti; HKA, Osrek; KA HRO Cb III:434 21.2.1945, § 12; HKA, Talk, Fa:26.

¹⁴¹ Yömajoista, asuntoloista, hoito- ja huoltokodeista ks. Liitteet 1–2.

¹⁴² HKA, Osrek; KA, kantakortti; HKA, Talk, Fa:26; HKA, Talk, Be:16.

kutsua. Poliisi toimitti hänen tapauksensa lautakunnan käsiteltäväksi, joka kuitenkin päästi miehen menemään. Ilmeisesti Hämäläisellä oli ainakin tilapäistöitä. Myöhemmin syksyllä Stevedoring ilmoitti lautakunnalle Hämäläisen olleen uudelleen yhtiön palveluksessa.

Väinö Hämäläinen astui armeijan palvelukseen Suomen ja Neuvostoliiton solmittua jo aselevon syyskuussa 1944. Hän palveli ei-rintamakelpoisille miehille tarkoitettussa Henkilötäydennyskeskus 12:ssa.¹⁴³ Marraskuun lopussa 1944 hänet kotiutettiin ja hän asettui Helsinkiin yöpyen ainakin Pursimiehenkatu 10:n asuntolassa ja Mikael Agricolan kirkon alla sijainneessa pommisuojaan. Myös huoltopoliisi huomasi, että Hämäläinen oli jälleen palannut kaupunkiin. Joulukuussa 1944 hänet pidätettiin kolme kertaa juopumuksesta.¹⁴⁴

Hämäläinen ei hankkinut ”viinakorttia” eli Alkoholiliikkeen myymälätodistusta, mutta sotilaspassilla sai ostaa yhden pullon viinaa. Hankkiakseen lisää väkijuomia Hämäläinen oli raaputtanut passin liitteestä Alkoholiliikkeen leiman. Huijaus ei kuitenkaan ollut onnistunut ja tammikuussa 1945 Hämäläinen sai 600 markkaa päiväsakkoja asiakirjan väärentämisestä. Hämäläinen kertoi tuntipalkkansa olleen tuolloin 12 markkaa 50 penniä.¹⁴⁵ Sotavuosien jälkeen miehen kontaktit Helsingin konttrolli- ja järjestysviranomaisten kanssa tihentyivät kiihtyvällä tahdilla. Huippuvuonna 1945 hänet korjattiin 27 kertaa poliisin huomiin päihtymyksen vuoksi. Pidätykset tapahtuivat ympäri kaupunkia eri poliisipiireissä. Viidesti hän sai 500–875 markan suuruiset sakot ja pidätyksistä tiedotettiin aina huoltolautakunnalle.¹⁴⁶

Saman vuoden huhtikuussa rikospoliisi otti Hämäläisen kiinni epäiltynä törkeään varkauteen. Hämäläinen oli istuskellut rautatieaseman III luokan ravintolassa kahden miehen kanssa, jotka myös asuivat Lapinlahdenkatu 6:n yömajassa. Ravintolasta ostettuun kaljaan oli sekoitettu Hämäläisellä ollutta viinaa. Reilun tunnin ryypiskelyn jälkeen miehet olivat lähteneet ravintolasta ulos. Kovassa humalassa ollut toinen mies oli Hämäläisen mukaan esitellyt rahojaan ja Hämäläinen oli ottanut tämän lompakon, ”jotta muut eivät sitä anastaisi”. Ohikulkija näki tilanteen ja huusi konstaapelin paikalle. Poliisin tultua Hämäläinen oli lähtenyt karkuun, koska sanoi pelänneensä putkaan ja

¹⁴³ Tiainen 1960, 417.

¹⁴⁴ HKA, Osrek; HKA, Talk, Fa:26; HKA, Talk, Be:16.

¹⁴⁵ KA, HRO, Cb III:434, 21.2.45 § 12.

¹⁴⁶ HKA, Talk, Fa:26.

alkoholistihuoltolaan joutumista. Raastuvanoikeus totesi hänet syylliseksi törkeään varkauteen ja rangaistukseksi Hämäläinen sai kymmenen kuukautta vankeutta ehdollisena. Koeaika, jolloin tulisi pidättäytyä paitsi rikoksista, myös juopottelusta ja epäsiiveellisestä elämästä, oli kolmen vuoden pituinen.¹⁴⁷ Tuomiolla ei kuitenkaan näyttänyt olevan mitään vaikutusta, sillä esimerkiksi elokuussa hänet pidätettiin juopumuksesta kolmasti neljän päivän sisällä, mutta tämä ei johtanut mihinkään toimiin.¹⁴⁸

”Epäsäännöllinen” ja juopotteleva elämä johti 38-vuotiaan Hämäläisen huoltopoliisin kuulusteluun työnvieroksunnasta epäiltynä vuoden 1946 jouluaattona. Hämäläisen kirjattiin viettävän juopottelevaa elämää, sillä hän oli ollut Eiran poliisipiirissä juopumuksen takia pidätettynä kuluvana vuonna seitsemän kertaa ja muissa poliisipiireissä viisi kertaa. Kuulusteluhetkellä Hämäläinen asui Johanneksenrinteen väestönsuojassa. Kuulustelussa Hämäläinen kertoi olleensa vuoden 1945 aikana töissä Helsingissä kahdessa eri ammattialansa yhtiössä toimien eristäjänä. Vuonna 1946 hän oli työskennellyt myös Raumalla suuressa saha- ja puutavarayhtiössä, minne verokirjakin oli jäänyt. Lokakuun lopulla 1946 hän oli ollut kuukauden Turun lääninvankilassa maksamattomien juopumussakkojen takia. Pinnarikuulustelussa Hämäläinen kertoi, että oli vapautumisensa jälkeen tehnyt tilapäistöitä ja suunnitteli matkustavansa pyhien jälkeen takaisin Raumalle.

Työasiainlautakunta antoi miehelle kymmenen vuorokautta aikaa antaa tyydyttävä selitys työnteostaan ja ehdollisen määräyksen kuudeksi kuukaudeksi tietyömaalle Haagaan, mikäli Hämäläinen laiminlöisi kehotuksen. Kun miestä ei tavattu, lautakunta pyysi poliisia tekemään etsintäkuulutuksen. Elokuussa mies otettiin kiinni Turussa, missä poliisilaitos passitti hänet jälleen lääninvankilaan maksamattomista juopumussakoista. Vapauduttuaan marraskuun alussa Hämäläinen meni Rauma-Raaha Oy:öön töihin ja jatkoi siellä vuodenvaihteen yli helmikuun alkuun saakka. Tämän jälkeen hän tuli käymään Helsinkiin ja työasiainlautakunta antoi Hämäläiselle toisen työmääräyksen. Haagan tietyömaa oli ehtinyt määräysten välissä muuttua Siuntio–Lappbölen tietyömaaksi, mutta kesto aika oli edelleen sama puoli vuotta. Hämäläinen katosi jälleen teille tietymättömille ja hänet etsintäkuulutettiin uudelleen. Kuukautta myöhemmin poliisi toimitti Hämäläisen lautakunnan kansliaan.

¹⁴⁷ KA, HRO, Cb V:187, asiakirjavihko 30/1945.

¹⁴⁸ HKA, Talk, Fa:26.

Tällöin mies selitti lähtevänsä Raumalle F. W. Hollming Oy:n palvelukseen ja lupasi lähettää lautakunnalle työtodistuksen. Helsingin työasiainlautakunta lähetti tiedustelun asiasta Raumalle. Paikalliset viranomaiset vastasivat Hämäläisen käyneen kysymässä töitä tältä sotakorvausaluksia rakentaneelta laivaveistämöltä. Hänen tiedettiin jo aiemmin olleen siellä pari kertaa töissä, mutta nyt ”eivät halua häntä enään”. Työtä olisi kyllä riittänyt, mutta Hämäläisen kaltainen juomari tuskin lukeutui halutuimpiin työntekijöihin.¹⁴⁹

Pian Hämäläinen pidätettiin jälleen Helsingissä toimeettomana ja poliisi vei hänet Siuntion–Lappbölen tietyömaalle 15.4.1947. Pari päivää myöhemmin työmaan päällikkö myönsi hänelle yhden päivän loman, mutta koska mies ei palannut, päällikkö teki lautakunnalle erikoistylaitosesityksen. Hämäläinen oli joutunut poliisin pidättämäksi Vilhonvuorenkadun väestösuojassa maksamattomista sakoista, joista kertyi kuukausi vankeutta. Konnunsuon vankilasta vapautumisen jälkeen hän ei ilmaantunut takaisin tietyömaalle, vaikka Hämäläinen oli päästetty ”sikalaisen nimismiehen määräyksestä vapaaksi Siuntioon menoa varten”. Nimismies ei ollut nähnyt tarpeelliseksi käyttää yhden poliisimiehensä työpanosta työnvieroksujan kuljettamiseen toiselle paikkakunnalle. Tämä johti uuden erikoistylaitosesityksen tekemiseen toukokuun lopussa. Etsintäkuulutuksen johdosta Lahden rikospoliisi otti kulkumiehen kiinni heinäkuun puolivälissä. Hämäläinen kirjoitti työasiainlautakunnalle, että ollessaan matkalla Imatralta Helsinkiin hän oli tavannut miehen, joka oli luvannut hänelle hyväpalkkaisia töitä. Lahden työvoimaviranomaiset kuitenkin ilmoittivat, ettei Hämäläinen enää ollut töissä ilmoittamassaan yhtiössä. Lääkärintarkastuksessa miehellä todettiin olevan kohtalainen yleiskunto ja tämän arveltiin pystyvän raskaaseen työhön.

Työtä vieroksuvien työhönsijoitustoimikuntaan lähetettyyn esitykseen liitettiin huoltolautakunnan irtolaishuolto-osaston lausunto, jossa suositeltiin Hämäläisen määräämistä erikoistylaitokseen, sillä ”kahtena viimeisenä vuotena on Hämäläisellä ollut suhteellisen vähän pidätyksiä”. Helsingissä hänet oli pidätetty vuoden 1947 aikana päihtymyksestä kerran ja vuoden 1948 alkupuoliskolla kolmesti. Tämän vuoksi huoltotoimenpiteet nähtiin tarpeettomiksi eli Hämäläistä voitiin käsitellä työnvieroksujana alkoholistihuollon sijaan. Helsingissä tehtyjen juopumuspidätysten määrän pienentyminen ei välttämättä ollut merkki siitä, ettei Hämäläinen olisi edelleen

¹⁴⁹ HKA, Talk, Fa:26; KA, KulkM tv, Ea:236, Y-4334.

nauttinut väkijuomia runsaasti, sillä vuoden 1947 aikana hän oleskeli vain lyhyitä aikoja pääkaupungissa. Työtä vieroksuvienv työhönsijoitustoimikunta määräsi 11.8.1948 Hämmäläisen kuudeksi kuukaudeksi Suomenniemen erikoistylolaitokseen. Etsintäkuulutuksesta huolimatta Hämmäläistä ei tämän jälkeen kuitenkaan enää saatu kiinni ja joulukuun puolivälissä poliisi palautti virka-apupyynnön, kun pinnarilain voimassaoloaika oli päätymässä.¹⁵⁰

Hämmäläisen juopottelu, asunnottomuus ja niiden kautta syrjäytyminen yhteiskunnasta olivat alkaneet jo ennen sotia. Hänen elämässään oli leimallista kiinnittymättömyys monessa suhteessa. Työsuhteet jäivät lyhyiksi ja mies etsi elantoon useilta eri paikkakunnilta. Vaikka Hämmäläisellä oli eristäjän ammatti, hän teki useaan otteeseen myös muita töitä henkensä pitimiksi. Jatkuva kulkeminen kuului luontevana osana monia eri ammatteja 1960-luvulle asti. Liikkumisen myönteinen puoli oli vapauden tunne.¹⁵¹ Työnantajan näkökulmasta mies ei ollut luotettava työntekijä juopottelukausiensa takia. Liikkuvuutta eri paikkakuntien välillä ylläpiti myös se, ettei miehellä ollut kotia eikä perhettä. Normienmukaiseen elämäntapaan miestä yritettiin saada kiinnittymään huolto- ja kontrolliviranomaisten toimilla, jotka kuitenkin jäivät tehottomiksi. Huoltoviranomaisille tiedotettiin miehen edesottamuksista, mutta liikkuva elämäntapa vaikeutti miehen tavoittamista. Ensimmäisenä huoltolautakunnan toimena Hämmäläinen asetettiin raittiusvalvontaan. Kevyemmät toimenpiteet, kuten varoituksen antamisen, nähtiin ilmeisen riittämättöminä. Seuraava reaktio, lääninhallituksen päätös alkoholistihuoltolaan määäämisestä oli voimassa kaksi vuotta. Hämmäläistä ei kuitenkaan toimitettu huoltolaan, vaikka hänet pidätettiin juopumuksesta lukuisia kertoja.

Todennäköisesti huoltolapäätöstä ei voitu laittaa täytäntöön, koska sopivaa huoltolapaikkaa ei ollut missään vaiheessa vapaana. Resurssit alkoholistien hoitamiseen olivat riittämättömät ja huoltoviranomaiset vasta opettelivat uuden lain soveltamista. Sotien aikana ja niiden jälkeen alkoholistihuoltolapaikoista vallitsi pula, eivätkä läheskään kaikki apua tarvitsevat päässeet hoitoon.¹⁵² Alkoholistilain säätämisen yhteydessä valtio oli perustanut neljä huoltola, joissa oli yhteensä 350 paikkaa. Näistä suurin, Tammisaarella sijainnut 200-paikkainen huoltola ja Lapinjärven huoltola

¹⁵⁰ HKA, Talk, Fa:26; KA, KulkM tv, Ea:236, Y-4334.

¹⁵¹ Vrt. Häkkinen 2005, 226–229.

¹⁵² Taipale 1982, 143.

lakkautettiin talvisodan jälkeen vuonna 1940 ja muidenkin toimintaa supistettiin sotien aikana. Jatkosodan aikana huoltolapaikkoja oli noin 120 miesalkoholistille. Naispuolisille alkoholisteille ei ollut hoitolaitosta lainkaan. Alkoholistihuoltolaan joutumisen uhka kuitenkin leijui jatkuvasti Väinö Hämäläisen yllä. Tosin alkoholistiparantolan arki ei välttämättä olisi eronnut suuresti työnvieroksujen työmaiden arkipäivästä. Työterapia oli huoltoloiden tärkein hoitomuoto. Huollettavien runsaasta ”aineksesta” saatettiin myös pyrkiä poimimaan työkykyisimmät. Huoltolautakunta oli jo aiemmin pyrkinyt erottamaan kunnolliset kurjat toivottomista tapauksista ”työtestillä”.¹⁵³

Väinö Hämäläisen kohdalla pinnarikäsittely oli yksi monista tehottomiksi jääneistä viranomaismenettelyistä. Ennaltaehkäisevä huoltotyö, auttaminen asunnon ja työpaikan hankkimisessa sekä opastaminen raittiiseen elämäntapaan eivät toteutuneet suunnitellulla tavalla. Viranomaismenettelyjen toistuvuutta ja tuloksettomuutta asunnottomien alkoholistien kohdalla on kuvattu *revolving door* -käsitteellä. Alkoholiongelmaisia pidetään juopumuksen tai sen aiheuttaman häiriön vuoksi. Maksamattomat juopumussakot johtavat vankilaan, mutta tämä ”hoito” ei puutu alkoholin väärinkäyttöön johtaviin syihin ja siihen liittyviin tekijöihin. Sosiaaliviranomaisten tarjoamat huoltotoimenpiteet eivät nekään välttämättä pureudu ongelmien koko laajuuteen. Toimenpiteet saattavat jäädä vajavaisiksi ja lyhytkestoisiksi myös huollettavan oman käytöksen takia, sillä henkilö ei välttämättä ole yhteistyöhaluinen eikä -kykyinen. Jos henkilö palaa viranomaistoimenpiteiden jälkeen samaan sosiaaliseen ympäristöön kuin aiemminkin, hän todennäköisesti palaa myös samaan elämäntapaan. Asunnottomien ja alkoholisoituneiden henkilöiden elämässä ei saada muutosta aikaan, mikäli heidän työ- ja asunnotilannetta ei paranneta.¹⁵⁴

¹⁵³ Halila 1977, 104; Toivola 1943, 74; Taipale 1982, 142–143.

¹⁵⁴ Archard 1979, 118–121.

3 Moraaliton irtolaisuus

Kolmas näkökulma työnvieroksuntaan avautuu irtolaisuuden kautta. Kaiken kaikkiaan naisiin suuntautunut sosiaalinen kontrolli on ollut huomattavasti tiukempaa kuin miehiin kohdistunut. Naisia koskevat rooliodotukset ja käyttäytymisnormit ovat olleet rajatumpia ja niiden toteutumista on valvottu ankarammin. Vuosina 1937–1950 juopumuksesta pidätetyt naiset olivat miespuolisia useammin poliisin rekistereissä jo aiemmin. Ero tulee esiin etenkin vuonna 1947 voimaan tulleen raittiushuoltolain jälkeen: miehiä käsiteltiin aluksi raittiushuollettuina tai tilapäisinä väärinkäyttäjinä, kun taas naiset kategorisoitiin suoraan alkoholisteiksi tai irtolaisiksi.¹⁵⁵

Virallinen sosiaalinen kontrolli kanavoitui naisten kohdalla erityisesti vuoden 1936 irtolaislain kautta. Henkilö voitiin todeta irtolaiseksi neljän eri perusteen nojalla. Näitä olivat kuljeksiva elämäntapa ja toimettomuus, työnvieroksunta ja siitä johtuva köyhäinhoidon tarpeeseen joutuminen sekä kerjääminen. Neljännen kohdan mukaan irtolaiseksi voitiin todeta henkilö, jolla oli tapana hankkia tuloja ”hyvien tapojen vastaisilla ja siveellisesti hylättävillä keinoilla”, tai joka muuten tuotti elämäntavallaan ”ilmeistä vaaraa yleiselle järjestykselle, turvallisuudelle tai siveellisyydelle”. Neljättä perustetta voitiin tulkita laajasti, mutta lähinnä sillä viitattiin prostituutioon, ajan termien mukaisesti ammattihaureuteen.¹⁵⁶

Irtolaisina pidätettyjä naisia syytettiin pääasiassa seksin myymisestä. Sotien aikana irtolaisina pidätettyjen määrä kasvoi Helsingissä juuri prostituutioepäilyjen yleistymisen vuoksi. Esimerkiksi vuonna 1942 irtolaisina huolletuista 597 naisesta 589 epäiltiin prostituutiosta. Samana vuonna Helsingissä huollettiin vain 69 miespuolista irtolaista, joista lähes puolet oli otettu huoltoon kerjäämisen vuoksi. Myös väkijuomalainsäädännön rikkominen, lähinnä väkijuomien luvaton myynti oli monessa tapauksessa johtanut huoltolautakunnan toimenpiteisiin (ks. liite 8). 1940-luvun jälkipuoliskolla yleisimpiä prostituoitujen pidätyspaikkoja olivat ravintolat. Myös kaupungin kaduilla ja laivoissa tehtiin niin paljon pidätyksiä, että näissä kolmessa ympäristössä tehtiin noin 75 % kiinniotoista. Yksittäisistä pidätyspaikoista yleisin oli rautatieasema.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Taipale 1982, 86–87.

¹⁵⁶ Irtolaislaki, Ask. 57/1936.

¹⁵⁷ Järvinen 1990, 95–97.

Irtolaisuuden väljä määritelmä tuotti välillä vaikeuksia irtolaislakia soveltaville viranomaisille, sillä käytännöt vaihtelivat huomattavasti paikkakunnittain. Suurimmat kaupungit arvioitiin edelläkävijöiksi huoltopoliisin toiminnan laajamittaisuuden perusteella. Järjestys- ja huoltoviranomaisten yhteistyö ei aina sujunut ongelmitta. Poliisin tuli ottaa kiinni ja tehdä kuulustelun pohjalta päätös siitä, oliko henkilö luokiteltavissa irtolaiseksi. Poliisipäällikön irtolaiseksi toteamasta henkilöstä lähetettiin ilmoitus paikalliselle huoltolautakunnalle, jonka vastuulla huoltotoimenpiteet olivat. Alkoholistihuollon tapaan irtolaishuoltotoimenpiteet kovenivat asteittain. Ensimmäisenä annettiin yleensä varoitus, millä henkilöä varoitettiin seuraavista ankarammista toimenpiteistä, mikäli tämä jatkaisi kunniatonta ja epäsäännöllistä elämäänsä. Kotipaikkakuntansa ulkopuolelta tavattu irtolainen lähetettiin kotipaikkakunnalleen.

Jos varoitus ja kotikuntaan toimittaminen eivät tepsineet, henkilö asetettiin irtolaisvalvontaan. Huollettavan oli sopeuduttava huoltolautakunnan antamiin ohjeisiin elämäntavasta sekä asuin- ja työpaikasta. Helsingissä tämä tarkoitti, että henkilön tuli säännöllisesti ilmoittautua irtolaishuoltokansliassa sekä pidättäytyä juopottelevasta, epäsiiveellisestä ja epäkunniallisesta seurasta. Hän ei saanut asua hotelleissa tai matkustajakodeissa, ja hänen tuli karttaa myös väkijuomia anniskelevia ravintoloita ja ruokaloita. Lisäksi hän ei saanut liikkua kaduilla, ravintoloissa tai muissa julkisissa paikoissa puolenyön jälkeen. Irtolaisvalvonta saattoi raittiusvalvonnan tavoin kestää yhdestä kolmeen vuotta. Mikäli valvonnasta ei ollut apua, irtolainen lähetettiin työlaitokseen määrääjäksi. Ankarin huoltotoimenpide oli pakkotyö. Työlaitokseen ja pakkotyöhön määräämisestä päätöksen teki lääninhallitus.¹⁵⁸

Irtolaislain tehokas ja määrätietoinen soveltaminen nähtiin tärkeänä keinona alentaa rikollisuutta ja viranomaiset vetosivat kontrollin tiukentamiseen myös ”epidemian kaltaiseksi muuttuneen sukupuolitautilanteen torjumiseksi”.¹⁵⁹ Irtolaisongelma ja sukupuolitautilien leviäminen liitettiin sodasta aiheutuneeseen väestön liikkuvuuteen ja moraalikäsitusten muuttumiseen. Tautien leviämisestä syytettiin

¹⁵⁸ Toivola 1943, 215–221, 272–273.

¹⁵⁹ Iisakkala, V.: Irtolaisvalvonnan tehostamisessa vartenotettavia näkökohtia. *Suomen poliisilehti* 10/1945, 384.

naisirtolaisia. Taustalla vaikutti pelko kansalaisten terveydestä ja työkyvystä sekä kansakunnan heikkoudesta esimerkiksi Ruotsiin verrattuna.¹⁶⁰

Lain toimeenpanijat kokivat suurimpana vaikeutena sen, että irtolaisuuden toteamiseen tarvittiin näyttöä irtolaismaisen elämäntavan jatkuvuudesta ja tavanomaisuudesta. Tämän vuoksi poliisi otti innostuneena vastaan lokakuussa 1945 perustetun valtakunnallisen irtolaisrekisterin, johon merkittiin kaikki irtolaisuudesta epäilty henkilöt. Näin henkilöitä pystyttiin seuraamaan tarkasti vaikka nämä olisivat vaihtaneet usein oleskelupaikkakuntaa.¹⁶¹

Sotien jälkeisinä vuosina irtolaisina huollettujen määrä kasvoi Helsingissä. Suurimmillaan heidän lukumääränsä oli vuonna 1948, jolloin se oli yli 900. Näistä 71 % oli ammattihaureudesta syytettyjä naisia (ks. liite 8). Vaikka huoltotoimenpiteiden kohteeksi saatettujen määrä kasvoi, poliisi piti irtolaislain suomia toimintavaltuuksiaan liian rajallisina. Irtolaiseksi luokittelu edellytti paitsi sitä, että epäsosiaalinen elämäntapa oli todistettavissa jatkuvaksi, myös henkilön toteamista varattomaksi. Pinnarilakiin tällaista ehtoa ei viranomaisten toivomuksesta sisällytetty.¹⁶²

3.1 Irtolaisnaiset

Monia työnvieroksujina käsitellyistä naisista oli aiemmin epäilty tai pinnarikäsittelyn aikana epäiltiin irtolaismaisesta elämäntavasta. Jotkut irtolaisnaiset voisi määritellä myös alkoholiongelmaisiksi muun muassa toistuvien juopumuspidätysten perusteella. Kontrolliviranomaiset valvoivat kuitenkin eri tavalla miehiä ja naisia, joiden kohdalla kiinnitettiin erityisesti huomiota seksuaalikäyttäytymiseen. Myös heidän väkijuomien käyttöönsä siedettiin huonommin. Tämän vuoksi irtolaisnaisten pinnariryhmään kuuluu tässä otoksessa myös sellaisia henkilöitä, joiden irtolaisuus oli ongelmalliseksi koettua alkoholinkäyttöä. Järjestys- ja kontrolliviranomaisten juopumus- ja alkoholismimääritelmät olivat vahvasti sukupuolittuneita.

Kaikista helsinkiläisistä työnvieroksujista noin 30 % oli naisia, joita epäiltiin irtolaismaisesta elämäntavasta. Näitä irtolaisnaisiksi nimittämiä henkilöitä

¹⁶⁰ Sarlin, Bruno: Taistelu irtolaisuutta vastaan - tiukemmat otteet tarpeen vaatimia. *Huoltaja* 17/1942, 345; T:nen, E.: Alkoholisti- ja irtolaishuollon nykytilanne ja tulevaisuuden näköalat. *Huoltaja* 14/1944, 338.

¹⁶¹ Autere, Tenho: Irtolaisvalvonnasta ja irtolaisrekisteristä. *Suomen poliisilehti* 24/1945, 1044–1047.

¹⁶² P. J. H.: Laki työtä vieroksuvien henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylölaitokseen. *Huoltaja* 8/1946, 145.

mahtui otokseeni 103 tapausta. Lähes kaikissa tapauksissa tieto irtolaisuudesta on peräisin virallisen kontrollikoneiston määrittelystä ja kahta tapausta lukuun ottamatta kaikki irtolaisnaiset päätyivät pinnarikäsittelyyn Helsingin huoltopoliisin aloitteesta. Irtolaismaiseen elämäntapaan ajateltiin vahvasti liittyvän kaikkinaisen ”irrallisuus”, muun muassa kulkeminen paikkakunnalta toiselle. Pääkaupungin tarjoama mahdollisuuksien kirjo näkyi siinä, että se houkutteli muualta myös irtolaisnaisia tai Helsinkiin muutto sai muualta tulleet naiset aloittamaan irtolaismaisen elämäntavan. Irtolaisnaisten ryhmään luokittelemistani henkilöistä 84 % huoltopoliisi oli aiemmin epäillyt irtolaisuudesta. Tämä tarkoitti yleensä irtolaispidätystä, mutta myös merkinnät luvattomasta liikkumisesta kielletyllä satama-alueella viittaavat toimeentulon hankkimiseen seksiä myymällä. ”Laivatytöihin” kiinnitettiin ensimmäistä kertaa huomiota 1940-luvulla. Tämä oli yksi syy, jonka takia Helsinkiin perustettiin satamapoliisiosasto huhtikuussa 1948. Eräästä laivasta jäi kerralla kiinni 16 tyttöä.¹⁶³

Pinnarilaki mahdollisti henkilön saattamisen viranomaiskäsittelyyn irtolaislakia keveämmin perustein. Jos nimilehtikortissa ei ollut pidätysmerkintöjä eikä henkilö ollut tuttu huoltolautakunnalle, poliisi kirjasi kuulustelupöytäkirjaan muita huomioitaan. Väkijuomien käyttöä ja irtolaisuutta kontrolloidakseen poliisi seurasi etenkin työläisille tarkoitettuja ruokaloita. Ravintolat oli jaettu kolmeen luokkaan hintatason ja sen mukaan, keille ne oli suunnattu ja millaiset anniskeluoikeudet paikalla oli. Yhteiskuntaluokkia epätasa-arvoisesti kohtelevaan valvontaan kiinnitettiin myöhemmin huomiota myös eduskunnassa säädettäessä jatkoaikaa pinnarilaille.¹⁶⁴

Naisiin ja miehiin kohdistetun kontrollin erilaisesta luonteesta kielii se, miten ruokaloissa tavattuja naisia kuvattiin. Työnvieroksunnasta epäilty nainen ei ainoastaan vetelehtinyt kuppiloissa vaan teki tämän ”tuntemattomien miesten seurassa”. Ratsioiden yhteydessä pidätettyjen miesten kuulustelupöytäkirjoihin vastaavaa huomautusta ei tehty. Myös miesten ja naisten alkoholinkäyttöön suhtautuminen poikkesi toisistaan. Miesten kohdalla reagoitiin juopumukseen ja häiriön aiheuttamiseen, mutta naisten kohdalla lievempääkin humalatilaa paheksuttiin: ”väkijuomien vaikutuksen alaisena” tai ”väkijuomia nauttineena” oleminen riitti.

Osa irtolaisnaisista oli myös pidätetty juopumuksesta. Kuitenkin 63 % tapauksista näin oli käynyt korkeintaan neljä kertaa ja vain 14 irtolaisnaista oli saanut

¹⁶³ Nimim. Rep.: Pääkaupungin satamapoliisi. *Poliisimies* 11/1950, 303–304.

¹⁶⁴ Valtioapäivät 1947, Pöytäkirjat III, 16.12.1947, 2427.

varoituksen huoltolautakunnalta. Alkoholiongelmien yleisyys oli riippuvaista henkilöiden iästä. Juopumuspidätyksiä oli 90 % yli 30-vuotiaista irtolaisnaisista, kun tätä nuoremmista lähes 50 % ei ollut kertaakaan pidätetty päihtymyksestä. Alle 30-vuotiailla juopumuksesta ainakin kerran pidätetyillä irtolaisnaisilla pidätysten mediaaniarvo oli 3,5, kun taas vanhempien irtolaisnaisten ryhmässä luku oli 11.

Alkoholiongelmaisten tapaan myös irtolaisnaiset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, milloin heidän ongelmallisuutensa voi katsoa alkaneen. Sotavuodet muodostavat luontevan jakoajankohdan, jonka kautta kriisiajan erityisolosuhteiden merkitys tulee esiin. Valtaosalla naisista irtolaismainen elämäntapa oli alkanut sotavuosina tai rauhan solmimisen jälkeen, sillä vain 19 % henkilöistä oli huoltopoliisin tuttuja sotia edeltävältä ajalta. Kaksi irtolaista oli pidätetty ensimmäisen kerran jo 1910-luvulla. Suurin osa huoltopoliisin ”vanhoista tutuista” oli otettu kiinni irtolaisuudesta ensimmäistä kertaa 1930-luvulla naisten ollessa 20–35-vuotiaita.

Taulukko 10. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” irtolaismaisen elämäntavan aloittamisajankohta Helsingissä 1946–1948

Ikä	-1939	1940-1944	1945-	Yhteensä
18-19	0	0	4	4
20-24	0	9	19	28
25-29	0	9	9	18
30-39	10	6	15	31
40-49	7	8	2	17
50-	4	1	0	5
Yhteensä	21	33	49	103

Kuten taulukosta 10 nähdään, suurimman osan kohdalla irtolaismainen elämäntapa oli alkanut aikaisintaan vuonna 1945. Sodan vaikutukset ulottuvat selvästi pidemmälle kuin sotavuosiin. Taulukko tuo esiin myös monen irtolaisnaisen varsin nuoren iän. Alle 25-vuotiaiden kohdalla irtolaisuuden ”puhkeamiseen” sotavuosina tai rauhan solmimisen jälkeen on liittynyt nuoreksi aikuiseksi varttumisen ja itsenäistymisen ajoittuminen kriisiaikaan. Helsinkiläiset prostituoidut aloittivat tavallisesti uransa 20–25-vuotiaana niin ennen 1940-luvun sota-aikaa kuin sen jälkeenkin.¹⁶⁵ ”Tavallisina” vuosina irtolaishuoltoon otettujen joukossa oli runsaasti nuoria naisia, mutta kriisiaikana

¹⁶⁵ Häkkinen 1995, 147; Järvinen 1990, 214.

prostituutio yleistyi ja ammattihaureuteen sortuneiden joukossa oli myös varttuneempia naisia.¹⁶⁶

Irtolaisnaisten ikä- ja siviilisäätyjakauma on esitetty taulukossa 11.¹⁶⁷ Ikäjakauma noudatteli huoltolautakunnan käsittelemien irtolaisnaisten ikäjakaumaa. Pinnareina käsitellyistä irtolaisnaisista 31 % oli korkeintaan 24-vuotiaita ja 49 % heistä oli alle 30-vuotiaita. Selvä enemmistö irtolaisnaisista on ollut yksineläjiä, sillä naimisissa heistä oli vain 14 %. Tämä osuus oli seitsemän prosenttiyksikköä vähemmän kuin huoltolautakunnan irtolaisina käsitellyistä naisista keskimäärin ja huomattavasti pienempi kuin kaikkien helsinkiläisnaisten keskuudessa. Esimerkiksi 20–29-vuotiaista helsinkiläisnaisista oli naimisissa ja asui aviomiehensä kanssa 47 %, kun vastaava osuus tämän ikäisistä työpinnareina käsitellyistä irtolaisnaisista oli alle kymmenen prosenttia. Yksin elävistä työnvieroksija-irtolaisnaisista valtaosa oli naimattomia, mitä osin selittää heidän nuori ikänsä. Kuitenkin viisi alle 25-vuotiaasta naista oli ehtinyt jo avioitua ja erota.¹⁶⁸

Taulukko 11. Pinnariryhmä "irtolaisnaiset" ikä- ja siviilisäätyryhmittäin Helsingissä 1946–1948¹⁶⁹

Ikä	Siviilisääty				Yhteensä
	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronnut	
18-19	4	0	0	0	4
20-24	21	2	0	5	28
25-29	10	2	1	4	17
30-39	7	8	4	12	31
40-49	9	2	1	5	17
50-	1	0	2	2	5
Yhteensä	52	14	8	28	102

Irtolaisnaisten joukossa eronneisuus ja asumuserossa eläminen olivat moninkertaisesti yleisempiä ilmiöitä kuin helsinkiläisten naisten keskuudessa muutoin. Kaikista 15–64-vuotiaista helsinkiläisnaisista oli vuonna 1950 vain 5,2 % oli eronneita tai asumuseron saaneita, mutta irtolaisnaisten joukossa heidän osuutensa oli yli viisinkertainen, 27,5 %. Sodan jälkeen sekä avioliittojen että avioerojen lukumäärät olivat poikkeuksellisen suuria. Kriisiaika vaikutti ihmisten elämänasenteisiin. Kuoleman läheisyys,

¹⁶⁶ Irtolaisina huollettujen määrä 1937–1950 ks. liite 8.

¹⁶⁷ Tieto yhden 25-vuotiaan irtolaisnaisen siviilisäädystä puuttuu.

¹⁶⁸ Liite 4.

¹⁶⁹ Ryhmä eronneet sisältää asumuserossa eläneet henkilöt.

menettämisen pelko ja yleinen epävarmuus tulevasta rohkaisivat ihmisiä toimimaan impulsiivisesti ja elämään hetkessä. Rauhan solmimisen ja tavallisen arjen alettua kaikki päätökset eivät osoittautuneet hyviksi ja kestäviksi.

Irtolaisnaisissa Helsingissä kirjoilla olevia henkilöitä oli muita työnvieroksujaryhmiä vähemmän. Pääkaupungissa kirjoilla olevia oli kuitenkin 70 %. Helsinki imi muilta paikkakunnilta kotoisin olevia muun muassa työmahdollisuuksien vuoksi, mutta kaikki eivät löytäneet asuntoa. Yksineläjät olivat hankalimmassa asemassa. Irtolaisnaisista 49 % oli ainakin jossain pinnarikäsittelyn vaiheessa asunnoton ja lisäksi 13 % tapauksista osoite oli kirjattu jollain muulle paikkakunnalle, joten Helsingissä ollessaan he turvautuivat tuttavien vieraanvaraisuuteen tai hätämajoitukseen. Yleisesti ottaen asunnottomuus oli erityisesti miesten ongelma niin ”tavallisina” aikoina kuin kriisitilanteessa. Pelastusarmeija ja Helsingin vieraskoti ja yömaja -yhdistyksen yömajat tarjosivat suojaa erityisesti miehille ja hätämajoitusta tarjonneissa pommisuojoissa ja tilapäisissä parakeissa miesten käytössä oli esimerkiksi vuonna 1947 88 % käytetyistä yösijoista.¹⁷⁰ Siten irtolaisnaisten sosiaalinen poikkeavuus kaikkien helsinkiläisnaisten joukossa koski myös asuntotilannetta.

Työnvieroksunnasta epäillyt irtolaisnaiset olivat harvoin saaneet koulutusta: heistä 62 % teki töitä, joissa erityistä ammattitaitoa ei vaadittu. He toimivat sekatyöläisinä, siivoojina ja tehdastyöläisinä. Seitsemän irtolaisnaista kuului henkisen työn tekijöihin ja työskenteli konttoristina, konttoriapulaisena tai myyjättärenä. Lisäksi heihin kuului eräs englannin kielen opettajana toiminut ylioppilas, jonka todettiin sallineen ”merimiesten ja vieraiden naisten käynnit asunnossaan juopottelemassa ja epäsiiveellistä elämää viettämässä”.¹⁷¹ Ammattityöläisiä oli 31 % irtolaisnaisista ja he työskentelivät muun muassa kampaajina, ompelijattarina ja tarjoilijattarina. Rajanveto ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden välillä on kuitenkin horjuvaa, koska henkilön senhetkiset työt eivät välttämättä vastanneet hänen ammatinimikettään. Irtolaisnaisten ryhmässä on 16 henkilöä, joiden ammatinimikkeeseen poliisi on lisännyt määrään ”entinen” tai ”toimeton”. Muissa pinnariryhmissä nämä tapaukset olivat yksittäisiä. Lisäksi naisten kohdalla määrittelyä vaikeuttaa se, että muutaman ”ammattinimeke” määrittyy heidän isänsä tai nykyisen tai entisen miehensä kautta, vaikka he tekivät myös ansiotöitä kodin ulkopuolella.

¹⁷⁰ Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, taulukko 227. B.

¹⁷¹ HKA, Talk, Fa:3.

Irtolaisnaisten ryhmässä yksi ammattiala on selkeästi yleisin. Vaikka poliisin kuulustelupöytäkirjoissa irtolaisnaiset liitetään ravintoloihin lähinnä vetelehtimisen, huonon seuran ja väkijuomien nauttimisen kautta, 24 % heistä myös työskenteli ruokaloissa, ”kuppiloissa” tai kahviloissa. Yleisimpiä ammatteja olivat keittiö- ja ravintola-apulainen, joiden suorittamat tehtävät, kuten tiskaus, eivät vaatineet ammattitaitoa. Lisäksi ravintolat palkkasivat keittäjiä ja tarjoilijoita. Ravintolatyö lisäsi automaattisesti viranomaisten epäilyksiä henkilön elämäntavasta. Tarjoilijattaren ja prostituoidun välinen ero nähtiin pitkään pienenä, sillä huvi- ja ravintolaelämän seuraamisen ajateltiin houkuttelevan seksin myymisellä ansaitsemiseen. Nämä kaksi liittyivät lisäksi alkoholin kanssa tiiviisti yhteen, mikä näkyy prostituoitujen ammattijakaumissa.¹⁷²

Seksin myymiseen saattoi liittyä myös muita laittomia toimeentulokeinoja. Rikollisuus ja irtolaisuus rikkoivat kumpikin lakia, mutta ilmiöiden viranomaiskäsitelyssä ja siten epäiltyjen oikeusturvassa oli selvä ero. Rikollisten tuomiot käsiteltiin tuomioistuimissa, kun taas irtolaisuus todettiin hallinnollisessa menettelyssä. Taulukossa 12 nähdään irtolaisnaisten aiempi syyllistyminen laittomuuksiin.¹⁷³ Muutama heistä on rikkonut lakia monella eri tavalla, mutta 35 % ei ollut aiemmin tehnyt mitään rikosta tai heitä oli rangaistu ainoastaan rikkomukseksi luonnehdittavasta teosta, kuten alkoholin käytöstä tai henkilötodistuksen puuttumisesta.

Kahta tapausta lukuun ottamatta irtolaisuuteen tai siveellisyyteen liittyvät tuomiot olivat työlaitosrangaistuksia tai pakkotyömääräyksiä. Vaikka irtolaislain hengen mukaan kyse oli huoltotoimenpiteestä, jonka avulla henkilö palautettaisiin järjestäytyneen yhteiskunnan pariin, vertautuvat 1940-luvun työlaitosmääräykset vapausrangaistuksiin. Työtuomion saaneita irtolaisia pidettiin useasti myös samassa paikassa rikoksesta tuomittujen kanssa. Irtolaisnaisten kohdalla sota-aikana tapahtuneet työvelvollisuuslain rikkomisesta annetut tuomiot voidaan rinnastaa työlaitostuomioihin. Sosiaalinen ongelma sai useita eri nimiä. Poikkeuslainsäädäntö paransi viranomaisten mahdollisuuksia puuttua näihin ilmiöihin. Yhteensä 33 % kaikista rangaistuista oli saanut työlaitostuomion irtolaisuudesta tai rikkonut työvelvollisuuslakia.

¹⁷² Ks. luku 4.2. Häkkinen 1995, 139–140; Järvinen 1990, 221.

¹⁷³ Tiedot yhden irtolaisnaisen rikollisuudesta puuttuvat.

Taulukko 12. Pinnariryhmä "irtolaisnaisten" rikollisuus Helsingissä 1946–1948

Ei aiempia rikoksia tai rikkomuksia	31
Rikkomus	5
Yhteensä: ei aiempia rikoksia tai rikkomus	36
Irtolaisuuteen tai siveellisyyteen liittyvä tuomio	18
Työvelvollisuuslain rikkominen	2
Irtolaisuudesta työlaitoksessa ja työvelvollisuuslain rikkominen	2
Omaisuusrikos	22
Säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti	11
Omaisuusrikos ja säännöstelymääräysten rikkominen tai laiton viinanmyynti	9
Työvelvollisuuslain rikkominen ja omaisuusrikos	1
Irtolaisuudesta työlaitoksessa, laiton viinanmyynti sekä työvelvollisuuslain ja säännöstelymääräysten rikkominen	1
Yhteensä: irtolaisuudesta, työvelvollisuuslain rikkomisesta tai rikoksesta rangaistuja	66
Kaikkiaan	102

Kukaan irtolaisnaisista ei ollut syyllistynyt väkivaltarikokseen, mutta omaisuusrikoksia, laitonta viinanmyyntiä ja säännöstelymääräysten rikkomista he sen sijaan olivat harjoittaneet alkoholiongelmiaisten pinnareiden tapaan. Rikoksiin syyllistyneistä 48 % oli tehnyt omaisuusrikoksen. Alkoholiongelmiaisten ja irtolaisnaisten omaisuusrikollisuus oli kuitenkin erityyppistä. Irtolaisnaisten rikokset olivat näpistyksiä ja varkauksia, muutamassa tapauksessa avunantoja varkauteen. Vakavampiin omaisuusrikoksiin, kuten murtoihin, ryöstöihin, kavalluksiin tai petoksiin he eivät olleet syyllistyneet. Säännöstelymääräysten rikkominen ja laiton viinanmyynti tarjosivat poikkeusoloissa tuottoisia rahanansaintakeinoja. Jompaankumpaan tai molempiin oli syyllistynyt 32 % irtolaisnaisista. Toisin kuin juopumuspidätykset, irtolaisnaisten rikollisuus tai irtolaisuuteen ja työvelvollisuuslain rikkomiseen liittyvät tuomiot eivät olleet riippuvaisia henkilöiden iästä.

Entä minkälaisia selityksiä irtolaisnaiset antoivat viranomaisille pinnarikäsittelyyn joutuessaan? Taulukosta 13 nähdään, että suurin osa irtolaisnaisista ei voinut antaa viranomaisille mitään pätevää selitystä toimeettomuudelleen: 43 % heistä ei ollut ”viitsinyt tehdä töitä”. Helsingissä käymässä olevilla henkilöillä ei ollut vakituista työpaikkaa myöskään kotiseudullaan. Ne henkilöt, jotka eivät olleet löytäneet sopivaa työpaikkaa, olivat pääasiassa ammattitaitoa omaavia henkilöitä ja kuulustelupöytäkirjojen mukaan toimeettomuuden syynä ei ollut työhaluttomuus. He

olivat yrittäneet etsiä töitä esimerkiksi lehti-ilmoitusten ja työvoimatoimiston avulla, mutta mieluista tai sopivaa paikkaa ei ollut löytynyt.

*Taulukko 13. Pinnariryhmä "irtolaisnaisten" selitykset työnvieroksunalleen
Helsingissä 1946–1948*

Vakituisesti töissä	4
Tilapäistöissä	18
Sairastaminen	10
Ei ole löytänyt sopivaa työpaikkaa	15
Ei ole välittänyt tehdä töitä	44
Henkilö käymässä Helsingissä	8
Muu syy	4
Yhteensä	103

Työvoimapulasta huolimatta kouluttamattomalle työvoimalle tarjottavat työpaikat olivat yleensä osa-aikaisia, lyhytkestoisia ja tilapäisluontoisia. Naiset saattoivat toimia esimerkiksi siivoojina kotiaskareiden hoidon lomassa silloin kun ehtivät. Naispuoleiset seka-, satama- ja rakennustyöläiset kohtasivat samat ongelmat – töiden kausiluontoisuus ja riippuvuus suhdannevaihteluista – kuin ammattitaidottomat miehetkin, mutta mahdollisesti vielä tuntuvammin. Naissukupuoli miellettiin työvoimareserviksi, jonka oletettiin joustavan työvoiman kysynnän ja markkinatilanteen mukaan. Naistyövoima oli työnantajille huomattavasti halvempaa kuin miehinen työvoima. Sota-aikana naisten tuntipalkat teollisuudessa olivat olleet noin 57 % miesten tuntipalkoista.¹⁷⁴

Irtolaisuutta yleisellä tasolla selittäviä tekijöitä voidaan etsiä työmarkkinoilta. Prostituution harjoittamisen muoto ja ammattimaisuuden aste riippuivat henkilön muista toimeentulomahdollisuuksista, joihin vaikutti koulutus ja ammattitaito.¹⁷⁵ Laillisten ansiotöiden keho palkkaus, huonot työolot sekä työsuhteiden epävarmuus ja pätkittäisyys saattoivat johtaa muiden toimeentulokeinojen etsimiseen. Taloudellisen tilanteen vaikeutuminen saattoi myös ajaa naisia prostituutioon, kuten 1930-luvun laman yhteydessä oli käynyt.¹⁷⁶ Säännöstelytaloudessa seksi oli yksi vaihdannan väline ruoan ja juoman hankkimiseen.

Irtolaisnaiset pysyivät pinnarikäsittelyssä pitkään, työasiainlautakunta käsitteli 43 % tapauksista vähintään vuoden. Irtolaisnaisista 28 % oli alle puoli vuotta työnvieroksujen kirjoissa. Näistä lähes kaikki hankkivat omaehtoisesti työpaikan tai

¹⁷⁴ Kalela 1989, 147.

¹⁷⁵ Järvinen 1990, 222.

¹⁷⁶ Peltola 2008, 149, 155.

tottelivat lautakunnan työmääräystä. Pinnarikäsittelyn kanssa samaan aikaan myös muut kontrolliviranomaiset puuttuivat henkilöiden elämäntapaan. Irtolaisnaisista ainakin 12 % oli Kumpulan sukupuolitautisairaalassa hoidettavina. Laitos oli tarkoitettu ainoastaan naisille, kuppaan tai tippuriin sairastuneet miehiä saivat hoitoa klinikkakäynneillä. 12 % irtolaisnaisista oli pinnarikäsittelyn aikana työlaitoksessa tai pakkotyössä irtolaisena ja 14 % heistä istui vankilassa rikoksesta tuomittuna.

Taulukko 14. Pinnariryhmä ”irtolaisnaisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen Helsingissä 1946–1948

Vapaan työsuhteen valvonta-ajan päättyminen	25
Työmääräyksen päättyminen	8
Henkilö vapautettu erikoistyölaitoksesta määräajan päätyttyä	3
Henkilö vapautettu erikoistyölaitoksesta ennen määräajan päättymistä hyvän käytöksen ja ahkeruuden vuoksi	3
Sairastaminen ja työkyvyttömyys	6
Lain voimassaoloaika umpeutunut	16
Henkilöä ei ole tavoitettu	7
Henkilö joutunut vankilaan	7
Henkilö joutunut irtolaisena työlaitokseen tai pakkotyöhön	10
Muu syy	18
Yhteensä	103

Irtolaisnaisten syyt pinnarikäsittelystä poistamiseen olivat hyvin kirjavia. Heistä vain 24 % hankki työpaikan vapaaehtoisesti pinnarikäsittelyyn jouduttuaan ja pysyi työpaikassa ainakin lautakunnan valvonta-ajan verran. Erikoistyölaitosesitys tehtiin 30 prosentista irtolaisnaisista, mutta kaikki heistä eivät päätyneet laitokseen asti. Yli puolessa näistä tapauksista erikoistyölaitosesitys keskeytyi ministeriössä, koska henkilö oli tuomittu rikoksesta vapausrangaistukseen tai esitystä käsitellyt toimikunta näki henkilön kuuluvan irtolaislainsäädännön piiriin. Työnvieroksujina käsitellyistä irtolaisnaisista 10 % siirrettiinkin huoltolautakunnan vastuulle. Taulukossa 14 näkyy myös, että tiukasta kontrollista ja valtakunnallisista etsintäkuulutuksista huolimatta moni irtolaisnainen jäi viranomaisten tavoittamattomiin. Lain voimassaoloajan umpeutumisen tai henkilön tavoittamatta jäämisen kautta lautakunnan valvonnasta poistui 22 % irtolaisnaisista. Kohta ”muu syy” pitää sisällään laajan kirjon syitä. Seitsemän naisista lähetettiin takaisin kotipaikkakunnalleen irtolaislainsäädännön ohjeiden tavoin. Viisi naisista avioitui ja lautakunta vapautti henkilön tästä syystä. Kahden henkilön talouden hoitamisen ajateltiin työllistävän heitä riittävästi ja asiaan vaikutti varmasti myös ajatus avioitumisen elämäntapaa rauhoittavasta vaikutuksesta.

Sotavuosina lähes kaikkia huoltolautakunnan käsittelyyn irtolaisuuden takia joutuneita naisia epäiltiin ammattihaureudesta. Sotien jälkeen muut perusteet, kuten kuljeksiva elämä ja työn vieroksuminen yleistyivät (ks. liite 8), mutta kategorisointien muuttuminen ei välttämättä heijasta todellista muutosta huoltoon otettujen naisten elämäntilanteissa. Pinnarilain tarkoittama työnvieroksunta oli uusi kategorisointi, sillä henkilö voitiin määritellä irtolaiseksi työnvieroksunnan nojalla vain silloin, jos työnvieroksunta oli tavanomaista ja henkilö oli sen takia joutunut köyhäinhoidon tarpeeseen. Pinnarilaki ja irtolaislaki tähtäsivät samaan, vaikka sosiaalisen ongelman nimitykset vaihtelivat. Tämä antoi viranomaisille mahdollisuuden soveltaa henkilöihin sekä huolto- että työmääräystoimenpiteitä.

Yhteiskunnan kiinnostus seksuaalisen käyttäytymisen kontrollointiin liittyy yhteisön hyvinvoinnin ja jatkuvuuden takaamiseen. Brittisosiologi Jeffrey Weeks on tutkinut väestökysymyksen nousua 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien ja siihen liittyvää pelkoa kansakunnan degeneraatiosta. Väestöpolitiikan merkitystä korosti entisestään toisen maailmansodan voimistamat nationalistiset ideologiat. Sodan jälkeen oli kuitenkin tarve tehdä pesäero fasistisiin väestösuunnitelmiin. Negatiivisen eugeniikan sijaan korostuivat epäsuorat vaikutustavat kuten normien vahvistaminen. Tämä johti epätoivotun ja poikkeavan käytöksen tiukempaan kontrollointiin. Weeks tulee Britannian kohdalla siihen lopputulokseen, että sodan jälkeen moninkertaistuneet prostituoitujen ja homoseksuaalien pidätykset eivät olleet merkki itse ilmiöiden yleistymisestä vaan politiikassa ja menettelytavoissa tapahtuneesta muutoksesta: prostituution ja homoseksuaalisuuden hallintaan kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota.¹⁷⁷

Pinnareina käsiteltyjen irtolaisnaisten tilannetta voidaan analysoida myös prostituutiosta tehtyjen selitysmallien ja sukupuolikulttuurissa tapahtuneiden muutosten avulla. Seksin myyminen ja ostaminen eivät olleet vain poikkeusajan ilmiöitä, mutta 1940-luvun kriisivuosina prostituutio yleistyi Helsingissä huomattavasti ja levisi pääkaupungissa uusiin paikkoihin, kuten työläisravintoloihin.¹⁷⁸ Samoin kuin kaikkien tarpeiden ja palveluiden markkinoilla, myös seksikaupassa vallitsee kysynnän ja tarjonnan laki. Sota kasvatti seksuaalisesti aktiivisimmassa iässä olevien miesten ja naisten välimatkaa lähettämällä miehet rintamalle ja jättämällä naiset kotirintamasta

¹⁷⁷ Weeks 1989, 232–235, 239–240.

¹⁷⁸ Häkkinen 1995, 119.

huolehtimaan. Sota-ajan pula levittäytyi siten kaikille elämänalueille ja rintamamiehiä saattoi vaivata kova naisenkaipuu ja -puute. Pitkä pakon sanelema pidättäytyminen johti intensiivisiin kohtaamisiin, sillä loman onnistumista mitattiin paitsi nautitun alkoholin määrällä, myös seksikokemuksilla.¹⁷⁹

Suhtautumista seksuaalisuhteisiin muokkasi sukupuolten välisen etäisyyden lisäksi myös sodan arvaamattomuus. Jatkuva kuoleman ja menettämisen pelko ajoi ihmisiä elämään ”kuin viimeistä päivää” ja solmimaan lyhytaikaisia suhteita nopeasti. Sota-aikana solmitut avioliitot olivat keskimääräistä eroalttiimpia.¹⁸⁰ Kaikki haluttiin kokea heti ennen kuin oli liian myöhäistä. Sodan aikainen liikkuvuus irrotti ihmisiä kotiseudultaan ja lisäsi kohtaamisia ja kontakteja ennestään tuntemattomien ihmisten välillä. Tämä heikensi sukupuolisuhteisiin kohdistunutta sosiaalista säätelyä. Raskaaksi tulemisen ja yksin pienen lapsen kanssa jäämisen pelko saattoivat hillitä naisten rohkeutta heittäytyä hetken vietäväksi, mutta miehiä asia ei samalla tavoin kosketanut.

Virallisen ja epävirallisen sosiaalisen kontrollin heikkenemisestä huolestuneet huolto- ja kontrolliviranomaiset murehtivat kriisiajan vaikutusta kansalaisten moraalikäsitteisiin ja myös kriminologit näkivät sen suurimpana syynä kasvaneeseen rikollisuuteen. Omaisuus- ja väkivaltarikollisuusaalto alkoi laantua vuoden 1945 jälkeen. Seksuaalirikokset eli raiskaukset ja siveellisyyserikokset olivat sen sijaan alkaneet yleistyä jatkosodan sytyttyä ja lisääntyivät voimakkaasti koko 1940-luvun jälkipuoliskon ajan.¹⁸¹

Rikollisuuden saamiseksi kuriin etsittiin tiukempia kontrollitoimia. Seksuaalikäyttäytymisen suhteen vallitsi kaksinaismoraali: vastuu normien noudattamisesta säilytettiin naisten harteille ja heidän siveellisyyttä valvottiin huomattavasti tarkemmin. Oman käytöksen, esimerkin ja itsehillinnän kautta naisten tuli pystyä säätelemään myös miesten toimintaa. Seksuaalikäyttäytymisen kautta arvioitiin myös naisten isänmaallisuutta. Tätä kautta yritettiin myös vahvistaa perinteistä sukupuolijärjestelmää, jota kodin ulkopuolella työskentelevät naiset ja heille avautuneet uudet toimintamahdollisuudet julkisessa tilassa kriisiaikana uhkasivat.¹⁸² Seksikaupan

¹⁷⁹ Näre 2008, 340.

¹⁸⁰ Näre 2008, 336.

¹⁸¹ Jaakkola 1987, 50–54.

¹⁸² Hagemann 2004, 406–409, 415.

kontrollointipyrkimykset onkin nähty laajemmin kaikkiin naisiin kohdistuvana valvontana. Prostituoitujen sosiaalisella leimaamisella peloteltiin ja valvonnalla rajoitettiin naisten sosiaalista ja seksuaalista liikkumavaraa sekä myös konkreettista liikkumatilaa ajan ja paikan suhteen.¹⁸³ Pinnarilaki tarjosi keinon puuttua vakiintuneen parisuhteen ihanteesta poikkeavien naisten elämäntapaan.

3.2 Evakosta laivatytöksi

Kriisiajankohtaan kiinnittyviä yksilökohtaisia selityksiä irtolaismaisen elämäntavan aloittamiselle voidaan löytää seuraavasta tapauksesta. Eräs työnvieroksujen joukkoon kirjattu nuori nainen oli vuonna 1927 Sortavalassa syntynyt Annikki Silvola. Tammikuussa 1943 nuori tyttö tuli ensimmäistä kertaa Helsinkiin, missä toimi lastenhoitajana erään kaksilapsisen perheen luona. Perheen isä oli lähtöisin Sortavalasta ja toimi valtion virkamiehenä. Puolen vuoden jälkeen tyttö palasi kotikaupunkiinsa, mistä joutui lähtemään äitinsä kanssa kesäkuussa 1944.¹⁸⁴ Ensin evakot vietiin Pohjanmaalle Vähäänkyröön, mutta sieltä matka jatkui joulukuussa Joensuuhun. Äiti hankki itselleen töitä eräästä leipomosta ja 17-vuotias tytär toimi paikan asiatyttönä. Vuosi evakkomatkalta lähtemisen jälkeen Silvolat vaihtoivat jälleen paikkakuntaa muuttaessaan Myllykoskelle leipomon mukana.

Silvolan vanhempi sisar asui Espoon maalaiskunnassa, ja joulukuussa 1945 hän matkusti tätä tervehtimään Leppävaaraan. Nuori nainen viihtyi suuren kaupungin lähistöllä ja hankki työpaikan eräästä tehtaasta tammikuussa 1946. Huhtikuun lopussa Silvola lähti sisarensa kanssa äitiään tervehtimään. Tämä yritti saada tyttärtään jäämään Myllykoskelle, jossa vanha työpaikkakin olisi odottanut häntä. ”Hiljainen maalaiselämä” ei kuitenkaan tyydyttänyt Silvolaa, joten hän palasi Leppävaaraan ja hankki myyjättären paikan Helsingistä. Kesäkuun alussa hän aloitti työt Hämeentien varrella sijainneessa jäätelöbaarissa. Työskenneltyään paikassa kolme viikkoa Silvola jätti työn, koska hänen kätensä eivät sietäneet kylmää.¹⁸⁵

Jäätyään toimeettomaksi Annikki Silvola ei enää yrittänytkaan hankkia työpaikkaa eikä palannut Myllykoskelle äitinsä toistuvista pyynnöistä huolimatta. Hän

¹⁸³ Järvinen 1990, 249–250.

¹⁸⁴ Silvolan isää ei mainita työasiainlautakunnan aktissa eikä muissa lähteissä.

¹⁸⁵ HKA Osrek; HKA, Talk, Bf:45; HKA, Talk, Fa:19.

asui sisarensa luona ja tuli toimeen tämän ja äitinsä lähettämien ruoka- ja vaatepakettien avulla. Silvola oli vasta 19-vuotias ja äitinsä holhouksen alainen. Joutuessaan huoltopoliisiin kuulusteltavaksi elokuun lopussa nuori nainen myönsi hankkineensa rahaa myös prostituutiolla. Hän oli liittynyt ravintoloissa ”useimmiten merimiesten seuraan, joiden kanssa on sitten lähtenyt milloin laivaan milloin miesten asuntoon”. Yhteensä hän arveli ansainneensa näillä matkoilla 3000–4000 markkaa. Kuulustelussa Silvola kuitenkin sanoi, että oli koko ajan ajatellut hankkivansa pian työpaikan ja ryhtyvänsä taas elämään kunnollisesti. Nämä aikeet olivat jääneet vain ajatuksiksi ”toisten tyttöjen yllyttämänä”. Näiden parin kesäkuukauden aikana poliisi oli ottanut hänet kiinni vain kerran. Tällöin laivatyttö oli mennyt luvatta kielletylle satama-alueelle ja saanut sakkoja myös päihtymyksestä.¹⁸⁶

Silvola todettiin irtolaiseksi huoltopoliisin ensimmäisessä kuulustelussa ja Uudenmaan lääninhallitus määräsi hänet pakkotyöhön kahdeksi kuukaudeksi. Päätös oli ankara, sillä huoltolautakunta ei ollut aiemmin antanut Silvolalle edes varoitusta. Viranomaiset uskoivat, että määrätietoiset huoltotoimet saisivat hänet palaamaan kaidalle polulle. Pakkotyörangaistusta täyttämään Silvola matkusti Karvian varavankilaan Pohjois-Satakuntaan. Tuomitut raivasivat suota ja viljelivät näin saatuja peltoalueita. Silvola vapautui 21.11.1946 ja joulukuun puolivälissä poliisi antoi hänelle työasiainlautakunnan kehotuksen hankkia työpaikka tai antaa tyydyttävä selitys 14 vuorokauden aikana. Tähän Silvola ei reagoinut ja niinpä hän sai työmääräyksen kuudeksi kuukaudeksi Airamien lampputehtaalle. Sinne Silvola ei kuitenkaan koskaan ilmaantunut ja helmikuun puolivälissä huoltopoliisi otti naisen kiinni irtolaisena. Poliisilaitos toimitti hänet Helsingin lääninvankilaan odottamaan lääninhallituksen päätöstä. Silvola lähetettiin nyt jo toista kertaa työlaitokseen. Tällä kertaa paikka löytyi Hämeen työlaitoksesta, missä häntä oli lääninhallituksen päätöksen mukaan pidettävä korkeintaan vuosi.

Helsingin työasiainlautakunta heräsi tiedustelemaan Annikki Silvolan olinpaikkaa lokakuussa 1948. Työlaitos ilmoitti irtolaisuudesta rangaistun vapautuneen jo edellisen vuoden syyskuun lopussa. Lääninvankila-aika mukaan luettuna hän oli kärsinyt seitsemän ja puolen kuukauden rangaistuksen. Työlaitoksesta vapauduttuaan

¹⁸⁶ HKA, Talk, Fa:19.

Silvola oli matkustanut äitinsä luokse Myllykoskelle ja työskenteli saman leipomon palveluksessa, jossa oli ollut töissä ennen pääkaupunkiseudulla viettämäänsä vuotta.¹⁸⁷

Pinnarilain ensimmäisen pykälän mukaan lakia ei tullut soveltaa henkilöihin, joiden hoito kuului irtolaislain alaisuuteen, mutta Annikki Silvolan tapaus osoittaa irtolais- ja pinnarilain yhtymäkohdat. Nuori tyttö oli passitettu irtolaisena pakkotyöhön heti ensimmäisen irtolaispidätyksen seurauksena, mutta huoltopoliisi halusi varmistaa, että tytölle voitiin antaa uusi työkäsky, jos tämä tavattaisiin uudestaan toimettomana. Työnvieroksujaksi määrittelemisen oli varotoimenpide, jolla yritettiin varmistaa, ettei tyttö sortuisi laivatyön elämään työlaitostuomiosta vapauduttuaan.

Irtolaisille tarkoitetut työlaitokset tarjosivat lain mukaan hoitoa, mutta irtolaiset itse kokivat työlaitosajan rangaistuksena ja heidän asemansa oli pitkälti verrannollinen rikoksista tuomittuihin vankeihin. Työlaitoksissa naiset tutustuivat uusiin ihmisiin ja saattoivat luoda tärkeitä ystävyyskontakteja. Tällainen ympäristö saattoi kasvattaa henkilöä omaksumaan tietyn alakulttuurin ajatusmaailman ja opettaa uusia laittoman toiminnan tapoja. Työlaitoksessa nuori tyttö saattoi oppia ja omaksua prostituoidun ammatin.¹⁸⁸

Toisen työlaitostuomion jälkeen Annikki Silvola jätti pääkaupungin houkutukset ja ryhtyi työntekoon. Irtolaisuus vaikuttaisi jääneen lyhytaikaiseksi, pääkaupungissa vietettyyn aikaan liittyneeksi elämänvaiheeksi. Silvola oli joutunut jättämään kotinsa ja lähtemään evakkomatkalle. Paikkakunnalta toiselle muuttaminen lisää muuttajien normeista poikkeavaa käyttäytymistä silloin, kun se katkaisee epävirallisen kontrollin siteitä.¹⁸⁹ Useiden paikkakunnan vaihdosten jälkeen Helsingin seudulle muuttaminen viimeistään irrotti Silvolan tutuista sosiaalisista siteistä. Uudet ystävät ja vieras ympäristö houkuttelivat kokeilemaan laivatyön elämää. Äitinsä luokse ”hiljaiseen maaseutuelämään” palattuaan Silvola aloitti taas kunniallisen työnteon.

Aiemmassa prostituutitutkimuksessa on tuotu ilmi, että seksin myyminen saattoi olla lyhytaikainen ja tilapäinen toimeentulokeino nuorille, hiljattain maalta muuttaneille naisille. Lyhyen prostituutiouran jälkeen henkilö saattoi palata järjestäytyneeseen yhteiskuntaan ja tavanomaisen elämän pariin. Silvola ei missään vaiheessa ollut ammattiprostituoitu, joka olisi hankkinut koko toimeentulonsa seksin

¹⁸⁷ HKA, Talk, Fa:19.

¹⁸⁸ Oppimisteoriasta ks. Kivivuori 2008, 222–223.

¹⁸⁹ Kivivuori 2008, 198–200.

myymisellä. Vaikka hän otti seuralaisiltaan vastaan rahaa, hän tuskin identifioi itseään prostituoiduksi ainakaan ennen huoltopoliisin käsittelyyn joutumistaan. Olihan hänellä ”koko ajan” ajatuksena hankkia kunnon työpaikka. Seuraava tapaus havainnollistaa, miten pitkään jatkuneeseen irtolaisuuteen liittyi usein myös muunlaista syrjäytymistä.¹⁹⁰

3.3 Juopottelija, viinatrokari, irtolainen

Yhteiskunnasta syrjäytymiseen saattoi irtolaisnaisten kohdalla liittyä myös alkoholinkäyttöä ja rikollisuutta. Yksi esimerkki tällaisesta on Martta Virran tapaus. Virta oli syntynyt Pohjois-Savossa vuonna 1904 ja lähtenyt 14-vuotiaana kotoaan piikomaan. Seitsemän vuotta myöhemmin hän avioitui naapurikunnasta kotoisin olevan työmiehen kanssa, joka oli morsiantaan lähes kymmenen vuotta vanhempi. Pariskunta asettui ensin Forssan lähistölle, mutta muutti parin vuoden päästä Tornioon ja sieltä Turkuun. Helsinkiin pariskunta tuli syyskuussa 1929.¹⁹¹ Pääkaupungissa perhe asettui asumaan Kallioon. Martta Virta työskenteli siivoojana ja tehdastyöläisenä ja hänen miehensä kirvesmiehenä. Maaliskuussa 1933 pariskunnalle syntyi poikalapsi. Perheen isä kuoli kolme vuotta myöhemmin maaliskuussa 1936 aivohalvaukseen ja keuhkotautiin. Yksinhuoltajaksi jäätyään Virta joutui ensimmäistä kertaa poliisin kanssa tekemisiin. Vuonna 1938 hänet pidätettiin irtolaisuudesta, mistä huoltolautakunta antoi naiselle heti varoituksen. Virta synnytti toisen lapsensa toukokuussa 1938 ja seuraavan vuoden helmikuussa hän avioitui lapsen isän kanssa, joka työskenteli kivityömiehenä. Martta Virrasta tuli nyt Toivanen.¹⁹²

Artturi Toivaseen tutustuminen ja avioituminen eivät tasoittaneet Martan elämänkulkua. Uusi aviomies oli hankkinut mittavan rikosrekisterin omaisuusrikoksilla. Ensimmäisen kerran Toivanen oli ollut vankilassa 16-vuotiaana vuonna 1921. Seitsemännen vankeustuomion jälkeen hän oli siirtynyt omaisuusrikoksista alkoholijuomien luvattomaan myyntiin 1930-luvun puolivälissä. Martta Toivanen alkoi toimia yhdessä miehensä kanssa viinan salakauppiaina. Ensimmäistä kertaa heidät saatettiin oikeuden eteen huhtikuussa 1939. Kuukautta aiemmin pariskunta oli myynyt parille tuntemattomalle miehelle puolen litran pöytäviinapullon 40 markalla.

¹⁹⁰ Häkkinen 1995, 112–121; Weeks 1989, 117.

¹⁹¹ KA, HRO, Cb X:58, 3.12.1946 § 15.

¹⁹² Tilastokeskus, Kuolintodistukset; HKA Osrek; HKA, Talk, Fa:19.

Oikeudessa Martta Toivanen sai 400 markkaa sakkoja. Poliisin kuulustelussa hän oli kertonut päivätuloikseen tehdastyöläisenä noin 40 markkaa. Viinan salakauppa tarjosi säännöllisen toimeentulokeinon Toivasille. Myös lokakuussa 1940 heidät otettiin kiinni samasta rikoksesta ja samasta paikasta Hakaniemestä. Tällä kertaa raastuvanoikeus sakotti kumpaakin puolisoa.¹⁹³

Martta Toivanen ei ainoastaan käynyt kauppaa väkijuomilla, vaan sotien aikana poliisi merkitsi hänen nimilehtikorttiinsa useita juopumuspidätyksiä ja kiinniottoja irtolaisuudesta epäiltynä. Jokaisella kerralla hänet otti kiinni Kallion poliisipiiri. Alkoholin salakauppa jatkui ja toukokuussa 1942 Toivasta sakotettiin edellisvuoden marraskuussa tapahtuneesta väkijuomalain rikkomisesta. Toivasten luona oli ollut eräs iäkäs prässäjä, muuan sotamies ja eräs yleinen nainen ryypäämässä. Illan kuluessa heille oli tullut riitaa viinapullon maksamisesta, sillä Martta Toivanen ei ollut antanut prässäjän vaihtorahoja. Raastuvanoikeudessa naiselle määrättiin sakkoja 1600 markkaa, mikä vastasi Toivasen 53 päivän palkkaa siivoojana.¹⁹⁴

Seuraavan kerran Martta Toivanen joutui oikeuteen tammikuussa 1943 sattuneesta tapauksesta. Toivaset olivat tutustuneet eräässä Hakaniemen ruokalassa pariskuntaan, jonka houkutteli lähtemään mukaansa asunnolleen IV linjalle. Nelikko oli jatkanut ryypiskelyä ja tämän jälkeen Martta Toivanen oli myynyt uusille tuttavilleen kaksi puolen litran viinapulloa. Pantiksi hän oli ottanut miehen päällystakin. Seuraavana aamuna mies oli herännyt ilman takkia ja huomannut toisen pulloista sisältävän vettä. Hän kuitenkin myönsi olleensa niin humalassa, ettei muistanut edellisillan tapahtumia. Martta Toivasta sakotettiin jälleen, tällä kertaa summa oli 4000 markkaa. Kahden viinapullon hinta salakaupassa oli ollut 500 markkaa.¹⁹⁵ Martta Toivanen sortui juopottelun myötä myös muihin laittomuuksiin. Toukokuussa 1943 hän oli ensin ryypiskellyt kotonaan ja lähtenyt sitten tapaamaan erästä tuttuaan Hämeentien varteen. Paluumatkalla hän oli huomannut auton täynnä ravintolatuoleja ja ottanut kaksi 450 markan arvoista tuolia mukaansa. Parisataa metriä myöhemmin eräs rakennustyömies otti hänet kiinni. Toivanen väitti, ettei hänen tarkoituksenaan ollut ollut varastaa tuoleja,

¹⁹³ KA, HRO, Cb VIII:307, 8.11.1940 § 4; KA, HRO, Cb VIII:284, 13.4.1939 § 34.

¹⁹⁴ HKA, Talk, Fa:19; KA, HRO, Cb VII:355 asiakirjavihko 43/1942; KA, HRO, Cb VII:343, 13.5.42 § 24.

¹⁹⁵ KA, HRO, Cb VI:110, 16.6.43 § 11.

vaan syytti kuulustelussa humalasta johtunutta päähänpistoa. Tuolivaras sai viisi kuukautta ehdollista vankeutta.¹⁹⁶

Martta Toivanen teki myös ansiotöitä jatkosodan aikana. Kuitenkin rakennustyöläisen työsuhteet jäivät usein lyhyiksi. Työintoisellekaan ei välttämättä olisi riittänyt alalla töitä raaka-ainepulan ja säännöstelyn vallitessa, mutta Toivasen työsuhde päättyi toisinaan pidätetyksi joutumiseen. Välillä Toivanen kävi kotiseudullaan maataloustöissä ja teki satunnaisesti siivousta ja pyykkäystä. Toivasen lapset oleskelivat maalla ainakin kesäaikaan. Tilapäiset työsuhteet eivät kuitenkaan tyydyttäneet työvelvollisuuslautakuntaa ja huhtikuussa 1944 nainen passitettiin erikoistyöleirille, kun hän oli jäänyt töistä pois ilmoittamatta. Toivanen työskenteli Uuraisten leirillä metsätyössä ja myöhemmin Hattulan leirillä, jossa naiset tekivät sisätöitä, kuten ompelua ja kutomista.¹⁹⁷

Erikoistyöleiriltä Toivanen vapautui elokuussa 1944, koska hänellä todettiin luumätä oikeassa sääressä. Jalka ei päässyt kunnolla parantumaan, ja toukokuun alussa 1945 Martta Toivaselta katkesi jalka. Enää hän ei olisi edes pystynyt käymään ansiotöissä, eikä voinut enää myöskään maksaa vuokraa asunnosta. Artturi Toivanen oli lähtenyt kaupungista jo edellisvuoden kesänä ja Martta Toivanen joutui kodittomaksi. Martta Toivanen muutti asumaan Vilhonvuorenkadun väestösuojaan Sörnäisten rantatielle ja jatkoi tervehdyttyään siivous- ja pyykkitöiden tekemistä ansaiten 200 markkaa päivässä.

Yksi asia ei muuttunut: Toivasen rahat hupenivat edelleen alkoholiin. Syyskuussa 1945 Martta Toivanen oli ollut viettämässä iltaa eräässä kuppilassa ja varastanut päällystakin eräältä seurueen miehistä. Seuraavana aamuna Toivanen oli herännyt Tammisalossa tuntemattoman miehen seurasta takki mukanaan. Toivanen saatiin myöhemmin kiinni, mutta tällöin hän oli jo ehtinyt myydä vaatteiden ja käyttää rahat viinaan ja ruokaan. Toisesta varkaudesta langetettiin kuuden kuukauden rangaistus, jonka hän kärsi Pelson suovankilassa Kainuussa. Toukokuun puolivälissä 1946 Toivanen vapautui ja jatkoi maatöiden tekemistä Kainuussa. Siellä hän työskenteli heinäkuun loppuun, jolloin hän palasi Helsinkiin. Elo–syyskuussa 1946 hänet pidätettiin

¹⁹⁶ KA, HRO Cb IX:224, asiakirjavihko 218/43.

¹⁹⁷ HKA, Talk, Bf:12; N. Saarnio: Erikoistyöleirit. *Suomen poliisilehti* 15/1944, 458.

juopumuksesta yleisellä paikalla kolme kertaa ja Kallion poliisipiiri sakotti häntä myös sukupuoliyhteyden harjoittamisesta julkisella paikalla.¹⁹⁸

Syyskuun lopussa Toivanen lähti pariksi viikoksi Saloon maatöihin. Viikko Helsinkiin paluun jälkeen nainen tuotiin Pengerkadulle kuulusteltavaksi, koska hänet oli tavattu juopuneena erästä Vallilan ruokalasta. Poliisi luokitteli Toivasen työnvieroksujaksi. Kuulustelija kirjasi, että epäillyn ”on todettu maleksivan ruokaloissa sekä epäillään hänen osallistuneen ryöstöön”. Ryöstöllä viitattiin siihen, että hänen istumapaikaltaan ”mustasta maijasta” oli löydetty hänen seurassaan olleen miehen täytekynä. Työnvieroksua oli iältään 42-vuotias ja siviilisäädyltään eronnut. Naisen 9- ja 14-vuotiaiden lasten kerrottiin asuvan maaseudulla.¹⁹⁹

Poliisilla oli useita syitä yrittää toimittaa vakiasiakkansa pois kaupungin kaduilta: toistuvat päihtymyspidätykset, alkoholin salakauppa ja juovuspäissä tehdyt varkaudet. Erikoistyöleirirangaistuksen jälkeinen elämäntapa täytti myös irtolaisuuden tunnusmerkit. Virran tapausta ei kuitenkaan viety huoltolautakunnan käsiteltäväksi, vaikka tämä oli edellisvuotena saanut toista kertaa varoituksen irtolaisuudesta. Sen sijaan Virralle annettiin työasiainlautakunnan kehoitus hakeutua töihin kahden viikon aikana. Kuitenkin jo kymmentä päivää myöhemmin tälle annettiin työmääräys puoleksi vuodeksi Arabian tehtaille samassa yhteydessä kun hänet pidätettiin juopumuksesta. Paria päivää myöhemmin neljäs poliisipiiri sakotti häntä samasta syystä uudestaan. Tässä välissä poliisi oli kuulustellut häntä varkaudesta epäiltynä. Marraskuun puolivälissä lautakunta muutti työmääräyksen kohdetta Suomen kaapelitehtaaksi. Poliisi sai Toivasen kiinni ja toimitti hänet työpaikalle. Siellä hän oli kyllä ilmoittautunut, muttei aloittanut työtään. Tämän vuoksi Toivasesta tehtiin erikoistylaitosesitys. Tällä välin hän oli kuitenkin joutunut tutkintovangiksi Katajanokalle ja lähetetty toistamiseen Pelson varavankilaan hänen rikottuaan ehdonalaista.

Maaliskuun puolivälissä 1947 Toivanen pääsi ehdonalaiseen vapauteen. Vankeinhoitovirasto oli hankkinut hänelle työpaikan Tavastilan naisten työtuvalta, minne jaettiin työmääräyksiä myös irtolaisille ja pinnareille. Työtupa sijaitsi Kymin kunnassa Kotkan lähellä, ja se oli syntynyt, kun Karjalan työlaitos oli evakuoitu. Reilun kahden kuukauden jälkeen Toivanen palasi pääkaupunkiin ja hankki työpaikan Arabian tehtaalta – samasta paikasta mihin hänelle oli ensimmäisen kerran annettu työmääräys.

¹⁹⁸ KA, HRO, Cb X:47, asiakirjavihko 516/1945; HKA, Talk, Fa:19.

¹⁹⁹ KA, HRO, Cb X:58, § 15; HKA, Talk, Fa:19.

Toivanen lähetti lautakunnalle työtodistuksen, johon oli merkitty hänen aloittaneen tehtaalla 3.6.1947.

Suomen kaapelitehtaan työmaan päällikön erikoistylaitosesitys oli kuitenkin edelleen voimassa ja huoltopoliisi toimitti Toivasen lääkärintarkastukseen. Hänen yleiskuntonsa todettiin kohtalaiseksi, joten hän kelpasi raskaaseenkin työhön. Lisäksi lääkäri kirjoitti tarkastettavan olevan vakinaisessa työssä ja vaikuttavan ”työhaluiselta”. Tämä suosittelee, että pinnari saisi pitää oman vapaaehtoisesti hankitun työpaikkansa. Huoltolautakunnan lausunnon mukaan Toivanen ei ollut laitoshoidon tarpeessa, vaikka tämä olikin edellisenä vuotena ollut lautakunnan käsiteltävänä kolme kertaa. Toivasen perhe palasi yhteen ainakin hetkeksi. Martta Toivanen muutti Maunulaan, minne Artturi Toivanen oli vastikään asettunut pariskunnan tyttären kanssa. Työasiainlautakunta antoi erikoistylaitosesityksen raueta. Lautakunta seurasi Toivasen työskentelyä vielä puolen vuoden ajan, ja kun hänen lokakuun alussa todettiin olevan edelleen säännöllisesti työssä Arabian tehtailla, valvonta voitiin lopettaa.²⁰⁰

Useat tekijät johtivat Martta Toivasen pinnarikäsittelyyn. Irtolaisuuden lisäksi hänellä oli alkoholiongelmia, hän myi viinaa laittomasti ja varasteli humalassa. Toivasen elämänhallintaongelmat eivät liittyneet ainoastaan sotaan ja kriisiaikaan, vaan hänen syrjäytymisensä oli alkanut ensimmäisen aviomiehen kuoleman jälkeen 1930-luvun jälkipuoliskolla. Sota-ajan säännöstelytalous ja tiukentunut alkoholin anniskelu lisäsivät ja paransivat entisestään mahdollisuuksia laittomiin toimeentulokeinoihin. Niistä saattoi tulla myös entistä hyväksyttävämpiä. Muun muassa avioliitto ja parisuhde luovat epävirallista sosiaalista kontrollia ja vähentävät yksilön rikosalttiutta. Ryhmäsidonnaisuudella on kuitenkin toivottu vaikutus vain silloin, jos muut henkilöt ovat sitoutuneita yhteiskunnan vallitseviin normikäsitteisiin.²⁰¹ Tutustuminen väkijuomia välittävään elämäntaparikolliseen tuntuisi sinetöineen alaspäin suuntautuneen kierteen. Artturi Toivanen kuului rikolliseen alaluokkaan, jolta Martta Toivanen omaksui normeja rikkovan elämäntavan, rikoksen tekemisen tekniikoita ja rikollisuudelle suotuisia asenteita.

Laiton viinanmyynti oli vakiintunut Toivasen pariskunnan toimeentulokeinoksi. Tämän lisäksi Martta Toivanen syyllistyi humalapäissään joihinkin varkauksiin. Teot eivät kuitenkaan olleet suunnitelmallisia eikä Martta

²⁰⁰ HKA, Talk, Fa:19.

²⁰¹ Kivivuori 2008, 194–196, 219–222.

Toivanen saanut omaisuusrikoksista pysyvästi toimeentuloaan. Päälystakin myymisestä saadut rahat kuluivat elämiseen, mikä tämän irtolaisnaisen tapauksessa tarkoitti viinaa ja ruokaa. Artturi Toivanen saattoi olla sekaantunut vakavampiin laittomuuksiin, mutta hänen vaimonsa näyttäisi olleen järjestysviranomaisille ensisijassa sosiaalisessa eikä rikollisessa mielessä ongelmallinen tapaus.

Irtolaismaisesta elämäntavasta oli sitä vaikeampi irtautua mitä pidempään se oli jatkunut. Martta Toivanen joutui useaan otteeseen vankilaan, vaikka rikokset itsessään eivät olleet kovin vakavia. Varkauksiin liittyi hänen kohdallaan aina itsekontrollia madaltava alkoholinkäyttö.²⁰² Maaliskuussa 1947 Toivanen kuitenkin hankki itse oma-aloitteisesti työpaikan. Työasiainlautakunnan seurannalla saattoi olla vaikutusta Toivasen työskentelyyn, sillä hän pysyi paikassa ainakin valvonnan ajan. Martta Toivasen ryhdistäytyminen ei kuitenkaan kestänyt. Hänen myöhemmistä vaiheistaan on osoiterekisterissä tieto: 1.1.1950 Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila.²⁰³

²⁰² Toisaalta myös alkoholinkäyttöä voidaan selittää heikolla itsekontrollilla. Heikon itsekontrollin omaava henkilö ei pysty pitkäjänteiseen toimintaan, vaan pyrkii tyydyttämään halunsa ja tarpeensa välittömästi esimerkiksi päihteiden avulla. Kivivuori 2008, 90–98.

²⁰³ HKA, Osrek.

4 Työmarkkinoiden leveässä marginaalissa

”Ainoastaan siinä tapauksessa, että ihminen jo nuoruudestaan on totutettu pitämään työtä ei ainoastaan elämänehtonaan, vaan myös elämäntehtävänänsä sekä samalla tajuamaan, että vain sellainen ihminen ja kansalainen saavuttaa elämässä kestävän aseman, joka osoittautuu suhteessa kokonaisuuden menestykseen terveesti vaikuttavaksi ja hyödylliseksi, vähenee kurjuus ja sen mukana juoppous ja muut paheet maailmasta.”²⁰⁴

Kuten yllä olevasta lainauksesta käy ilmi, työnteko oli huolto- ja järjestysviranomaisille tärkein linkki yksilön ja yhteiskunnan välillä. Irtolaisten, rikollisten, keinottelijoiden ja alkoholistien lisäksi sotainvalidit, evakot sekä sotalesket ja -orvot yritettiin kiinnittää yhteiskuntaan ja sen jälleenrakentamiseen työnteon ja ammattiopetuksen kautta. Pinnarilakia käsiteltäessä täytyy sosiaalisiksi ongelmiksi käsitettyjen ilmiöiden lisäksi ottaa huomioon ajanjakson työvoimatilanne ja -politiikka. Vuosisadan alun agraarisessa yhteiskunnassa työttömyys liittyi vuodenkiertoon ja työttömyys ymmärrettiin pitkään vain maatalouden ulkopuolella ilmeneväksi työnpuutteeksi. Varsinainen valtiollinen työttömyyspolitiikka oli saanut alkunsa 1930-luvun laman yhteydessä, kun laajamittaista työttömyyttä yritettiin lääkitä hätäaputyömaita perustamalla. Rahallisen avun jakamista vältettiin, koska sen nähtiin antavan väärä signaali. Pääasiallinen työttömyyshuollon muoto oli pitkään köyhäinhoito, joka perustui takaisinmaksuvelvoitteeseen. Avun saanti tarkoitti myös kontrolloitavaksi alistumista. Laman myötä työttömyyden torjunta alettiin mieltää myös osaksi sosiaalipolitiikkaa yhteiskuntarauhan turvaamisen näkökulmasta.²⁰⁵

Sotienaikainen niukkuus ulottui myös työvoiman tarjontaan, minkä vuoksi valtiollinen ohjaus ulotettiin tällekin saralle. 1940-luvulla suhtautuminen työttömyyteen muutenkin muuttui, mitä heijastaa työvoima-asioiden keskittäminen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön vastuulle vuonna 1941. Sotatilán aiheuttamalla työvoimapulalla oli tietenkin vaikutuksensa, mutta samalla työ alettiin käsittää yhteiskunnallisen tuotannon tekijänä. Vuonna 1943 talouspolitiikan johtavaksi virkamiessuunnittelijaksi nousi Eljas Kahra. Hän sai valtioneuvostolta tehtävän laatia

²⁰⁴ Kansanmoraali ja demokratian tulevaisuus. Bruno Sarlinin Kansalaisjärjestöjen raittiustoiminnan Keskusliitto r.y.:n suurkokouksessa 27.10.1945 pitämä puhe. *Huoltaja* 22/1945, 451.

²⁰⁵ Kalela 1989, 78–80, 88–92.

selvitys siitä, mihin toimenpiteisiin valtion tulisi ryhtyä, jotta sodan päätyttyä torjuttaisiin laajamittainen työttömyys. Rintamalta kotiutuvien miesten ja asetarviketeollisuudesta vapautuvan työvoiman pelättiin jäävän toimeettomiksi. Lääkkeeksi Kahra suunnitteli muun muassa työvoiman pikakouluttamista ja työnantajien velvoittamista palkata uudelleen asepalveluksesta palaavat entiset työntekijät. Huomio keskitettiin rintamamiehiin, sodan aikana työmarkkinoille tulleiden naisten työllistäminen oli toissijaista. Sotien aikana naiset olivat osoittautuneet merkittäväksi työvoimareserviksi, jonka hyvänä puolena nähtiin joustavuus markkinatilanteen mukaan. Naistyövoimaa ei ajateltu lisäävän pysyvästi. Täystyöllisyys oli virallisena tavoitteena, mutta naisilla arvioitiin riittävän tarpeeksi työtä kodin piirissä.²⁰⁶

Vuoden 1944 kuluessa työttömyyden sijaan sodanjälkeiseksi uhaksi alkoi nousta työttömyyden sijaan työvoimapula. Työvelvollisuusmääräykset peruttiin kuitenkin jo syyskuun 1944 lopussa, koska hallitus pelkäsi sodan aiheuttaman tyytymättömyyden kärjistymistä. Työvoimalle riitti kysyntää maa- ja metsätalouden lisäksi rakennustoiminnassa, sillä rakennustöitä ja investointeja oli sodan aikana jouduttu lykkäämään. Sotakorvausten myötä metalliteollisuuden rakentaminen ja tuotanto tarvitsivat työvoimaa.²⁰⁷

Työvoimavajauksen takia kaikki inhimilliset resurssit oli tarpeen ottaa käyttöön. Näihin talkoisiin vedettiin kaikki kansalaiset mukaan, myös ne, jotka muuten olivat syrjässä järjestäytyneestä yhteiskunnasta. Pinnarilain säätäminen kuului osana tähän työvoiman tarjonnan lisäämiseen. Jo aiemmin oli irtolaisten kohdalla todettu, että ”johdonmukaisella ohjauksella ja riittävässä valvonnassa voidaan yhteiskunnan hyödyttömätkin ainekset saada kaikkia hyödyttävään työntekoon”²⁰⁸. Huoltolainsäädännöllä oli yhteys työvoiman riittävyyden takaamiseen.

²⁰⁶ Kalela 1989, 125–132; Paavonen 1987, 44, 50–52, 134.

²⁰⁷ Kalela 1989, 138–139.

²⁰⁸ Jokivartio, Erkki: Tutkimus Ilmajoen työlaitoksella v. 1941 hoidetusta 100 irtolaisnaisesta. *Huoltaja* 16/1946, 312.

4.1 Kunnollisia ja kunniallisia kansalaisia?

Työnvieroksujen joukosta löytyy runsaasti myös sellaisia henkilöitä, joiden kohdalla on vaikea hahmottaa yksilön normeista poikkeamista ja syitä pinnarikäsittelyyn joutumiselle. He eivät edellä esitettyjen kolmen ryhmän edustajien tavoin asettautuneet järjestäytyneen yhteiskunnan liepeille tai kokonaan sen ulkopuolelle. ”Kunnon kansalaisiksi” luokittelemiani ihmisiä yhdistää myös se, että työasiainlautakunnan heistä kokoamat henkilöaktit olivat ohuita paperinippuja. Heitä koskevaa viranomaisten asiakirja-aineistoa ei ollut juurikaan kertynyt, sillä henkilöt olivat ennen pinnarikäsittelyä eläneet suhteellisen nuhteettomasti ja olleet tekemisissä viranomaistahojen kanssa vain vähän.

Taulukko 15. Pinnariryhmä ”kunnon mieskansalaiset” ikä- ja siviilisäätiryhmittäin Helsingissä 1946–1948²⁰⁹

	Siviilisäätö				
<i>Ikä</i>	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronneet	Yhteensä
18-19	2	0	0	0	2
20-29	14	2	0	1	17
30-39	10	23	0	0	33
40-49	4	9	1	1	15
50-	6	1	0	2	9
Ei tietoa	0	0	0	1	1
Yhteensä	36	35	1	5	77

Taulukko 16. Pinnariryhmä ”kunnon naiskansalaiset” ikä- ja siviilisäätiryhmittäin Helsingissä 1946–1948²¹⁰

	Siviilisäätö					
<i>Ikä</i>	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronneet	Ei tietoa	Yhteensä
18-19	1	0	0	0	0	1
20-29	3	0	0	0	1	4
30-39	0	1	1	3	0	5
40-49	1	0	0	1	0	2
50-	0	1	0	0	0	1
Yhteensä	5	2	1	4	1	13

Kunnon kansalaisten joukkoon voidaan laskea 90 aineistoni henkilöä eli 26 % helsinkiläispinnareista. Taulukoissa 15 ja 16 ryhmä on jaettu sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan. Naisten yhteismäärä on niin pieni, ettei se ole tilastollisesti

²⁰⁹ Ryhmä eronneet sisältää myös asumuserossa eläneet.

²¹⁰ Ibid.

vertailukelpoinen. Yksineläjien suuri suhteellinen osuus tosin kiinnittää huomiota verrattaessa ryhmää kaikkiin helsinkiläisnaisiin. Taulukossa 15 esitetystä kunnan mieskansalaisten jakautumisesta ikä- ja siviilisäädystä voidaan sen sijaan tehdä joitain päätelmiä. Kaikista 30–49-vuotiaista helsinkiläismiehistä suuri enemmistö oli naimisissa. Myös valtaosa tämän ikä- ja sukupuoliryhmän edustajista ”kunnan kansalaisten” pinnarijoukossa eli avioliitossa, joskin osuus oli kaikkiaan hiukan pienempi. Yksineläjien määrä ei ole yhtä hätkähdyttävän suuri kuin esimerkiksi alkoholiongelmisten työnvieroksujen kohdalla. Lisäksi yksineläjien jakautuminen naimattomiin, leskiin ja eronneisiin noudattelee kaikkien helsinkiläismiesten osuuksia.²¹¹

Kunnan kansalaisten ryhmässä on muilla paikkakunnilla kirjoilla olevia henkilöitä 22 %. Akteista ilmenevien tietojen mukaan 10 %:lla kunnan kansalaisista oli vakituinen asunto jollain muulla paikkakunnalla kuin Helsingissä, Espoossa tai Helsingin maalaiskunnassa, ja he olivat joutuneet pinnarikäsittelyyn ollessaan todennäköisesti vain käymässä Helsingissä. Työnvieroksujia he omalla tavallaan kuitenkin olivat, sillä vain yhdellä heistä oli vakituinen työpaikka kotipaikallaan. Toisaalta työn puute oli saattanut toimia kimmokkeena Helsinkiin matkustamiselle, sillä pääkaupunki tarjosi runsaasti erilaisia toimeentulokeinoja. Kunnan kansalaisten asuntotilanne oli muita pinnariryhmiä selvästi parempi. ”Vain” 19 % heistä oli joutunut turvautumaan hätämajoitukseen.

Kunnan kansalaisten joukossa oli pinnariryhmistä suhteellisesti eniten henkisen työn tekijöitä, vaikka lukumäärällisesti näitä olikin vain kahdeksan henkilöä. Heidän ammattejaan olivat liikemies, kauppa-apulainen, entinen paperikaupan omistaja ja kaksi konttoristia. Yhden pinnarin ammatiksi oli kirjattu entinen kansanhuollon virkailija ja yksi kunnan kansalaisista työskenteli viulistina. Kahdeksas henkilöistä sanoi työskentelevänsä omistamansa huvilan ja kahden osakehuoneiston isännöitsijänä. Tämän leskirouvan pinnarikäsittely ei kestänyt pitkään, sillä hänet vapautettiin asianajajan ja kahden yksityislääkärin kirjoittaman todistuksen nojalla ja hän matkusti Tukholmaan ”hoitamaan terveyttään”.²¹²

²¹¹ Tiedot kaikista helsinkiläisistä ks. liitteet 3 ja 4.

²¹² Tämä oli otoksessani ainoa tapaus, jossa lautakunta hyväksyi muun kuin II kaupunginlääkärin kirjoittaman todistuksen. HKA, Talk, Fa:19.

Ammattinimikkeiden perusteella 33 % kunnan kansalaisista oli kouluttamatonta työvoimaa. Myös tässä pinnariryhmässä yleisin ammattitaidon puutteesta kertova ammattinimike oli sekatyömies, mutta joukkoon mahtui lisäksi varastonhoitajia, merimiehiä ja autonapumiehiä. Ammattityöläisten osuus oli kuitenkin kunnan kansalaisten joukossa pinnariryhmistä suurin, 58 %. He työskentelivät esimerkiksi autonkuljettajina, kirvesmiehinä ja maalareina. Naiset toimivat muun muassa tarjoilijoina, kampaajina ja vaatturinapulaisina. Kaikki ammattityöntekijät eivät kuitenkaan pystyneet työskentelemään taitojensa mukaisissa tehtävissä, vaan olivat tehneet myös muita sekalaisia töitä. Suurin osa kunnan kansalaisista ei ollut joutunut huoltolautakunnan rekisterikanslian asiakkaaksi, sillä 78 % henkilöistä oli perheineen tullut toimeen ilman kunnallista köyhäinapua.

Kunnan kansalaiset olivat pääosin nuhteettomia eivätkä olleet joutuneet aiemmin juurikaan poliisin kanssa tekemisiin. Heistä 74 % ei oltu aiemmin tuomittu mistään rikoksesta. Laittomuuksiin syyllistyneidenkään tapauksissa rikollisuus ei ollut jatkuvaa, vaan teot olivat jääneet yksittäisiksi. Kahta henkilöä oli rangaistu alkoholin ostosta ja salakaupasta, yksi mies oli saanut sotien aikana sakkoja luvattomasta viljelyksestä ja muuan nuorimies oli oleskellut kielletyllä satama-alueella. Kunnan kansalaisista kahdeksan henkilöä oli joskus aiemmin syyllistynyt omaisuus- tai väkivaltarikokseen. Säännöstelymääräysten rikkomisesta tai laittomasta viinanmyynnistä löytyi poliisin nimilehtikortista merkintä 10 %:lta. Nämä teot olivat kuitenkin jääneet yksittäisiksi eikä aktissa epäillä laittomuuksien toistumista. Kunnan kansalaiset erottautuvat selkeästi myös alkoholiongelmaisista ja irtolaisnaisista. Heistä 56 %:a poliisi ei ollut koskaan pidättänyt juopumuksesta ja 76 % niistäkin, jotka joskus oli saatu kiinni humalassa, oli pidätetty kaikkiaan korkeintaan kolme kertaa. Irtolaisuusepäilyjä poliisi oli aiemmin kohdistanut neljään henkilöön, joista kaksi oli etniseltä taustaltaan romaneita. Tämän merkiksi akteihin oli kirjoitettu ”mustalainen”, toisessa varmuuden vuoksi huutomerkkin kera.

Mitä ”työnvieroksunta” sitten tarkoitti näiden henkilöiden kohdalla? Tätä voidaan tutkia analysoimalla henkilöiden esittämiä omia selityksiä, jotka on esitetty taulukossa 17. Ainoastaan kymmenen henkilön, eli 11 % kohdalla voidaan todeta henkilön olleen toimeton siitä syystä, että tämä ei ollut välittänyt tehdä töitä. Sen sijaan 70 % tapauksista oli sellaisia, joissa henkilön ei voida katsoa vältelleen työntekoa.

Nämä henkilöt olivat vakituisesti töissä toisen palveluksessa, itsenäisiä yrittäjiä tai heidän ammattialansa oli sellainen, jolla työsuhteiden lyhytkestoisuus oli pikemminkin sääntö kuin poikkeus tai ammattialalla ei juuri sillä hetkellä ollut tarjolla töitä.²¹³ Näiden lisäksi 11 % henkilöistä selitti työn tekemättömyytensä johtuvan sairaudesta ja työkyvyttömyydestä. Kohta ”muu syy” sisältää ”toimettomia” henkilöitä, jotka opiskelivat, pitivät lomaa tai heidän työpaikkansa oli tilapäisesti suljettuna.

Taulukko 17. Pinnariryhmä ”kunnon kansalaisten” selitykset työnvieroksunnalleen ensimmäisen pinnarikäsittelyn yhteydessä Helsingissä 1946–1948

Vakituisesti töissä	7
Tilapäistöissä	22
Itsenäinen yrittäjä	6
Sairastaminen	10
Ei ole löytänyt sopivaa työpaikkaa	28
Ei ole voinut tehdä töitä	10
Muu syy	7
Yhteensä	90

Henkilöiden työnvieroksuntaa voidaan arvioida myös sen perusteella, kuinka pitkältä ajalta kunnon kansalaisista on merkintöjä lautakunnan henkilöaktissa. Kunnon kansalaisten tapauksista 68 % käsittely kesti korkeintaan kuusi kuukautta. Tämä oli aika, jonka lautakunta yleensä valvoi kerran pinnarihaaviin joutuneen työsuhteita. Alle vuodessa käsittelystä selvisi 94 % kunnon kansalaisista. Heitä voidaan työnvieroksujina arvioida myös sen kannalta, minkä vuoksi heidät lopulta vapautettiin pinnarikäsittelystä. Kuten taulukosta 18 näkyy, kunnon kansalaiset eivät juurikaan päätyneet työskentelemään työmääräyksen alaisina, vaan hankkivat itse vapaasti työpaikkansa 69 % tapauksista. Henkilöistä 16 % vapautettiin joko työasiainlautakunnassa tai ministeriössä tehdyllä päätöksellä sairauden ja siitä aiheutuvan työkyvyttömyyden vuoksi. Kohta ”muu syy” sisältää muun muassa erään nuoremiehen asevelvolliseksi siirtymisen ja kahden naishenkilön ryhtymisen hoitamaan kotitaloutta avioitumisen myötä.

²¹³ Henkilöiden luokitteluun niihin, jotka eivät ole löytäneet sopivaa työpaikkaa ja niihin, jotka eivät ole välittäneet tehdä töitä, on vaikuttanut työnvälitystoimiston ja työasiainlautakunnan arvio henkilön työnhakuaktiivisuudesta ja ammattialan työtilanteesta.

*Taulukko 18. Pinnariryhmä ”kunnan kansalaisten” syy pinnarikäsittelystä poistamiseen
Helsingissä 1946–1948*

Vapaan työsuhteen valvonta-ajan päättyminen	62
Työmääräyksen päättyminen	2
Sairastaminen ja työkyvyttömyys	14
Henkilöä ei ole tavoitettu	6
Muu syy	6
Yhteensä	90

Säännöllisen työn puute, jonka lautakunta määritteli työnvieroksunnaksi, johtui joidenkin kunnan kansalaisten kohdalla heikosta terveydentilasta. Lisäksi myös tilapäistöillä eläneiden ryhmään kuului runsaasti osittain työkykyisiä. Henkilö ei kärsinyt työhaluttomuudesta vaan sairauden aiheuttamasta työkyvyttömyydestä, jota pinnarilakikaan ei pystynyt parantamaan. Pinnareina käsiteltyjen terveydentila oli tarkan valvonnan alaisena, eikä työasiainlautakunta uskonut ainoastaan henkilön omaa ilmoitusta sairaudesta. Myöskään kenen tahansa lääkärin kirjoittama todistus ei lautakunnalle kelvannut, vaan henkilön tuli käydä huoltopoliisin yhteydessä toimivan II kaupunginlääkärin vastaanotolla.

Pinnareitten lääkärintarkastuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota tuberkuloosiin ja sukupuolitauteihin. Keuhkotauti oli laajalti levinnyt kansantauti, joka oli sotien aikana yleistynyt 1930-luvun myönteisen kehityksen jälkeen. Työnvieroksujen jakaessa työpaikan ja monesti myös majapaikan tuberkuloosibasilli olisi levinnyt nopeasti pisaratartuntana. Tuberkuloosin osalta tilanne alkoi helpottaa vasta 1940–1950-lukujen vaihteessa, kun laajamittaiset BCG-rokotukset ja uudet kemoterapia-aineet otettiin käyttöön. Sukupuolitaudit nähtiin moraalisen rappeutumisen merkinä ja liitettiin irtolaismaiseen elämäntapaan. Ehkäisyvälineiden suhteellinen kalleus ja puutteellinen saatavuus etenkin sota-aikana eivät nousseet keskustelussa esiin. Muut sairaudet, jotka mahdollisesti vaikuttivat henkilön työkykyyn tuberkuloosia ja sukupuolitauteja enemmän, olivat sivuseikkoja myös pinnareiden lääkärintarkastuksissa.

Sairaus ja terveys ovat määrittelyltään sopimuksenvaraisia käsitteitä ja riippuvaisia henkilön omasta kokemuksesta. Lääketiede ei vielääkään pysty löytämään selitystä kaikille oireille, ja tilanne oli huomattavasti heikompi 60 vuotta sitten. Esimerkiksi erilaiset nivelvaivat ovat ihmisillä yleisiä, mutta niiden diagnosointi on vaikeaa. Sama tilanne on monien muiden tuki- ja liikuntaelimistön sairauksien suhteen.

Samoin muun muassa sydän- ja verisuonitautien toteaminen on ollut täysin riippuvaista tutkimusvälineiden kehityksestä. Esimerkiksi ensimmäinen EKG-laite oli otettu Suomessa käyttöön vasta 1930-luvun alussa.²¹⁴

Osittain työkykyisten henkilöiden tilannetta vaikeutti se, että sairauksien hoito oli taloudellisesti yksilön omalla vastuulla. Ensimmäinen askel kansalaisten turvaamiseksi vanhuuden tai työkyvyttömyyden varalta oli vuonna 1937 säädetty kansaneläkelaki, joka astui voimaan asteittain ja rakentui säästöperiaatteelle.²¹⁵ Käytännössä uudistus ei vielä muuttanut sosiaaliturvan painopistettä. Työkyvyttömyydeltä, työttömyydeltä ja vanhuudelta oli mahdollista saada vain väliaikaista turvaa takaisinmaksuvelvoitteeseen perustuvan köyhäinavun muodossa.

Vaikka ajoittainen työkyvyttömyys oli yleinen ja tavallinen osa ihmisten elämää, työvoimaviranomaiset suhtautuivat siihen epäilevästi. Työnvieroksujina käsiteltävien henkilöiden lääkärinlausuntolomakkeeseen oli painettu, että mainintoja ”ei kelpaa muuhun kuin kevyeen ruumiilliseen työhön” ja ”ei kelpaa muuhun kuin sisätyöhön” tulisi ”käyttää erittäin varovaisesti ja vain sellaisissa tapauksissa, jolloin asianomainen ehdottomasti ei kelpaa edes hidastahtiseen raskaaseen työhön”. Viranomaisten asennetta kuvastaa myös lautakunnan reaktio lausuntoihin, joissa henkilön todettiin kykenevän vain kevyeen työhön. Näissä tapauksissa henkilö vapautettiin työmääräyksestä, sillä työmääräysten alaisilla työpaikoilla tehtiin ruumiillista työtä. Työasiainlautakunta näki lain soveltamisen merkittävänä epäkohtana sen, ettei näitä vajaatyökuntoisia voitu passittaa töihin.²¹⁶

Selitystä henkilöiden määrittelyyn pinnareiksi voidaan etsiä myös yleisemmältä tasolta työmarkkinoiden toiminnasta. Agraarisessa yhteiskunnassa työttömyys liittyi vuodenkiertoon ja se ymmärrettiin pitkään maatalouden ulkopuolella ilmeneväksi työnpuutteeksi. Valtiollinen työttömyyspolitiikka oli aloitettu hätäaputyömailla 1930-luvun laman yhteydessä ja vähitellen työ alettiin käsittää yksilön oikeudeksi. Heti sotien jälkeen yhteiskunnan tarpeet olivat kuitenkin ehdottomalla etusijalla. Työvoimalle oli kysyntää maa- ja metsätalouden lisäksi etenkin rakennustoiminnassa ja metalliteollisuudessa. Työvoimavajauksen takia työtehoa

²¹⁴ Vuorinen 2002, 169, 178, 204–207, 221, 224.

²¹⁵ Urponen 1994, 199–200.

²¹⁶ Esimerkiksi HKA, Talk, Ca:8 4.10.1946, 405, 426 §.

pyrittiin kohottamaan ja kaikki inhimilliset resurssit haluttiin valjastaa markkinoiden käyttöön.²¹⁷

Kouluttamaton työvoima oli työmarkkinoilla kaikkein heikoimmassa asemassa ja helpoiten korvattavissa. Nämä ihmiset olivat pakon edessä tottuneet ajoittaiseen toimeentulon vaikeutumiseen. Pitkittynyt poissaolo työmarkkinoilta tai työsuhteiden pätkittäisyys köyhdytti. Tähän saattoi yhdistyä myös muita ongelmia, kuten sairastelua, perheen rikkoutumista, alkoholismia, irtolaisuutta tai rikollisuutta. Jotkut ongelmista saattoivat liittyä vaihtoehtoisten toimeentulokeinojen etsimiseen. Suuressa kaupungissa syrjäytyminen oli agraariyhteisöjä ”helpompaa”, koska sosiaaliset suhteet rakentuivat eri tavoin. Agraariyhteisöissä ihmisten väliset suhteet perustuivat moniin suhteellisen pysyviin rakenteisiin, kuten naapuruuteen, sukulaisuuteen ja yhteisöllisyyteen. Siten esimerkiksi työsuhteen katkeamisella tai puuttumisella ei välttämättä ollut yhtä kohtalokkaita seurauksia yhteisöstä syrjäytymisenä kuin kaupungeissa.²¹⁸

Sotien jälkeisessä työmarkkinatilanteessa kaikki kansalaiset tarvittiin mukaan yhteisiin ponnisteluihin. Naisten sotien aikana yleistynyt kodin ulkopuolinen ansiotyö ei riittänyt täyttämään työvoiman tarvetta, vaan työvoimahallinnon oli keksittävä muita keinoja. Paikallistasolla Helsingissä poliisi ja työasiainlautakunta näkivät työvoimareservinä myös vajaatyökuuntoiset ihmiset. Pinnarilain avulla nämä henkilöt pystyttiin kiskomaan työmarkkinoiden hyödynnettäväksi edes väliaikaisesti. Työmarkkinatilanteen merkitys pinnarilain soveltamiseen tulee ilmi myös työasiainlautakunnan pöytäkirjoista. Jo talvella 1947–1948 jouduttiin järjestämään työttömyystöitä ja helmikuussa 1948 lautakunnan kokouksessa käsiteltiin ainoastaan työttömiksi hakevien asioita. Kaikkia ilman töitä olevia ei kortistoon ja varatöihin hyväksytty. Loppukesästä 1948 Helsingin työasiainlautakunta ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön virkamiehet pitivät vielä selvänä, että lain voimassaoloa ehdotettaisiin uudelleen jatkettavaksi, sillä työttömyyden ei uskottu uhkaavan. Marraskuun lopussa ministeriön kiertokirje kuitenkin määräsi, ettei uusia työmääräyksiä enää tullut antaa. Työkykyisiä ja -haluisia riitti jälleen tarpeeksi ja talvella 1948–1949 työn puute palasi työvoimapolitiikan pääasialliseksi ongelmaksi.²¹⁹

²¹⁷ Kalela 1989, 78–80, 88–92, 126–129, 138–139.

²¹⁸ Häkkinen & Peltola 2005, 59, 87.

²¹⁹ HKA, Talk, Ca:10, 25.2.1948; HKA, Talk, Ca:10 21.5.1948 § 502; HKA, Talk, Ca:10, 10.12.1948 §

4.2 Kausityöttömyyttä ja työkyvyttömyyttä

Eräs kunnan kansalaisiksi luokittelemistani työnvieroksujista oli Eero Tervonen. Hän oli syntynyt Lappeenrannassa vuonna 1915 ja muutti Helsinkiin 15-vuotiaana toimien aluksi asiapoikana. Tervonen asui 1930-luvun alkupuoliskolla myös Laivurinkadun vastaanottokodissa muutaman vuoden ajan. Tämä 230-paikkainen laitos oli tarkoitettu suojelukasvatusta tarvitseville pojille. Keskeistä kasvatuslaitoksessa oli ammattiopetuksen antaminen ja Tervonen pääsikin muurarin oppiin. Syyskuussa 1936 hän astui asepalvelukseen pioneeripataljoonaan Korialle. Vuoden koulutuksen jälkeen hän palasi Helsinkiin ja asettui Vallilaan työskennellen muurarina ja veneveistäjänä.²²⁰

Tervonen kutsuttiin armeijan palvelukseen lokakuun puolivälissä 1939 ja hän toimi pioneerina toukokuun 1940 lopulle asti. Välistä aikana hän avioitui Impilahdelta, Raja-Karjalasta kotoisin olevan Irjan kanssa. Helsinkiin Irja oli muuttanut 1933 ollessaan 15-vuotias. Ennen avioitumistaan hän oli toiminut kotiapulaisena ja tehtaantyöläisenä. Päivä vihkimisen jälkeen Tervonen astui uudelleen armeijan palvelukseen, joka kesti koko jatkosodan ajan. Mies kotiutettiin marraskuussa 1944.²²¹

Lokakuussa 1944 perheeseen oli syntynyt poika, ja seuraavan vuoden marraskuussa Tervoset muuttivat Pitäjänmäkeen. Perhe joutui muutaman kerran turvautumaan huoltolautakunnan apuun miehen sairastumisen takia, vaikka Eero Tervonen kävi säännöllisesti töissä. Kotiuttamisen jälkeen keväälleen 1945 asti hän oli töissä Volvo Autossa. Sitten hän siirtyi vajaan vuoden verran rakennusliikkeen palvelukseen. Tämän jälkeen hän sai muurarin töitä Kastor Oy:stä. Pesti kesti kuitenkin vain muutaman kuukauden ja loppui maaliskuussa 1946. Työpaikat vaihtuivat edelleen tiuhaan: Tervonen oli rakennusliike Talo ja Silta Oy:n tehtävissä muutaman kuukauden ja siirtyi sitten maalausta ja lasitusta suorittavan yhtiön palvelukseen noin kuukaudeksi. Elokuusta joulukuun alkuun Eero Tervonen työskenteli Jyväskylässä. Joulukuun alussa hän palasi pääkaupunkiin ja sai uudestaan töitä Talo ja Silta Oy:stä. Töitä oli kuitenkin riittänyt vain 13.1.1947 asti, ja ollessaan kuulusteltavana huoltopoliisissa 17.1.1947 muurarilla ”ei ole ollut vielä uutta työpaikkaa”. Tervosen työhistoria ei riittänyt vakuuttamaan työasiainlautakuntaa siitä, että hän hankkisi oma-aloitteisesti ja vapaaehtoisesti uuden työpaikan, vaan hänelle annettiin kehoitus.

957.

²²⁰ Halila 1977, 175–176; HKA, Osrek; KA, sotilaskantakortti.

²²¹ HKA, Osrek; KA, kantakortti.

Viikkoa myöhemmin lautakunnalle saapui työtodistus Talo ja Silta Oy:stä, jossa Tervosen työsuhteen kerrottiin alkaneen jo 5.4.1946, mutta työsuhte jouduttiin välillä katkaisemaan rakennusainepulan takia. Tällä kertaa ”täsmälliselle ja ahkeralle työntekijälle” oli löytynyt paikka yhtiön rakennuksilta Leppävaarasta. Lautakunta teki tarkistussoiton ja hyväksyi miehen työpaikan. Toukokuun lopussa 1947 valvonta päättyi, eikä Tervonen jäänyt uudestaan ”pinnarihaaviin”.²²²

Toinen esimerkki työnvieroksujana käsitellystä ”kunnon kansalaisesta” on Eino Lindqvist. Hän oli syntynyt vuosisadan vaihteessa Keski-Suomessa. Kansakoulua hän kävi yhden vuoden. Lindqvististä tuli kirvesmies ja hän avioitui naapurikunnasta olevan tytön kanssa. Pariskunta muutti 1920-luvun lopussa Tampereen seudulle ja ensimmäinen lapsi heille syntyi vuonna 1930. Lindqvistien muuttaessa Helsinkiin vuonna 1939 perheeseen oli syntynyt kaksi lasta lisää. Perhe asettui Fleminginkadulle Kallioon ja asui samassa osoitteessa 1950-luvulle asti.

Lindqvist oli käynyt armeijan, mutta ei joutunut rintamalle sotien aikana. Mies vapautettiin reumatismin ja keuhkokatarrin vuoksi. Jatkosodan aikana hän työskenteli rakennuksilla kirvesmiehenä sekä kone- ja pajaliikkeessä, joka suoritti puolustusvoimien tilauksia. Lisäksi mies kuului ilmasuojeluhälytysjoukkoihin. Jatkosodan aikana hänet otettiin kerran kiinni ilman henkilöllisyys- ja työvelvollisuuspapereita, mistä häntä sakotettiin 300 markalla. Sotien jälkeen Eino Lindqvist teki omien sanojensa mukaan töitä sen verran, kun onnistui saamaan omaa ammattitaitoaan vastaavia tehtäviä. Esimerkiksi vuoden 1946 kesällä hän oli ollut töissä Arabiassa rakennustyömaalla. Arabian tehtaiden laajennus oli käynnistynyt jo sota-aikana. Syksyllä Lindqvistillä oli lyhyt pesti myös Käpylässä, minkä jälkeen hän sai lokakuussa 1946 työtä Korsosta. Urakka päättyi vähän ennen joulua.

Tämän jälkeen Lindqvist ei löytänyt oman alansa töitä ja joutui huoltopoliisiin työnvieroksujaksi epäiltynä tammikuun puolivälissä 1947. Lindqvistin perheeseen oli syntynyt neljäs lapsi kesällä 1945 ja hänen vaimonsa oli jälleen raskaana. Työasiainlautakunta antoi miehelle kymmenen vuorokautta aikaa uuden työpaikan hankkimiseen tai tyydyttävän selityksen antamiseen. Lindqvist vetosi omalla ammattialallaan vallitsevaan työttömyyteen, minkä tiedon kaupungin työvoimatoimisto

²²² HKA, Talk, Fa:29.

vahvasti. Työnvieroksujalle annettiin lykkäystä huhtikuun loppuun asti, jolloin työtilaisuuksia olisi todennäköisesti kirvesmiehelle runsaammin tarjolla.²²³

Työpaikan hankintaa nopeuttamaan Lindqvistille annettiin maaliskuun lopussa Siuntio–Lappbölen tietyömaalle ehdollinen työmääräys, joka tulisi voimaan kesäkuun alussa. Tällöin toimitetussa lääkärintarkastuksessa miehen työkyky todettiin kuitenkin heikoksi. Hän oli jo aiemmin sairastunut keuhkokatarrin ja nyt hänellä todettiin keuhkolaajentuma. Pinnareita tarkastanut kaupunginlääkäri Leo Kaprio arveli miehen kelpaavan kahden viikon kuluttua hitaanpuoleiseen raskaaseen työhön. Lindqvistin perheellisyyden huomioon ottaen hän suositteli jotain ratkaisua, jossa asianomainen voisi edelleen asua kotonaan.

Työasiainlautakunnan kansliaan saapui 10.7.1947 työtodistus ja kirje, joiden mukaan Lindqvist oli aloittanut kesäkuun puolivälissä työt samassa rakennusliikkeessä, jossa oli työskennellyt sota-aikana. Työasiainlautakunta asetti työsuhteen valvontaan, ja tarkisti seuraavan kerran asian lokakuun alussa. Lindqvist oli ottanut lopputilin viittä päivää aiemmin ja niinpä hänet kutsuttiin jälleen kansliaan. Mies ilmoitti olevansa tilapäisesti työssä satamassa Stevedoring Oy:ssä. Tämän jälkeen hän aloitti työt eräällä metalliverstaalla. Siellä Lindqvist ehti olla töissä pari viikkoa ennen kuin työasiainlautakunta lopetti hänen työntekonsa valvonnan määräajan umpeuduttua.²²⁴

Tervosen ja Lindqvistin tapaukset tuovat konkreettisesti esiin sen, kuinka heterogeenistä ryhmää pinnareitten joukko oli. Huoltopoliisin kuulusteltavaksi ja työasiainlautakunnan käsiteltäväksi joutuminen ei välttämättä tarkoittanut henkilön olevan sosiaalinen ongelmatapaus. ”Työnvieroksunta” oli näissä tapauksissa ajoittaista työn puutetta, joka johtui miesten ammattialasta. Rakennusala oli hyvin suhdanneherkkää ja sotien jälkeen alaa vaivasi raaka-aineiden puute. Painetta rakentamiseen kyllä oli, sillä sota-aika oli keskeyttänyt rakentamisen ja investoinnit.

Tapaukset tuovat esiin myös työkyvyttömiä ja osatyökykyisten heikon aseman työmarkkinoilla. Miesten terveys ei ollut aivan kunnossa: Tervosen perhe oli saanut köyhäinapua miehen sairastumisen vuoksi ja Lindqvist sairasti reumatismia ja keuhkotautia. Nivelvaivat heikensivät työkykyä, mutta olivat vaikeasti todettavia ja

²²³ HKA, Osrek; HKA, Talk, Fa:32.

²²⁴ HKA, Talk, Fa:32.

hoidettavia. Keuhkotauti saattoi jäytää terveyttä pitkään ja sairaus saattoi aktivoitua elimistön puolustuskyvyn heiketessä muista syistä.

Reistaileva terveys tulee esiin myös seuraavassa tapauksessa. Naiset edustavat pientä vähemmistöä ”kunnon kansalaisten” ryhmässä, mikä johtuu heidän kaiken kaikkiaan pienemmästä määrästä pinnareina käsiteltyjen joukossa ja heihin helposti kohdistetuista irtolaispäilyistä. Sigrid Tikkanen voidaan kuitenkin laskea ”kunnon kansalaisten” ryhmään. Hämeenlinnan lähistöltä kotoisin ollut Tikkanen oli syntynyt 1908. Lokakuussa 1937 hän oli avioitunut Lahdesta kotoisin olevan puusepän kanssa. Avioliiton alkuaikoina Tikkanen hoiti kotia, mutta toimi sittemmin myös siivoojana ja tehtaantyöläisenä. Myöhemmin hän siirtyi ravintola-alalle annostelijaksi.

Tikkaset muuttivat avioliiton ensimmäisinä vuosina tiheään tahtiin ja ennen talvisodan syttymistä he ehtivät asua kuudessa eri osoitteessa Alppilassa. Avioliitto alkoi rakoilla, ja kolme vuotta liiton solmimisen jälkeen pariskunta muutti erilleen. Mies kaatui jatkosodassa helmikuussa 1942 ja Sigrid Tikkasesta tuli leski. Työvoimalautakunta valvoi hänen työntekoaan tarkasti. Vuoden 1942 aikana hän oli töissä kahdessa eri kenkätehtaassa, mutta joutui lopettamaan työt maaliskuussa 1943, koska ei jaksanut tehdä jatkuvaa seisomatyötä. Lääkärintodistuksen mukaan hän sairasti nivelreumatismia. Muutaman viikon jälkeen hän aloitti työt eräässä ruokalassa ja vaihtoi vuoden lopussa toiseen ravintolaan. Tammikuussa Tikkanen joutui jäämään pois töistä kuukaudeksi keuhkokuumeen takia. Tervehtyttyään hän sai lautakunnalta työmääräyksen Alkon ravintolaan keittiöapulaiseksi.

Sigrid Tikkanen avioitui uudelleen maaliskuussa 1944. Erik Nyström oli 38-vuotias työmies, joka oli 1930-luvulla ollut useaan otteeseen asunnoton Helsingissä oleskellessaan. Hänellä oli myös useita asevelvollisuuteen liittyviä epäselvyyksiä, kuten kertausharjoitusten pakoilua. Huhtikuussa 1944 Sigrid Nyström aloitti työt Helsingin työväentalon ravintolassa. Syyskuussa aviomies vapautui armeijan palveluksesta ja asettui hankin Vallilaan. Puoli vuotta myöhemmin Nyströmit muuttivat tuntemattomaan osoitteeseen.²²⁵

Sigrid Nyström palasi Helsinkiin yksin vuoden 1946 loppupuolella. Marraskuussa hän aloitti työt Osuusliike Elannossa, mutta työ oli hänelle liian raskasta sydänvian takia. Nyström erosi Elannosta maaliskuun 1947 lopussa sairautensa takia,

²²⁵ HKA, Osrek; HKA, Talk, Bf:45.

minkä jälkeen hän vaihtoi työpaikkaa tiheään. Toukokuun ja syyskuun välisenä aikana hän toimi annostelijana neljässä eri ravintolassa ja työsuhteet kestivät lyhimmillään viikon. Välillä hän oli muutaman viikon ilman töitä. Sigrid Nyström joutui huoltopoliisin kuulusteltavaksi työnvieroksunnasta epäiltynä lokakuun puolivälissä 1947. Kuulustelussa Nyström perusteli työpaikkansa jättämistä ”väittämällä olon pommisuojoissa olevan niin rauhatonta että ei saanut koskaan tarpeeksi levätä ja tämä elämä kävi hänen hermoilleen”. Vajaan kuukauden ajan, minkä oli ollut työttömänä, Nyström kertoi tulleen toimeen entisillä säästöillään. Lisäksi tämä ravintola-alan ammattilainen sanoi, ettei halunnut mennä töihin pieniin ”kuppiloihin”, koska niissä maksettiin aivan liian pientä palkkaa. Pelkkä pommisuoja-asuminen maksoi noin 1000 markkaa kuussa.

Kuulusteluun joutuessaan Nyström oli tuntematon kaupungin huoltolautakunnalle, eli ei ollut joutunut lautakunnan käsiteltäväksi irtolaisena tai alkoholistina eikä myöskään ollut koskaan saanut köyhäinapua Helsingissä. Hän oli asunnoton ja yöpyi naisille tarkoitettussa Sinebrychoffin väestösuojassa Iso Roobertinkadulla. Pöytäkirjaan merkittiin Nyströmin olevan edelleen naimisissa, mutta aviomiestä ei mainita.²²⁶

Työasiainlautakunta antoi Sigrid Nyströmille kolme viikkoa aikaa hankkia töitä ja toimittaa asiasta selvitys. Hieman määräajan umpeutumisen jälkeen, 7.11. lautakunnalle saapui työtodistus Handelsgillet'ltä. Nyström oli aloittanut vuorotyön apulaisena tällä maineikkaalla herrainklubilla muutamaa päivää aikaisemmin. Hän myös pääsi muuttamaan pois pommisuojusta, sillä tammikuussa 1948 hänet on merkitty asumaan Kankurinkadun palvelijakotiin Punavuoreen. Työasiainlautakunta tarkisti työsuhteen jatkuvuuden maaliskuussa, jolloin valvonta lopetettiin Nyströmin ollessa edelleen Handelsgillet'n palkkalistoilla.

Huoltopoliisin mielenkiinto tähän ”kunnon kansalaiseen” on voinut liittyä toimeettomuuden lisäksi myös Nyströmin ammattialaan, vaikka kuulustelupöytäkirjassa ei irtolaisuusepäilyä mainita. Anniskeluliikkeissä työskenteleviin naisiin suhtauduttiin pitkään epäilevästi, sillä tarjoilijattaren ja ilotytön välinen ero nähtiin pienenä ennen 1950-lukua. Tarjoilijatyön ajateltiin houkuttelevan ja johtavan prostituutioon, minkä vuoksi naisliike oli jopa ajanut tämän vaarallisena pidetyn ammatin kieltämistä naisilta.

²²⁶ Sigrid Nyströmin mies palasi Helsinkiin vuonna 1952, ja tuolloin hänen siviilisäädyn on merkitty eronnut. HKA, Osrek.

Ravintolaelämä, alkoholi ja prostituutio olivat Helsingissäkin olleet keskenään liitoksissa 1800-luvulta lähtien, ja kolminaisuus oli todennäköisesti vain vahvistunut kieltolain aikana. Tiukka alkoholilainsäädäntö synnytti kysyntää, ja salakauppa sopi hyvin ilotyttöjen ammattiin. Lisäksi myös työpaikan vaihtaminen useasti saattoi herättää poliisin epäilyksiä. Irtolaisnaisille on todettu olleen tyypillistä se, että työpaikkaa vaihdettiin ahkerasti.²²⁷

Sigrid Nyström saattoi herättää poliisin huomiota myös asunnottomuutensa takia. Poliisi valvoi tilapäismajoitusta ja väestösuojien asukit olivat tarkan kontrollin alla. Myös asukkien työntekoa tarkkailtiin. Vaikka yömajoissa asuminen oli ikävää ja rauhatonta, kaikki halukkaat eivät mahtuneet niihin. Lupaa majapaikkaan pääsemiseksi piti hakea joka yöksi erikseen poliisilta saatavalla kirjalla. Helsingissä oleskelevan asunnottoman liikkumavara oli hyvin rajallinen, sillä poikkeuksellisen kriisiaikana viranomaisten valvonta tiukkeni entisestään. Kontrollin kiristymisen tunsivat voimallisimmin kaikkein turvattomimmassa asemassa olevat.

²²⁷ Häkkinen 1995, 56–58 ja 138–140.

Lopuksi: Häiritsevän erilaiset

Pinnarilaki oli yksi yhteiskunnan monista yrityksistä kontrolloida yhteisön erilaisia ja pakottaa heitä noudattamaan yhteisön normeja. Työnvieroksunnan määritelmää ei käsitteenä rajattu lainsäädännössä, mikä sopi viranomaisten tarkoituksperiin. Työasiainlautakunta, poliisin huolto-osasto ja huoltolautakunta pystyivät vapaasti tarttumaan normeista poikkeavaan käytökseen. Tämä näkyy pinnarijoukon heterogeenisyydessä. Työnvieroksujen joukkoon mahtui niin työn puutteesta muutaman päivän kärsineitä työhaluisia kuin työntekoa pitkään vältelleitä viranomaisten vanhoja tuttuja.

Työnvieroksunnassa oli kyse paljosta muusta kuin työn tekemättömyydestä tai toimettomuudesta. Pinnarilain soveltajat sisällyttivät työnvieroksuntaan rikollisuuden, alkoholismiin, prostituution, työkyvyttömyyden ja työn puutteen. Viranomaisten käyttämänä työnvieroksunnasta tuli yleisnimitys sosiaalisille ongelmille. Väljällä määrittelyllä oli perustelunsa: se oikeutti viranomaiset puuttumaan kenen tahansa kansalaisen elämään pienenkin epäilyn perusteella. Pinnarilaki asetti kansalaisille vaatimuksen pystyä todistamaan elämäntapansa moitteettomuus ja ulotti valvonnan myös kansalaisten keskinäisiin suhteisiin. Tämän vuoksi työnvieroksunta ei pinnarilain soveltamisenkaan aikana tarkentunut käsitteenä.

Kansalaisten moraalikäsitteiden heikentymisestä käyty keskustelu ja sosiaalisten ongelmien yleistymisestä kannettu huoli johtivat pinnarilain säätämiseen ja oikeuttivat sen soveltamisen. Moraaliin liittyvät kysymykset olivat ajankohtaisia sota-aikana ja sen jälkeen, sillä yhteisön jouduttua kriisiin yksilöiden ja yhteisöjen arvot ja arvostukset nousivat pinnalle. Kriisiajankohtana tärkeä sisäisen yhtenäisyyden korostaminen heikensi erilaisuuden ymmärtämistä ja sietämistä. Pinnarilaki voidaan tältä kannalta nähdä osana kansakunnan henkistä jälleenrakennusta. Sen avulla luotiin ja tarkennettiin kuvaa siitä, millaista oikeanlainen suomalaisuus oli. Henkilö, joka ei noudattanut yhteisön normeja, oli yhteiskuntakokonaisuuden näkökulmasta häiritsevän erilainen.

Pinnarilain perusteella käsiteltyihin sosiaalisiin ongelmiin olisi voitu puuttua ilman poikkeuslainsäädäntöä – tästä pitivät huolen rikos-, alkoholisti- ja irtolaislait. Aluksi poliisi peräänkuuluttikin irtolaislain tiukempaa soveltamista

ratkaisuna sodanjälkeiseen tilanteeseen, mutta viranomaiset näkivät sen määritelmien rajoittavan liikaa toimintaansa. Näin ollen pinnarilaki säädettiin täyttämään 1930-luvun huoltolainsäädännön kontrollipolitiikkaan puhkaisemaa aukkoa. Lait olivat täsmentäneet ja tiukentaneet irtolais- ja alkoholismimääritelmiä. Poliisi koki erittäin hankalana esimerkiksi velvoitteen osoittaa irtolaismaisen elämäntavan tavanomaisuus. Vuoden 1936 lait korostivat yhteiskunnan puuttumisen yksilön elämään olevan ensisijaisesti yksilön omaksi eduksi koitua huoltotoimenpide eikä rangaistus. Lakien omaksuminen oli viranomaisilla kuitenkin vielä kesken ja huoltotoimen resurssit varsin puutteelliset. Pinnarilain perusteella alkoholismista kärsiviä ja irtolaisiksi päätyneitä määrättiin työhön tai erikoistylälaitoksiin sen sijaan, että heitä olisi käsitelty huoltolakien puitteissa. Varoja tai huoltolapaikkoja ei riittänyt niin paljon kuin olisi tarvittu, mutta epäsosiaalisiksi arvioituja henkilöitä ei myöskään haluttu jättää kaupungin kaduille. Pinnarilaki oli tapa kiertää huoltolainsäädännön asettamia velvollisuuksia.

Laki työtä vieroksuvien henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylälaitokseen sijoittui samanaikaisesti poliisin, huoltoviranomaisten ja työvoimakysymyksistä vastaavien viranomaisten soveltamisalueelle. Usean viranomaistoimijan välinen yhteistyö ei ollut mutkatonta, sillä eri toimijoiden näkemykset lain tarkoituksesta ja sen soveltamisesta eivät aina kohdanneet. Eri tahot katsoivat ilmiötä kukin omasta näkökulmastaan ja hahmottivat sen ongelmallisuuden eri tavoin. Lain soveltaminen oli kankeaa myös sen vuoksi, että informaatio ei kulkenut eri viranomaistahojen ja paikkakuntien välillä. Työnvieroksijat pystyivät karkaamaan viranomaisten otteesta ja lain soveltaminen muistutti välillä kissa ja hiiri -leikkiä. Osa saatiin kiinni etsintäkuulutuksen avulla, mutta työpaikkaan vietyinäkin pinnarit saattoivat välittömästi lähteä omille teilleen.

Oliko pinnarilaissa sitten kyse poliisin, kriminologien ja tiedotusvälineiden synnyttämästä moraalisesta paniikista vai todellisista muutoksista ihmisten käyttäytymisessä ja moraalikäsitelyssä? Huoli kansalaisten demoralisaatiosta pohjautui todellisiin havaintoihin. Sodasta kumpuavien kokemusten herättämiin tunteisiin reagoitiin monella tavoin. Jotkut vetäytyivät itseensä, kieltäytyivät kokonaan puhumasta sota-ajasta ja yrittivät jatkaa elämäänsä. Pahaa oloa yritettiin myös paeta ja turruttaa alkoholin ja huumausaineiden avulla. Vaikka sota päättyi, tulevaisuudenusko

ja luottamus parempiin aikoihin olivat koetuksella. Omat suunnitelmat olivat jo kerran romahtaneet ja tulevaisuus vaikutti arvaamattomalta. Hävityn sodan jälkeen kansalaisia uhkasi merkityksettömyyden tunne. Isänmaan puolesta tehdyt uhraukset eivät olleet johtaneet toivottuun lopputulokseen ja kansakunnan piti muuttuneessa tilanteessa löytää uusi suunta. Tätä vasten arvioituna saattoi tuntua suorastaan järkevältä ”elää hetkessä” ja hakea välitöntä nautintoa elämästä, sillä hyvätkään aikomukset ja suunnitelmat eivät välttämättä toteutuisi. Työnvieroksunnan synnyttäminen käsitteenä vaati kuitenkin paitsi näiden sosiaalisten ongelmien olemassaolon, myös yleisen keskustelun kohdentamista niiden olemassaoloon.

Pinnarilain voi myös ajatella olleen virallisen kontrollin tapa yrittää paikata epävirallisessa sosiaalisessa kontrollissa tapahtuvia repeämiä. Sota oli liikuttanut suomalaisia paikkakunnalta toiselle ja katkaissut sosiaalisia siteitä. Myös työn ja leivän puute ajoi monet tien päälle. Muutokset sosiaalisessa kontrollissa voidaan nähdä myös laajemmassa perspektiivissä. Yhteiskunnan elinkeinorakenne oli muuttumassa 1940-luvulla ja toista maailmansotaa pidetään vedenjakajana alkutuotantoon tukeutuvan maatalousmaan ja taloudelliseen kasvuun ja teollistamiseen nimiin vannovan Suomen välillä. Elinkeinorakenne alkoi muuttua sotakorvausten pakottaman teollistamisen kiihdyttämänä. Modernisoituvan yhteiskunnan kansalaiset asuivat entistä useammin kaupungeissa maaseudun sijasta, mikä muutti ihmisten tapaa kiinnittyä paikalliseen yhteisöön. Maaseudulla ihmisten väliset suhteet perustuivat yleensä moneen eri tekijään ja suhteellisen pysyviin rakenteisiin, kuten naapuruuteen ja sukulaisuuteen. Yhteisön jäsenten keskinäinen riippuvuus oli sen vuoksi suurempi ja kokonaan yhteisön ulkopuolelle joutuminen ei käynyt niin helposti kuin kaupungeissa, joissa työelämän ulkopuolelle jääminen saattoi johtaa yhteisöstä syrjäytymiseen. Tämän vuoksi myös epävirallinen sosiaalinen kontrolli toimi maaseudulla paremmin. Kaupungin tarjoamaan anonymiteettiin oli mahdollista kadota.

Pinnarilaki oli yhtä aikaa työmarkkina-, sosiaali- ja kontrollipolitiikkaa. Sodasta toipuvassa maassa tarvittiin runsain mitoin näistä jokaista. Kaatuneet ja työkykynsä osittain tai kokonaan menettäneet miehet jättivät runsaasti tilaa työmarkkinoille. Fyysinen jälleenrakennus ja sotakorvausten maksaminen vaativat työntekijöitä. Näiden syiden vuoksi markkinoille koottiin kaikki työvoimareservit mukaan lukien sairaat ja vajaatyökykyiset. Viranomaiset yrittivät parantaa myös

työkyvyttömyyttä työmääräyksillä, mutta tulokset jäivät laihoiksi ilman kunnollista terveyden- ja sairaudenhoitoa. Kaikkien suomalaisten tuli kuitenkin kantaa kortensa kekoon isänmaan konkreettisessa jälleenrakennuksessa. Yksilön valinnanvapaus voitiin tällöin uhrata kokonaisuuden hyväksi. Maailmansotien välisellä kaudella suomalainen sosiaalipolitiikka nojasi työnteon keskeisyyteen. 1930-luvun jälkipuoliskon uudistukset, tärkeimpinä kansaneläkelaki ja äitiysavustuslaki enteivät sosiaalipolitiikan muutosta, mutta niiden vaikutukset alkoivat levitä vasta sotien ja jälleenrakennuskauden jälkeen. Vielä 1940-luvun jälkipuoliskolla yksilö joutui selviämään päihde-, mielenterveys- ja työkyvyttömyysvaikeuksistaan ilman yhteiskunnallista turvaverkkoa.

Järjestysviranomaisille ja sosiaalihuollon toimijoille pinnarilaki oli ensisijaisesti kontrolliväline. Lain kautta valvontaa voitiin tiukentaa ja sen piiriin kuuluvien ihmisten määrää laajentaa. Henkilöitä pystyttiin myös uhkailemaan uusilla aseilla, nimittäin työmääräyksillä ja erikoistylälaitokseen lähettämällä. Lisäksi sen avulla pystyttiin kiertämään vuonna 1937 voimaan astunutta huoltolainsäädäntöä, kun alkoholisti- tai irtolaishuollon tarpeessa olevia henkilöitä luokiteltiin työnvieroksujiksi. Sosiaalihuoltoon ei sodasta toipuvassa Suomessa ollut rahaa tuhlattavana. Päinvastoin myös sosiaalihuollon piti kattaa omat kustannuksensa, olla mieluiten jopa taloudellisesti kannattavaa toimintaa. Jälleenrakennuksella oli kiire ja sosiaaliset ongelmat haluttiin ratkaista nopeasti. Ongelmiin tartuttiin korostamalla kurin ja järjestyksen merkitystä, mikä ei ratkaissut niiden taustalla olevia laajempia ja vaikeampia kysymyksiä. Tässä rauhankriisin taistelussa viranomaisten keskeinen ase oli pinnarilaki.

LÄHDELUETTELO

Arkistolähteet

Eduskunnan arkisto (EA)

Suuren valiokunnan pöytäkirjat liitteineen v. 1946

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto

Osoiterekisteri v. 1907–1948 (Osrek)

Työllisyyslautakunta (Talk)

(Nimimuutokset: työvelvollisuuslautakunta 16.6.1939–25.3.1941, työvoimalautakunta 26.3.1941–2.1.1946, työasiainlautakunta 3.1.1946–28.12.1956, työllisyyslautakunta 29.12.1956–20.6.1960)

Työvelvollisten miesten kortisto, jatkosota Be

Työvelvollisten naisten kortisto, jatkosota Bf

Pöytäkirjat liitteineen Ca v. 1946–1948

Kirjetoisteet Da v. 1946–1948

Työtä vieroksuvien henkilöiden aktit, pinnaritapaukset Fa v. 1946–1948

Työtä vieroksuvien henkilöiden aktit, vankilatapaukset Fb v. 1946–1948

Kansallisarkisto (KA)

Helsingin raastuvanoikeus (HRO)

Riita-asiain tuomiokirjat ja kirjavihot Ca v. 1947

Rikosasiain tuomiokirjat ja kirjavihot Cb v. 1939–1946

Helsingin suojeluskuntapiirin kenttäoikeus

Tuomiokirja ja kirjavihot 1942

Kainuun suojeluskuntapiirin kenttäoikeus

Tuomiokirja 1943

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosaston arkisto (KulkM tv)

Saapuneet asiakirjat Ea v. 1946–1948

Rajajääkäriprikaatin kenttäoikeus

Tuomiokirja 1944

Sotilaskantakorttikokoelma

Tilastokeskuksen arkisto

Kuolintodistukset v. 1936

Painetut lähteet

Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1947.

Kirjallisuus

Toivola, Osmo: Alkoholisti- ja irtolaishuolto. Lainsäädäntö ja käytännöllinen huoltotyö. WSOY, 1943.

Lait

Alkoholilaki Ask. 60/1936

Irtolaislaki Ask. 57/1936

Köyhäinhuoltolaki Ask. 145/1922

Laki työtä vieroksuvien henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylaitokseen Ask. 260/1946

Laki työtä vieroksuvien henkilöiden määräämisestä työhön tai erikoistylaitokseen annetun lain muuttamisesta Ask. 1016 /1947

Tilastot

Helsingin tilastollinen vuosikirja 1948. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1949.

Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1950. Eripainos Helsingin tilastollisesta vuosikirjasta. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1959.

Valtiopäiväasiakirjat 1946–1947

Lehdet

Helsingin Sanomat 1945

Huoltaja 1942–1949

Poliisimies 1945–1950

Suomen poliisilehti 1944–1949

Tutkimuskirjallisuus

Archard, Peter: Vagrancy, Alcoholism and Social Control. Macmillan, 1979.

Bailey, Kenneth D.: Methods of Social Research. Free Press, 1987.

Best, Joel: Claims-makers. Teoksessa Joel Best (toim.): Images of Issues. Typifying Contemporary Social Problems. California State University, 1989.

Best, Joel: But Seriously Folks. The Limitations of the Strict Constructionist Interpretation of Social Problems. Teoksessa James A. Holstein, ja Gale Miller (toim.): Challenges and Choices. Constructionist Perspectives on Social Problems. Aldine de Gruyter, 2003.

Best, Joel: Social Problems. W.W. Norton & Co., 2008.

Blumer, Herbert: Social problems as collective behavior. *Social Problems* vol. 18:3, 298–306.

Bourke, Joanna: An Intimate History of Killing. Face-to-face Killing in Twentieth-century Warfare. Granta Books, 1999.

Bourke, Joanna: “Uusi sotahistoria”. Teoksessa Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva, 2006.

Cohen, Stanley: Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers. Routledge, 2002.

Hagemann, Karen (2004): Female Patriots: Women, War and the Nation in the Period of the Prussian-German Anti-Napoleonic Wars. *Gender & History* 16 (2004) : 2, 397–424.

Hagemann, Karen (2009): Reconstructing ‘Front’ and ‘Home’: Gendered Experiences and Memories of the German Wars against Napoleon – A Case Study. *War in History* 16 (2009 : 1), 25–50.

Halila, Aimo: Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia. Helsingin kaupunki, 1977.

- Hautamäki**, Airi ja Coleman, Peter G.: Explanation for low prevalence of PTSD among older finnish war veterans. Social solidarity and continued significance given to wartime sufferings. *Aging & Mental Health* 5 (2001) : 2, 165–174.
- Häkkinen**, Antti: Rahasta - vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Otava, 1995.
- Häkkinen**, Antti: Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen (toim.): Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. SKS, 2005.
- Häkkinen**, Antti ja Peltola, Jarmo: Suomalaisen "alaluokan" historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma ja Miika Tervonen (toim.): Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. SKS, 2005.
- Jaakkola**, Risto: Brottsligheten i Finland 1935–1949. Teoksessa Hannu Takala ja Henrik Tham (toim.): Krig og moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig. Universitetsforlaget, 1987.
- Jenkins**, Richard: Social Identity. Routledge, 2008.
- Junila**, Marianne: Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944. SKS, 2000.
- Juurikkala**, Virva: Häpeäksi kansakunnalle. Tervalammen työlaitoksen naisirtolaiset 1942-1947. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, HY, 1997.
- Järvinen**, Margaretha: Prostitution i Helsingfors - en studie i kvinnokontroll. Åbo Akademis förlag, 1990.
- Kahlos**, Hannu: Alkon ostajaintarkkailu. Kasvatuskeino vai rangaistus. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, HY, 2001.
- Kahlos**, Hannu: Ostajaintarkkailun aika alkoholipolitiikassa. Teoksessa Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö ja Hanna Kuusi (toim.): Alkoholin vuosisata. Suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla. SKS, 2006.
- Kalela**, Jorma: Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Valtion painatuskeskus, 1989.

Karonen, Petri: Johdanto - kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.): Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. SKS, 2006.

Kinnunen, Tiina: Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen. Otava, 2006.

Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva, 2006.

Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva, 2006a.

Kivimäki, Ville: Sotilaan työ, siviilin taakka. Teoksessa Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva, 2006b.

Kivimäki, Ville: Psykiatrien paperisota. Suomalaissotilaiden psyykkisten vammojen diagnoosit ja hoito toisen maailmansodan aikana. *Historiallinen aikakauskirja* 104 (2006c) : 3, 235–252.

Kivivuori, Janne: Rikollisuuden syyt. Nemo, 2008.

Kontula, Osmo: Poikkeusolojen rikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 132, 1996.

Levä, Ilkka: Kansallisvaltion teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi. Poliisikulttuurin psykohistorialliset solmukohdat 1930–1997. SKS, 2008.

Lähteenmäki, Maria: Jänkääjäkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. SHS, 1999.

Merton, Robert K.: Introduction. The Sociology of Social Problems. Teoksessa Contemporary Social Problems. An Introduction to the Sociology of Deviant Behavior and Social Disorganization. Harcourt Brace Jovanovich, 1976.

Nuorteva, Jussi: Vangit, vankila, sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 4. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, 1987.

Nygård, Toivo: Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Jyväskylän yliopisto, 1985.

- Nygård, Toivo:** Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena, 2001.
- Näre, Sari:** ”Kuin viimeistä päivää”. Sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Sari Näre ja Jenni Kirves (toim.): Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Johnny Kniga, 2008.
- Olsson, Pia:** Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa. Otava, 2005.
- Paavonen, Tapani:** Talouspolitiikka ja työmarkkinakehitys Suomessa toisen maailmansodan jälkeisellä jälleenrakennuskaudella vuosina 1944–1950. Turun yliopisto, 1987.
- Peltola, Jarmo:** Lama, pula ja työttömyys. Tamperelaisperheiden toimeentulo 1928–1938. Tampere University Press, 2008.
- Peltonen, Matti:** Remua ja ryhtiä. Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa. Gaudeamus, 2002.
- Pulma, Panu:** Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma ja Seppo Aalto: Helsingin historia vuodesta 1945, 2. Suunnittelu ja rakentuminen, Sosiaaliset ongelmat, Urheilu. Edita, 2000.
- Pulma, Panu:** Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. SKS, 2006.
- Salminen, Henna:** ”Laissa säädetyn rangaistuksen uhalla kutsutaan täten”. Naisten työvelvollisuus jatkosodan 1941–1944 aikana. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma, humanistinen tiedekunta, HY, 2000.
- Saraste, Eija:** Työvoimahallinto ja -politiikka Suomessa toisen maailmansodan aikana. Inhimillisten resurssien käyttö kriisiaikana 1939–1944. Poliittisen historian lisensiaattityö, valtiotieteellinen tiedekunta, HY, 1983.
- Spector, Malcolm ja Kitsuse, John I.:** Constructing Social Problems. Transaction Publishers, 2008.
- Ståhlberg, K. J.:** Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Vankeinhoidon koulutuskeskus, 1995.
- Taipale, Ilkka:** Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosilta 1939–1977. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 32. Gummerus, 1982.

Tiainen, L.: Kotijoukkojen ja suojeluskuntajärjestön toiminta. Teoksessa Suomen sota 1941–1945, 9. osa. Sotateos, 1960.

Urponen, Kyösti: Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto, 1994.

Waris, Heikki: Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Otava, 1952.

Weeks, Jeffrey: Sex, Politics & Society. The Regulation of Sexuality since 1800. Longman, 1989.

Wilson, Margo ja Daly, Martin: Competitiveness, Risk Taking, and Violence. The Young Male Syndrome. *Ethology & Sociobiology* 6 (1985) : 1, 59–73.

Vuorinen, Heikki S.: Tautinen historia. Vastapaino, 2002.

Ylikangas, Mikko: Unileipää, kuolovettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800–1950. Atena, 2009.

LITTEET

LIITTEET

Liite 1. Miesten yömajat, asuntolat, hoito- ja huoltokodit yms. joukkomajoitustilat Helsingissä 1939 - 1948¹

	Osoite ja nimi	Avattu	Suljettu	Ylläpitäjä (lyhenteet ks. liite 2)	Paikkaluku	Kiinteistön aiempi käyttö
1	Pursimiehenkatu 10 (Vieraskoti ja yömaja, Nubis)	1.9.1892		HVYY	290-300	alkuperäistarkoitus
2	Pengerkatu 30 - Vaasankatu 5 (vapautuneille vangeille)	5.1909		KH	8-12 (-42)	alkuperäistarkoitus
3	Hangonkatu 4-6 asuntola ja hoitokoti (tuberkuloottisille)	1937		HKI	yht.	tbc-asuntola perheellisille
4	Tammisaarenkatu 3-7 asuntola (tuberkuloottisille)	1.6.1938		HKI	80-96	tbc-asuntola perheellisille
5	Alppikatu 25 (Rauhanlinna, Rälläkkä)	1.12.1937		PA	400-440	alkuperäistarkoitus
6	Fabianinkatu 7 (Stevedoringin satamatyöläisas.)	1938	11.1968	Steved.	100-200	
7	Meritullinkatu 22 (Sininauhakoti, Raittiuskoti)	1.6.1939		RKS	24	asuinhuoneisto
8	Meritullinkatu 33 (Uskonmaja)	15.12.1944	15.7.1950	HSHK	14	Kulmakoulun kiinteistö
9	Tehtaankatu 23	12.1944	1954	HSHK	165-180	Mikael Agricolan kirkon krypta
10	Erottaja	1.2.1945	12.1954	KMT	60-250	pommisuoja
11	Urheilukatu (Pallomaja auki talvisin)	10.1945	30.4.1958	KMT		urheilutilojen pukusuoja
12	Korkeavuorenkatu 26 (Kalliomaja)	1.12.1945	8.1954	KMT	60-150	pommisuoja
13	Siltavuoren pengeri (Kivimaja)	1.2.1945	8.1954	KMT	100-180	pommisuoja
14	Kanavaranta 1 (Nokan merimiesasuntola, Katakombi)	1.2.1945	5.1953	HKI/KMT	60-100	pommisuoja
15	Vilhovuorenkatu 11 (Rantamaja)	1.2.1945	11.1954	HKI/KMT	100-360	pommisuoja
16	Helsinginkatu 50 (Diakonissalaitoksen suojat)	1946	10.1954	HKI/KMT	50-140	pommisuoja
17	Johanneksenrinne	1.2.1945	1.4.1947	HSHK	50	pommisuoja
18	Kruunuvuorenkatu 3 (Toivonkoti)	2.1945	28.2.1962	HSHK	30	asuinkiinteistö
19	Lapinlahdenkatu 6	1.2.1945	31.7.1945	KMT	200	Lapinlahden kansakoulu
20	Annankatu 38 (Kampin parakit)	1946	9.1951	KMT	(126-) 40	sotilasparakkeja (tulipalo tuhosi toisen parakin 1947)

¹ Taipale 1982, liite 3, 249–250.

Liite 2. Naisten yömajat, asuntolat, hoito- ja huoltokodit yms. joukkomajoitustilat Helsingissä 1939 - 1948²

	Osoite ja nimi	Avattu	Suljettu	Ylläpitäjä	Paikkaluku	Kiinteistön aiempi käyttö
21	Pursimiehenkatu 10 (Vieraskoti ja yömaja, Nubis)	1.3.1901		HVYY	50-79	työkodin panimo ja leipomo, alkuperäinen yömajan kivirakennus
22	Liisankatu 27 (Naisten asuntola Valkonauha)	3.10.1928	1966	SHVN	16-21	asuinhuoneisto
23	Loviisankatu 6-8 (tuberkuloottisille)	1937	31.5.1967	HKI	(47)-8	tbc-asuntola perheellisille
24	Papinkuja 1	1.12.1937		PA	41-53	alkuperäistarkoitus
25	Uudenmaankatu 34 A (Huoltokoti Maja)	1941	2.1961	SHVN	6-9	asuinhuoneisto
26	Iso Roobertinkatu 43 (Sinebrychoffin pommisuoja)	2.1945	30.6.1952	HSHK/KMT	60	pommisuoja
27	Franzeninkatu 18 (Nuorten naisten vierasmaja)	29.4.1945	11.1969	NNKY	14	asuinhuoneisto
28	Käpylän urheiluopisto (Velodrom)	10.1945	31.12.1958	KMT	54-80	urheilutilojen pukusuoja

Käytetyt lyhenteet liitteissä 1. ja 2.:

HKI = Helsingin kaupunki, HSHK = Helsingin seurakuntien huoltokeskus, HVYY = Helsingin vieraskoti- ja yömajayhdistys ry., KH = Kriminaalihuoltoyhdistys ry., KMT = Koulumatkailutoimisto, NNKY = Nuorten naisten kristillinen yhdistys ry., PA = Pelastusarmeija, RKS = Raittiuskotisäätiö, SHVN = Suur-Helsingin Valkonauhayhdistys ry., Steved. = Stevedoring Oy.

² Taipale 1982, liite 4, 254.

Liite 3. Helsinkiläiset miehet ikä- ja siviilisäätyryhmittäin 31.12.1950³

%	Siviilisääty				
Ikä	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronnut tai asumuserossa	Yhteensä
0-14	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
15-19	98,3	1,7	0,0	0,0	100,0
20-29	53,0	45,1	0,2	1,7	100,0
30-39	14,4	80,5	0,7	4,4	100,0
40-49	9,8	83,8	1,5	4,9	100,0
50-59	9,1	83,4	3,6	3,9	100,0
60-	8,8	73,4	14,7	3,1	100,0

Liite 4. Helsinkiläiset naiset ikä- ja siviilisäätyryhmittäin 31.12.1950⁴

%	Siviilisääty				
Ikä	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronnut tai asumuserossa	Yhteensä
0-14	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
15-19	96,0	4,0	0,0	0,0	100,0
20-29	50,5	46,5	0,6	2,4	100,0
30-39	26,2	64,1	3,7	6,0	100,0
40-49	25,3	58,6	9,0	7,1	100,0
50-59	27,6	44,8	20,8	6,8	100,0
60-	26,4	21,8	47,8	4,0	100,0

³ Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1950.

⁴ Ibid.

Liite 5. Helsingissä asuvien juopumuspidätykset vuosina 1937-1950⁵

Vuosi	Pidätyksiä			Pidätettyjä henkilöitä		
	miehet	naiset	yhteensä	miehet	naiset	yhteensä
1937	16 903	1 300	18 203	7 589	667	8 256
1938	17 860	1 208	19 068	8 170	631	8 801
1939	16 275	1 009	17 284	7 815	579	8 394
1940	14 200	1 301	15 501	7 339	728	8 067
1941	12 275	1 510	13 785	6 315	816	7 131
1942	12 910	2 369	15 279	6 097	1 109	7 206
1943	13 712	3 223	16 935	6 283	1 318	7 601
1944	9 173	2 187	11 360	5 769	1 193	6 962
1945	22 916	3 910	26 826	11 480	1 613	13 093
1946	27 525	4 505	32 030	13 465	1 828	15 293
1947	26 432	4 413	30 845	12 990	1 839	14 829
1948	26 090	3 674	29 764	12 328	1 617	13 945
1949	25 383	3 392	28 775	11 556	1 484	13 040
1950	30 892	3 354	34 246	12 909	1 423	14 332

⁵ Taipale 1982, liite 6, 259.

Liite 6. Vuonna 1946 alkoholistihuollossa olleiden henkilöiden ikä ja sukupuoli huollon perusteen mukaan⁶

	Juopumuspidätykset			Häiriö tai pahennus			Elatusvelvollisuuden laiminlyönti			Läheisen henkilön rasitukseksi joutuminen			Muu syy *)			Kaikkiaan		
Ikä	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
18-20	10	1	11	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	12	1	13
21-29	112	12	124	53	7	60	5	1	6	17	0	17	8	0	8	195	20	215
30-39	346	49	395	250	25	275	39	1	40	46	5	51	46	4	50	727	84	811
40-49	278	36	314	246	16	262	38	1	39	33	1	34	28	2	30	623	56	679
50-59	98	22	120	73	6	79	8	0	8	15	1	16	11	0	11	205	29	234
60-	21	6	27	8	1	9	1	0	1	2	0	2	0	0	0	32	7	39
Yhteensä	865	126	991	630	55	685	92	3	95	114	7	121	93	6	99	1794	197	1991

*) Muita syitä olivat vaarallisuus itselle tai muille, köyhäinhoidon tarve ja vapaaehtoisuus.

Liite 7. Vuonna 1946 alkoholistihuollossa olleiden henkilöiden siviilisääty ja sukupuoli⁷

	Siviilisääty				
Sukupuoli	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronnut	Yhteensä
Miehiä	553	933	40	268	1794
Naisia	48	81	23	45	197
Yhteensä	601	1014	63	313	1991

⁶ Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, taulukko 92 A.

⁷ Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, taulukko 92 C.

Liite 8. Irtolaisina huollettujen miesten ja naisten määrät huollon perusteen mukaan Helsingissä vuosina 1937–1950⁸

Vuosi	Kuljeksiva elämä			Työn vieroksuminen			Kerjuu			Ammattihaureus			Muu syy *)			Kaikki yhteensä		
	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
1937	18	2	20	7	0	7	54	1	55	0	241	241	39	2	41	118	246	364
1938	14	1	15	7	0	7	41	1	42	0	354	354	70	3	73	132	359	491
1939	9	2	11	4	0	4	34	0	34	0	462	462	129	2	131	176	466	642
1940	9	0	9	7	0	7	56	1	57	0	539	539	73	11	84	145	551	696
1941	4	0	4	14	0	14	50	4	54	0	573	573	44	2	46	112	579	691
1942	2	3	5	12	1	13	32	1	33	0	589	589	23	3	26	69	597	666
1943	2	4	6	33	29	62	15	0	15	0	594	594	25	2	27	75	629	704
1944	5	26	31	24	62	86	9	0	9	0	482	482	25	1	26	63	571	634
1945	10	46	56	17	87	104	5	2	7	0	413	413	39	0	39	71	548	619
1946	31	84	115	46	130	176	8	2	10	0	370	370	80	1	81	165	587	752
1947	31	20	51	36	29	65	12	0	12	0	564	564	101	8	109	180	621	801
1948	37	5	42	46	6	52	9	0	9	0	644	644	150	10	160	242	665	907
1949	44	17	61	45	18	63	13	0	13	0	561	561	104	9	113	206	605	811
1950	56	41	97	64	39	103	8	1	9	0	464	464	90	2	92	218	547	765

*) Suurin osa syylistynyt väkijuomalainsäädäntöä vastaan tehtyihin rikoksiin, kuten väkijuomien luvattomaan myyntiin.

⁸ Taipale 1982, liite 7, 260.

Liite 9. Vuonna 1946 irtolaishuollossa olleiden henkilöiden huollon peruste, ikä ja sukupuoli⁹

	Kuljeksiva elämä			Työn vieroksuminen			Kerjuu			Ammattihaureus			Muu syy			Kaikkiaan		
Ikä	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
18-20	3	19	22	3	13	16	0	0	0	0	14	14	0	0	0	6	46	52
21-29	15	46	61	12	56	68	4	1	5	0	152	152	20	0	20	51	255	306
30-39	6	15	21	15	42	57	3	0	3	0	127	127	31	1	32	55	185	240
40-49	6	4	10	11	14	25	0	0	0	0	65	65	20	0	20	37	83	120
50-59	0	0	0	4	5	9	1	0	1	0	11	11	7	0	7	12	16	28
60-	1	0	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	2	0	2	4	2	6
Yhteensä	31	84	115	46	130	176	8	2	10	0	370	370	80	1	81	165	587	752

Liite 10. Vuonna 1946 irtolaishuollossa olleiden henkilöiden siviilisäätö ja sukupuoli¹⁰

	Siviilisäätö				
Sukupuoli	Naimaton	Naimisissa	Leski	Eronnut	Yhteensä
Miehiä	89	53	2	21	165
Naisia	361	69	25	132	587
Yhteensä	450	122	27	153	752

⁹ Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, taulukko 91 A.

¹⁰ Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, taulukko 91 C.